

7 Φεβρουαρίου, 1990

[Α. Ν. ΛΟΪΖΟΥ, Πρόεδρος, ΜΑΛΛΑΧΤΟΣ, ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗΣ,
ΣΤΥΛΙΑΝΙΔΗΣ, ΠΙΚΗΣ, ΚΟΥΡΡΗΣ, ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ,
ΠΟΓΙΑΤΖΗΣ, ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΗΣ, ΝΙΚΗΤΑΣ, ΑΡΤΕΜΙΔΗΣ, Δ/στές]

ΑΝΑΦΟΡΙΚΑ ΜΕ ΤΟ ΑΡΘΡΟ 139 ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ

“ΑΥΤΟΚΕΦΑΛΟΣ ΑΓΙΩΓΑΤΗ ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΚΑΙ ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΗ
ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ” ΠΟΥ ΕΚΠΡΟΣΩΠΕΙΤΑΙ ΣΥΜΦΩΝΑ
ΜΕ ΤΙΣ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ ΤΟΥ ΚΑΤΑΣΤΑΤΙΚΟΥ ΤΗΣ ΧΑΡΤΟΥ ΑΠΟ
ΤΗΝ ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟ ΜΕ ΟΛΑ ΤΑ ΜΕΛΗ ΤΗΣ, ΔΗΛΑΔΗ ΤΟΥΣ:

- (Α) ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΝ ΝΕΑΣ ΙΟΥΣΤΙΑΝΗΣ ΚΑΙ ΠΑΣΗΣ
ΚΥΠΡΟΥ κ.κ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΝ,
- (Β) ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΝ ΠΑΦΟΥ κ.κ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΝ,
- (Γ) ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΝ ΚΙΤΙΟΥ κ.κ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΝ,
- (Δ) ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΝ ΚΥΡΗΝΕΙΑΣ κ.κ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΝ,
- (Ε) ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΝ ΛΕΜΕΣΟΥ κ.κ. ΧΡΥΣΑΝΘΟΝ,
- (ΣΤ) ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΝ ΜΟΡΦΟΥ κ.κ. ΧΡΥΣΑΝΘΟΝ,
- (Ζ) ΧΩΡΕΠΙΣΚΟΠΟΝ ΣΑΛΑΜΙΝΟΣ κ.κ. ΒΑΡΝΑΒΑ,

Αιτητές,

v.

ΒΟΥΛΗΣ ΤΩΝ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΩΝ (ΑΡ. 4),

Καθ' ων η αίτηση.

(Υπόθεση Αρ. 515/89).

Αίτηση Ακυρώσεως — Ενεργητική νομιμοποίηση — Αποτελεί προϋπόθεση του παραδεκτού της προσφυγής — Έλλειψη της στερεί το Δικαστήριο της δικαιοδοσίας να επιληφθεί της ουσίας — Ειδικά το ζήτημα της ενεργητικής νομιμοποίησης βάσει του Άρθρου 139.3(δ) του Συντάγματος.

5

Συνταγματικό Δίκαιο — Σύνταγμα — Άρθρο 139 — Ερμηνεία — Οι όροι “όργανο της Δημοκρατίας” και “αρχή εν τη Δημοκρατία” — Έννοια — Όρια της δικαστικής αρμοδιότητας που απονέμεται με το Άρθρο 139.

10

Συνταγματικό Δίκαιο — Σύνταγμα — Άρθρο 111 — Ερμηνεία — Το άρ-

θρο συντηρεί αλλά δεν επεκτείνει την ιστορική δικαιοδοσία των χριστιανικών εκκλησιών — Ιστορική αναδρομή και διακρίσεις — Συμπεράσματα ως προς τα δικαιώματα και τις εξουσίες της Ελληνικής Ορθόδοξου Εκκλησίας.

5

Ελληνική Ορθόδοξος Εκκλησία — Δεν συνιστάται ούτε λειτουργεί βάσει του Συντάγματος — Η αρμοδιότητά της βάσει του Άρθρου 111 του Συντάγματος — Όρια — Νομική φύση της Εκκλησίας — Συνέπειες.

10

Συνταγματικό Δίκαιο — Σύνταγμα — Άρθρο 23.9 — Εκκλησιαστικός οργανισμός — Η ειδική περί εκκλησιαστικών οργανισμών πρόνοια του Άρθρου 23.9 του Συντάγματος δεν μετατρέπει την “αρμοδία εκκλησιαστική αρχή” σε αρχή δημοσίου δικαίου ούτε της παρέχει πολιτειακή αυθυπαρξία.

15

Συνταγματικό Δίκαιο — Σύνταγμα — Άρθρο 139.3(δ) — Η Ορθόδοξη Εκκλησία της Κύπρου δεν εμπίπτει στην έννοια της αρχής εν τη Δημοκρατία — Δεν νομιμοποιείται στην άσκηση προσφυγής βάσει του Άρθρου 139.

20

Η Αυτοκέφαλος Αγιωτάτη Ορθόδοξος και Αποστολική Εκκλησία της Κύπρου επεδίωξε διά των εκπροσώπων της, με την προσφυγή, την ακύρωση του περί της Πρώτης Τροποποίησης του Συντάγματος Νόμου του 1989 (Ν. 95/89).

25

Η προσφυγή θεμελιώθηκε στο Άρθρο 139 του Συντάγματος γεγονός που έδωσε λαβή για την έγερση προδικαστικής ένστασης ως προς το κατά πόσο ενομιμοποιούνται οι αιτητές να προσφύγουν βάσει του πλιό πάνω άρθρου και κατά πόσο επληρούντο και οι ουσιαστικές προϋποθέσεις εφαρμογής της ρύθμισης του άρθρου.

30

Η προδικαστική αυτή ένσταση ακούστηκε και αποφασίστηκε κατά προτεραιότητα.

35

Η Ολομέλεια του Ανωτάτου Δικαστηρίου, κατά πλειοψηφία απορρίπτοντας την προσφυγή ως απαράδεκτη, με απόφαση των Γ. Μαλαχτού, Δ. Δημητριάδη, Δ. Στυλιανίδη, Α. Κούρρη, Ι. Παπαδόπουλου, Ι. Πογιατζή και Γ. Χρυσοστομή, Δ/στών, αποφάσισε ότι:

40

1. Το πρώτο ζήτημα αφορά στο κατά πόσο οι αιτητές νομιμοποιούνται, κάτω από την παράγραφο (δ) του εδαφίου 3 του Άρθρου 139 του Συντάγματος, να ασκήσουν την προσφυγή. Αν οι αιτητές δεν είναι “όργανο” ή “αρχή” με την έννοια του Άρθρου 139.3(δ), η προσφυγή είναι απαράδεκτη και το Δικαστήριο δεν έχει δικαιοδο-

σία να εξετάσει τα άλλα εγείρομενα θέματα.

2. Οι όροι “όργανο της Δημοκρατίας” και “αρχή εν τη Δημοκρατία” ερμηνεύτηκαν από το Ανώτατο Συνταγματικό Δικαστήριο στην υπόθεση *Dr. Fuat Celaleddin and Others and The Council of Ministers and Others*, 5 R.S.C.C. 102. 5

Τα χαρακτηριστικά τα οποία συνιστούν αρχή, με την έννοια του όρου στο Άρθρο 139, είναι:-

- Να είναι θεσμοποιημένη αρχή.
- Να ασκεί κρατική πολιτειακή εξουσία.
- Να είναι νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου.

10

3. Η αρμοδιότητα του Δικαστηρίου κάτω από το Άρθρο 139 περιορίζεται σε προσφυγή αναφορικά με σύγκρουση ή αμφισβήτηση εξουσίας ή αρμοδιότητας που παρέχονται από το Σύνταγμα. Η προσφυγή ασκείται από τους κατονομαζόμενους στις παραγράφους (α), (β) και (γ) του εδαφίου 3, δηλαδή τον Πρόεδρο ή Αντιπρόεδρο της Δημοκρατίας και τις νομοθετικές εξουσίες - Βουλή των Αντιπροσώπων και Κοινοτικές Συνελεύσεις - και, με βάση την παράγραφο (δ), από κάθε άλλο όργανο ή αρχή εν τη Δημοκρατία, εφόσον είναι αναμειγμένοι στη σύγκρουση ή αμφισβήτηση. 15
20

4. Το Άρθρο 111 είναι το τελευταίο Άρθρο του Μέρους V του Συντάγματος - “Περί των Κοινοτικών Συνελεύσεων”. Η ουσιαστική του πρόνοια είναι ότι, τηρουμένων των διατάξεων του Συντάγματος, ζητήματα που έχουν σχέση με “τον αρραβώνα, τον γάμο, το διαζύγιον, το κύρος του γάμου, τον χωρισμόν από κοίτης και τραπεζής ή την συνοίκησιν των συζύγων ή τας οικογενειακάς σχέσεις, εξαιρουμένης της διά δικαστικής αποφάσεως νομιμοποιήσεως ή υιοθεσίας” διέπονται από τον εκκλησιαστικό νόμο της Ελληνικής Ορθοδόξου Εκκλησίας, ή τον εκκλησιαστικό νόμο κάθε θρησκευτικής ομάδας, όπως ο όρος αυτός ερμηνεύεται στην τρίτη παράγραφο του Αρθρου 2 του Συντάγματος. Και ότι τα ζητήματα αυτά διαγιγνώσκονται από το εκκλησιαστικό δικαστήριο κάθε εκκλησίας. Οι Κοινοτικές Συνελεύσεις απλώς περιορίζονται να μην αποφασίζουν αντίθετα με τις διατάξεις του εκκλησιαστικού νόμου. 25
30
35

Το Άρθρο 111 είχε σκοπό να διαφυλάξει και όχι να επεκτείνει τη δικαιοδοσία των χριστιανικών εκκλησιών. 40

Οι Τούρκοι κατακτητές ήταν μουσουλμάνοι το θρήσκευμα. Ο ιερός νόμος του Ισλάμ επέτρεπε στο Σουλτάνο να αφήσει την ενάσκηση

5 ορισμένων δικαιωμάτων που θεωρούνταν εκκλησιαστικά θέματα στις Χριστιανικές εκκλησίες. Αυτά τα δικαιώματα ο Τούρκος κατακτητής άφησε και στην Ορθόδοξη Εκκλησία της Κύπρου, αναφορικά με εκείνους οι οποίοι ήθελαν να υπαχθούν σ' αυτή. Τα πιο πάνω επιβεβαιώθηκαν από το Διάταγμα Gul-Hané της 3ης Νοεμβρίου, 1839 και από το Hatti Humaioun της 18ης Φεβρουαρίου, 1856.

10 5. Η εκκλησία της Κύπρου, ως και οι άλλες ορθόδοξες εκκλησίες στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, δεν ήταν εκκλησίες του κράτους. Δεν ήταν νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου που επιδίωκε σκοπούς που συντελούσαν τους σκοπούς του κράτους το οποίο ήταν μωαμεθανικό. Η Εκκλησία ήταν ιδιάζων οργανισμός ιδιωτικού δικαίου που είχε ευκαιρία να ενεργεί με τους δικούς του νόμους.

15 Η Αγγλοκρατία διατήρησε την ίδια σχέση με την Ορθόδοξη Εκκλησία και τις άλλες εκκλησίες. Το Άρθρο 50 του περί Δικαστηρίων Νόμου, 1935, εξαιρέσε από την δικαιοδοσία των Δικαστηρίων της Πολιτείας τα θέματα τα οποία στη διάρκεια της Οθωμανικής κατοχής αφήνονταν στην Ελληνορθόδοξη Εκκλησία και τις άλλες εκ-
20 κλησίες και πρόβλεψε ότι οι πρόνοιες του Νόμου δεν καταργούν τις αρχές του Οθωμανικού δικαίου, με τις οποίες θέματα οικογενειακού δικαίου διέποντο από το Νόμο και υπάγονταν στην αρμοδιότητα του εκκλησιαστικού δικαστηρίου της θρησκευτικής κοινότητας στην οποία ανήκε ο διάδικος. Η ίδια πρόνοια επανα-
25 λήφθηκε σε μεταγενέστερη νομοθεσία.

Η Εκκλησία της Κύπρου, τόσο στα χρόνια της Τουρκοκρατίας, όσο και στα χρόνια της Αγγλοκρατίας, γενικά είχε αποκλειστικό
30 δικαίωμα ρύθμισης και διοίκησης των εσωτερικών υποθέσεων και της περιουσίας της. Βλ. υπόθεση Πλήρους Επαρχιακού Δικαστηρίου Λευκωσίας - 343/48 - *Μανώλης Γ. Μανώλη και Άλλοι v. Μακαρίου Β' Αρχιεπισκόπου Κύπρου και Άλλων*, στην οποία αποφασίστηκε ότι η εκλογή Επισκόπου Πάφου, συμπεριλαμβανομένης και της εκλογής τοπικών εκλεκτόρων, και ο τρόπος της εκλογής ήταν θρησκευτικό θέμα εκτός της δικαιοδοσίας των Δικαστηρίων της Πολιτείας. Ο συνταγματικός νομοθέτης ενσωμάτωσε την αρχή αυτή στο Άρθρο 110.1 του Συντάγματος.

40 6. Η Ελληνική Ορθόδοξη Εκκλησία, ούτε συνίσταται, ούτε λειτουργεί βάσει του Συντάγματος, παρόλο ότι το Άρθρο 111 υπόκειται στις Συνταγματικές πρόνοιες, γιατί το Άρθρο αρχίζει με τις λέξεις: "Τηρουμένων των διατάξεων του Συντάγματος".

Η αρμοδιότητα που ασκείται, με βάση το Άρθρο 111 του Συντάγ-

ματος, από την Ελληνική Ορθόδοξη Εκκλησία και τις εκκλησίες των Αρμενίων, Λατίνων και Μαρωνιτών, αναφορικά με το γάμο και το διαζύγιο και γενικά τις οικογενειακές σχέσεις, δεν μπορεί να θεωρηθεί άσκηση κρατικής εξουσίας.

5

Η Εκκλησία δεν είναι θεσμοποιημένη με το Σύνταγμα ή το Νόμο αρχή. Δεν είναι αρχή δημοσίου δικαίου, ούτε έχει νομοθετική εξουσία. Οι διοικητικές της αποφάσεις δεν είναι εκτελεστές διοικητικές αποφάσεις δημοσίου δικαίου και δεν υπόκεινται στο δικαστικό έλεγχο, με βάση το Άρθρο 146 του Συντάγματος. Αποφάσεις του εκκλησιαστικού δικαστηρίου εκτελούνται μόνο από τα όργανα της Πολιτείας, τα οποία δεν είναι εκκλησιαστικά, αλλά έλκουν την εξουσία τους από το Σύνταγμα και τους Νόμους της Πολιτείας.

10

Τα Εκκλησιαστικά Δικαστήρια δεν υπάγονται στον έλεγχο του Ανωτάτου Δικαστηρίου με προνομιακά διατάγματα, με βάση το Άρθρο 155.4 του Συντάγματος, γιατί δεν είναι δικαστήρια όπως προβλέπεται στο Μέρος Χ του Συντάγματος.

15

Η Εκκλησία δεν είναι “δημόσια αρχή” στην έννοια του Άρθρου 29 του Συντάγματος, που κατοχυρώνει το δικαίωμα του “αναφέρεσθαι εις τας αρχάς”.

20

7. Η πρόνοια του Άρθρου 23.9 του Συντάγματος ότι: “Ουδεμία επιβάλλεται αποστέρησης ή όρος, περιορισμός ή δέσμευσις ... επί οιασδήποτε κινητής ή ακινήτου ιδιοκτησίας ανηκούσης εις οιανδήποτε επισκοπήν, μοναστήριον, ναόν, ή οιοδήποτε άλλον εκκλησιαστικόν οργανισμόν, ή οιοδήποτε δικαιώματος ή συμφέροντος επί αυτής, εμή τη εγγράφω συναινέσει της αρμοδίας εκκλησιαστικής αρχής της εχούσης τον έλεγχον της ιδιοκτησίας ταύτης”, αναφέρεται στις οικονομικές αρχές διαχείρισης της εκκλησιαστικής περιουσίας που καθορίζονται στο Καταστατικό της Εκκλησίας του 1914 - ίσχυε το χρόνο της ίδρυσης της Κυπριακής Πολιτείας - οι οποίες είναι οργανισμοί ιδιωτικού δικαίου, και δε μετατρέπει “την αρμόδια εκκλησιαστική αρχή” σε αρχή δημοσίου δικαίου, ούτε της παρέχει πολιτειακή αυθυπαρξία.

25

30

35

8. Με βάση τα πιο πάνω, η Ορθόδοξη Εκκλησία της Κύπρου δεν είναι δημιουργήμα ή/και δεν έχει υπόσταση θεσμοποιημένη από το Σύνταγμα ή το Νόμο, αλλά είναι ιδιάζων οργανισμός ιδιωτικού δικαίου. Δεν είναι όργανο κυβερνήσεως, ούτε ενεργεί για τη Δημοκρατία. Δεν έχει, ούτε ασκεί κρατική πολιτειακή εξουσία, ούτε υπόκειται στον κρατικό έλεγχο. Ως εκ τούτου δεν είναι “αρχή εν τη Δημοκρατία”, με την έννοια του όρου στο εδάφιο 3(δ) του

40

Άρθρου 139 του Συντάγματος, και δε νομιμοποιείται στην άσκηση προσφυγής κάτω από το Άρθρο αυτό.

5 Ο Πρόεδρος του Ανωτάτου Δικαστηρίου Α. Ν. Λοΐζου, εξέδωσε δική του απόφαση και απέρριψε τις προδικαστικές ενστάσεις, αποφασίζοντας ότι:

10 Η Ελληνική Ορθόδοξος Εκκλησία της Κύπρου συνιστά αρχή, ότι με την τροποποίηση του Άρθρου 111 του Συντάγματος με το Νόμο 95 του 1989 έχει προκύψει σύγκρουση ή αμφισβήτηση εξουσίας ή αρμοδιότητας μεταξύ της Βουλής των Αντιπροσώπων και της Εκκλησίας και κατ' ακολουθίαν ότι η Εκκλησία νομιμοποιείται στην καταχώρηση της προσφυγής και συντρέχουν οι προϋποθέσεις για τη συζήτηση της ουσίας της και επιπλέον ότι η συνταγματικότητα ενός νόμου που τροποποιεί το Σύνταγμα υπόκειται στο δικαστικό έλεγχο του Δικαστηρίου τούτου.

15 Ο Δικαστής κ. Πικής εξέδωσε δική του απόφαση και απέρριψε τις προδικαστικές ενστάσεις, αποφασίζοντας ότι:

20 Με την προσφυγή προσδιορίζεται επίδικο θέμα η επίλυση του οποίου ανάγεται στην αρμοδιότητα του Ανωτάτου Δικαστηρίου βάσει του Άρθρου 139.

25 Οι αρμοδιότητες και εξουσίες της Εκκλησίας βάσει του άρθρου 111 έχουν νομοθετικό και δικαστικό χαρακτήρα και φύση.

30 Στο Άρθρο 111.2 γίνεται πρόβλεψη για τα μέσα εφαρμογής των αποφάσεων των Εκκλησιαστικών Δικαστηρίων από τις δημόσιες αρχές της Δημοκρατίας. (Άρθρο 90.5). Συνοδεύεται η παροχή αρμοδιότητας στα εκκλησιαστικά δικαστήρια με τα μέσα εφαρμογής των αποφάσεών τους.

35 Οι εξουσίες και αρμοδιότητες που παρέχονται από το Άρθρο 111.1 ασκούνται "τηρουμένων των διατάξεων του Συντάγματος", δηλαδή μέσα και όχι έξω από το πλαίσιο της δικαιοσύνης τάξης που εγκαθιδρύει το Σύνταγμα.

40 Η θεσμική ύπαρξη της Εκκλησίας αναγνωρίζεται από το ίδιο το Σύνταγμα. Βάσει του Συντάγματος η Εκκλησία είναι ο πολιτειακός φορέας των εξουσιών και αρμοδιοτήτων που παρέχονται από το Άρθρο 111.1. Οι εξουσίες και αρμοδιότητες της Εκκλησίας πηγάζουν από το ίδιο το Σύνταγμα, γεγονός που της προσδίδει τις ιδιότητες πρωτογενή φορέα εξουσιών και αρμοδιοτήτων της Πολιτείας.

- Καταλήγω ότι η Εκκλησία έχει όλα τα διακριτικά γνωρίσματα αρχής στη Δημοκρατία βάσει του Άρθρου 139 όπως καθορίστηκαν στην απόφαση του Ανωτάτου Συνταγματικού Δικαστηρίου στην **Celaleddin**, και συνεπώς νομιμοποιείται να προσφέρει βάσει του άρθρου αυτού του Συντάγματος. 5
- Ο Δικαστής κ. Νικήτας εξέδωσε δική του απόφαση και απέρριψε τις προδικαστικές ενστάσεις, αποφασίζοντας ότι:
- Η Εκκλησία είναι “αρχή” κατά την έννοια του Άρθρου 139.1. Το συμπέρασμα ισχυροποιείται έντονα και από την παράγραφο 3(δ) του ίδιου άρθρου που ρητά αναφέρει ότι δικαίωμα πρόσβασης στο δικαστήριο έχει και κάθε όργανο ή αρχή στη Δημοκρατία εφόσον είναι ενδιαφερόμενο μέρος στη σύγκρουση ή αμφισβήτηση. 10
- Έχοντας υπόψη τα κριτήρια που έθεσε η νομολογία κρίνεται από το Δικαστήριο, ότι στο προκείμενο υφίσταται αμφισβήτηση εξουσίας κατά την έννοια του Άρθρου 139.1. 15
- Ο Δικαστής κ. Αρτεμίδης εξέδωσε δική του απόφαση και απέρριψε τις προδικαστικές ενστάσεις, αποφασίζοντας ότι:
- Η αναγκαιότητα της ασφάλειας της νομολογίας προϋποθέτει την δέσμευση του Ανωτάτου Δικαστηρίου από τις δικές του αποφάσεις. Είναι γεγονός ότι το Ανώτατο Δικαστήριο δικαιούται να ανατρέψει προηγούμενη νομολογία του όταν κρίνει τούτο ορθό. Ένας από τους πιο βασικούς λόγους για μια τέτοια ανατροπή ή παρέκκλιση από προηγούμενη νομολογία του είναι η μεταβολή των κοινωνικών καταστάσεων ή αντιλήψεων που συνδέονται στην καθιέρωση της νομολογιακής αρχής, ή αν κριθεί ότι η προηγούμενη απόφασή του βασίστηκε σε έκδηλα εσφαλμένη ερμηνεία και εφαρμογή του νόμου. Στην προκειμένη όμως περίπτωση η απόφαση του Ανωτάτου Συνταγματικού Δικαστηρίου αφορούσε ερμηνεία άρθρου του συντάγματος η δε ερμηνεία αυτή δεν μεταβάλλεται στην πρόοδο του χρόνου γιατί δεν εξαρτάται από την αλλαγή οποιονδήποτε καταστάσεων. Δεν συντρέχει επομένως οποιοσδήποτε λόγος το Δικαστήριο να μην ακολουθήσει την ειρημένη απόφαση πάνω στην επίδικη ερμηνεία που κατά την άποψη του Δικαστηρίου είναι απόλυτα ορθή. 25
- Η τροποποίηση του Άρθρου 111 του Συντάγματος αφαιρεί από την Εκκλησία της Κύπρου την αποκλειστική εξουσία και δικαιοδοσία της πάνω σε θέματα ζωτικής σημασίας, που άπτονται του προσωπικού θεσμού των Ελλήνων Χριστιανών πολιτών της Κυπριακής Δημοκρατίας. Και αν ακόμη υιοθετηθεί αυστηρά ερμη- 30
- 40

νεία του Συντάγματος, η Εκκλησία είναι “αρχή” μέσα στην έννοια του Άρθρου 139, και επομένως η προσφυγή της είναι εξεταστέα.

5 Η “αναθεωρητική εξουσία” της Βουλής, όπως ονομαζόταν σε αυτή τη διαδικασία, είναι αυτή που ρητά ορίζει το Άρθρο 182 του Συντάγματος. Το δικαίωμά της δηλαδή να τροποποιεί “διά μεταβολής, προσθήκης, ή καταργήσεως” κάθε διάταξη του Συντάγματος εφόσον τηρείται η προϋπόθεση της ψήφισης του νόμου από την ξεχωριστή πλειοψηφία των 2/3 των Ελλήνων και Τούρκων βουλευτών.

10 Αν η θέση του Γενικού Εισαγγελέα γινόταν δεκτή, και εφόσον συνεχίζεται η δια των όπλων της Τουρκίας διαίρεση της Κύπρου, αυτό θα σήμαινε πως ο εκάστοτε Πρόεδρος της Δημοκρατίας και Βουλή των Αντιπροσώπων με κοινή συμφωνία θα μπορούσαν ανεξέλεγκτα να αναθεωρήσουν όλα τα μη θεμελιώδη άρθρα του Συντάγματος. Αυτό όμως θα οδηγούσε, στην ανατροπή της συνταγματικής τάξης και του κράτους δικαίου.

20 *Η προδικαστική ένσταση γίνεται αποδεκτή και η προσφυγή απορρίπτεται κατά πλειοψηφία.*

Αναφερόμενες υποθέσεις:

- 25 *Celaleddin and Others v. Council of Ministers and Others 5 R.S.C.C. 102,*
Parapano and Others v. Happaz and Others III C.L.R. 69,
Tyllirou v. Tyllirou, 3 R.S.C.C. 21,
 30 *Christodoulou v. Christodoulou (1962) C.L.R. 68,*
Tano and Another v. Tano and Others IX C.L.R. 94,
 35 *Ghandi v. Rajnarain A.I.R. [1975] S.C. 2299,*
Ghandi v. Rajnarain A.I.R. [1976] 2 S.C.R. 347,
Attorney-General v. Ibrahim a.o. (1964) C.L.R. 195,
 40 *Αθηνής ν. Δημοκρατίας (1989) 2 Α.Α.Δ. 71,*
Republic v. Demetriades (1977) 3 C.L.R. 213,

<i>Police v. Georghiades</i> (1983) 2 C.L.R. 33,	
<i>Attorney-General v. Georghiou</i> (1984) 2 C.L.R. 251,	
<i>Minister of Home Affairs v. Fisher</i> [1979] 1 All E.R. 21,	5
<i>Malachtou v. Attorney-General</i> (1981) 1 C.L.R. 543,	
<i>Diagoras Developments v. National Bank</i> (1985) 1 C.L.R. 581,	10
<i>Republic v. Zacharia</i> , 2 R.S.C.C. 1,	
<i>Chokolingo v. Attorney-General of Trinidad and Tobago</i> [1981] 1 All E.R. 244,	15
<i>Papaphilippou v. Republic</i> , 1 R.S.C.C. 62,	
<i>Police v. Hondrou and Another</i> , 3 R.S.C.C., 82,	
<i>Pastellopoulos v. Republic</i> (1985) 2 C.L.R. 165,	20
<i>Keramourgia "Aias" Ltd v. Christoforou</i> (1975) 1 C.L.R. 38,	
<i>Poyiadjis v. Pilavakis and Another</i> (1986) 1 C.L.R. 47,	25
<i>Hinds v. The Queen</i> [1976] 1 All E.R. 353,	
<i>Kourris v. Supreme Council of Judicature</i> (1972) 3 C.L.R. 390,	
<i>Kritiotis v. Municipality of Paphos and Others</i> (1986) 3(A) C.L.R. 322,	30
<i>Hellenic Bank Ltd v. Republic</i> (1986) 3(A) C.L.R. 481,	
<i>Muderrisoglou and Others v. Council of Ministers</i> 5 R.S.C.C. 130,	35
<i>President of the Republic v. House of Representatives</i> (1985) 3(B) C.L.R. 1501,	
<i>Sevegep Ltd v. United Sea Transport Ltd και Άλλος</i> (1989) 1 A.A.Δ. (E) 729,	40
<i>Cyprus Grain Commission v. New Vatyli Co-Operative Credit Society</i> , 4 R.S.C.C. 91,	
<i>Petrides v. Greek Communal Chamber and Another</i> (1963) 2 C.L.R. 417,	

Κάγκα v. Δημοκρατίας (1989) 3(B) Α.Α.Δ. 262,

Fitzleet Estates Ltd v. Cherry [1977] 3 All E.R. 996,

5 *Lynall and Another v. I.R.C.* [1971] 3 All E.R. 314,

Police v. Ekdotiki Eteria (1982) 2 C.L.R. 63,

Ports Authority of Cyprus v. Republic (1983) 3(A) C.L.R. 385,

10

Republic v. Cyprus Ports Authority (1986) 3(A) C.L.R. 117,

Hadjisymeon v. Georgi, VI C.L.R. 71,

15

Tano v. Tano IX C.L.R. 69,

Eff and Another v. Houloussi, IV C.L.R. 40,

Nicolaides v. Yerolemi (1984) 1 C.L.R. 742,

20

Miliangos v. George Frank (Textiles) Ltd [1975] 3 All E.R. 801,

Jones v. Secretary of State [1972] 1 All E.R. 145,

25

Vestey v. Inland Revenue Commisioners [1979] 3 All E.R. 976,

O'Brien v. Robinson [1973] 1 All E.R. 583,

Ladas and Others (1985) 3(D) C.L.R. 2823.

30

Προσφυγή.

35

Προσφυγή με αίτημα την ακύρωση του Περί της Πρώτης Τροποποίησης του Συντάγματος Νόμου του 1989 (Ν. 95/89) ο οποίος θεσπίσθηκε από τη Βουλή των Αντιπροσώπων και δημοσιεύθηκε στις 17 Ιουνίου, 1989.

40

Α. Τριανταφυλλίδης με Κ. Χρυσοστομίδα και Μ. Κλεόπα, για τους Αιτητές.

Μ. Παπαπέτρου, για τους Καθ' ων η αίτηση.

Μ. Τριανταφυλλίδης, Γενικός Εισαγγελέας της Δημοκρατίας με Λ. Λουκαΐδη, Βοηθό Γενικό Εισαγγελέα, Α. Παπασιάββα, Ανώτερο

Δικηγόρο της Δημοκρατίας και Τ. Πολυχρονίδου, Δικηγόρο της Δημοκρατίας, *amicus curiae*.

Cur. adv. vult.

ΣΤΥΛΙΑΝΙΔΗΣ, Δ.: Το Δικαστήριο, λόγω της σοβαρής και επείγουσας φύσης της υπόθεσης, στις 24 Ιανουαρίου, 1990, απάγγειλε το αποτέλεσμα της Απόφασής του: Απόρριψε κατά πλειοψηφία την προσφυγή. 5

Η παρούσα είναι η Απόφαση της πλειοψηφίας των Μελών του Ανωτάτου Δικαστηρίου (Γ. Μαλαχτού, Δ. Δημητριάδη, Δ. Στυλιανίδη, Α. Κούρρη, Ι. Παπαδόπουλου, Ι. Πογιατζή, Γ. Χρυσοστομή, Δ/στών). 10

Στις 12 Ιουνίου, 1989, ψηφίστηκε από τη Βουλή των Αντιπροσώπων και εκδόθηκε από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας με δημοσίευση στην Επίσημη Εφημερίδα της Δημοκρατίας στις 17 Ιουνίου, 1989, ο περί Της Πρώτης Τροποποίησης του Συντάγματος Νόμος του 1989 (Αρ. 95/89), του οποίου το κείμενο επισυνάπτεται στο τέλος της Απόφασης. Ο Νόμος αυτός τροποποίησε το Άρθρο 111 του Συντάγματος - (μη θεμελιώδες Άρθρο) - το οποίο πρόβλεπε:- 15

“1. Τηρουμένων των διατάξεων του Συντάγματος παν ζήτημα των ανηκόντων εις την ελληνικήν ορθόδοξον Εκκλησίαν ή εις θρησκευτικήν ομάδα, δι’ ην ισχύουσιν αι διατάξεις της τρίτης παραγράφου του άρθρου 2, σχέσιν έχον προς τον αρραβώνα, τον γάμον, το διαζύγιον, το κύρος του γάμου, τον χωρισμόν από κοίτης και τραπέζης ή την συνοίκησιν των συζύγων ή τας οικογενειακάς σχέσεις, εξαιρουμένης της διά δικαστικής αποφάσεως νομιμοποιήσεως ή της νιοθεσίας, διέπεται από της ημερομηνίας της ενάρξεως της ισχύος του Συντάγματος υπό του εκκλησιαστικού νόμου της ελληνικής ορθοδόξου Εκκλησίας ή υπό του εκκλησιαστικού νόμου εκάστης θρησκευτικής ομάδος, αναλόγως της περιπτώσεως, και διαγιγνώσκεται υπό του εκκλησιαστικού δικαστηρίου εκάστης εκκλησίας, εκατέρα δε Κοινοτική Συνέλευσις στερείται της αρμοδιότητος, να αποφασίση αντιθέτως προς τας διατάξεις του εκκλησιαστικού νόμου. 25

2. Ουδέν εκ των εν τη πρώτη παραγράφω του παρόντος άρθρου διαλαμβανομένων δύναται να παρεμποδίση την εφαρμογήν των διατάξεων της πέμπτης παραγράφου του άρθρου 90 προκειμένης εκτελέσεως οιασδήποτε αποφάσεως ή διαταγής παντός εκκλησιαστικού δικαστηρίου.” 30 35

Η Ιερά Σύνοδος, ως εκπρόσωπος της “Αυτοκεφάλου Αγιοτάτης Ορθοδόξου και Αποστολικής Εκκλησίας της Κύπρου” στις 15 Ιουλίου, 1989, καταχώρισε την παρούσα προσφυγή με την οποία ζητά την πιο κάτω θεραπεία:-

5

“Δήλωση του Δικαστηρίου ο νόμος που ψηφίστηκε την 12η Ιουνίου, και δημοσιεύτηκε την 17η Ιουνίου 1989 με Αριθμό 95/89 υπό τον τίτλο ‘Ο Περί της Πρώτης Τροποποίησης του Συντάγματος Νόμος του 1989’ είναι εν όλω και εξ υπαρχής άκυρος και άνευ οιοδήποτε νομικού αποτελέσματος διότι ο εν λόγω νόμος εγένετο και/ή εψηφίσθη άνευ εξουσίας ή αρμοδιότητος και/ή βρίσκεται σε αντίθεση και/ή είναι ασύμφωνος με τις διατάξεις των Άρθρων 182(2)(3) και 111 και/ή και 2 του Συντάγματος και είναι αντισυνταγματικός ως αντίθετος και ασύμφωνος με το άρθρο 179 του Συντάγματος και το Συνταγματικό Δίκαιο της Κυπριακής Δημοκρατίας γενικότερα.”

10

15

Η προσφυγή βασίζεται πάνω στο Άρθρο 139 του Συντάγματος.

20

Οι δικηγόροι της Βουλής των Αντιπροσώπων με προδικαστική ένσταση πρόβαλαν ότι η προσφυγή δεν ευσταθεί:-

25

(ι) Οι αιτητές δε νομιμοποιούνται και/ή δε δικαιούνται να ασκήσουν προσφυγή κάτω από το Άρθρο 139 του Συντάγματος, γιατί δεν είναι μεταξύ εκείνων που απαριθμούνται περιοριστικά από το Σύνταγμα για άσκηση προσφυγής και δεν αποτελούν “όργανο ή αρχή της Δημοκρατίας ή εν τη Δημοκρατία”, με την έννοια του Συντάγματος και

30

(ιι) Δεν συντρέχει σύγκρουση ή αμφισβήτηση εξουσίας ή αρμοδιότηας, όπως περιγράφεται στο Άρθρο 139 του Συντάγματος.

35

Το Δικαστήριο, εν όψει του γεγονότος ότι ηγέρθη ζήτημα μη παραδεκτού της προσφυγής και νομιμοποίησης των αιτητών στην άσκηση της προσφυγής, αποφάσισε να ακούσει πρώτα την προδικαστική ένσταση.

40

Οι παράγραφοι 1 και 3 του Άρθρου 139 του Συντάγματος προνοούν:-

“1. Το Ανώτατο Συνταγματικόν Δικαστήριον κέχτηται αρμοδιότητα να αποφασίξη οριστικώς και αμετακλήτως επί πάσης προσφυγής αφορώσης σύγκρουσιν ή αμφισβήτησιν εξουσίας ή

αρμοδιότητος εγειρομένης μεταξύ της Βουλής των Αντιπροσώπων και των Κοινοτικών Συνελεύσεων ή εκατέρας αυτών, ως και μεταξύ οιωνδήποτε οργάνων ή αρχών της Δημοκρατίας. Η παρούσα όμως διάταξις δεν έχει εφαρμογήν επί των μεταξύ των δικαστηρίων ή δικαστικών αρχών της Δημοκρατίας συγκρούσεων ή αμφισβητήσεων, αίτινες επιλύονται υπό του Ανωτάτου Δικαστηρίου.

5

Ο όρος ‘δικαστήρια ή δικαστικά αρχαί της Δημοκρατίας’ εν τη παρούση παραγράφω δεν περιλαμβάνει το Ανώτατον Συνταγματικόν Δικαστήριον.”

10

“3. Η κατά την πρώτην παράγραφον του παρόντος άρθρου προσφυγή ασκείται ενώπιον του Δικαστηρίου:

15

- (α) υπό του Προέδρου ή του Αντιπροέδρου της Δημοκρατίας, ή
- (β) υπό της Βουλής των Αντιπροσώπων, ή
- (γ) υπό εκατέρας ή αμφοτέρων των Κοινοτικών Συνελεύσεων, ή
- (δ) υπό παντός άλλου οργάνου της Δημοκρατίας ή αρχής εν τη Δημοκρατία,

20

εφ’ όσον άπαντες οι ανωτέρω είναι ενδιαφερόμενα εν τη συγκρούσει ή τη αμφισβητήσει μέρη.”

25

Θα επιληφθούμε πρώτα το ζήτημα αν οι αιτητές νομιμοποιούνται, κάτω από την παράγραφο (δ) του εδαφίου 3 του Άρθρου 139 του Συντάγματος, να ασκήσουν την προσφυγή. Αν οι αιτητές δεν είναι “όργανο” ή “αρχή” με την έννοια του Άρθρου 139.3(δ), η προσφυγή είναι απαράδεκτη και το Δικαστήριο δεν έχει δικαιοδοσία να εξετάσει τα άλλα εγειρόμενα θέματα.

30

Ο δικηγόρος των αιτητών στην αγόρευσή του δέχτηκε ότι η Ορθόδοξη Εκκλησία της Κύπρου δεν είναι “όργανο” της Δημοκρατίας. Ισχυρίστηκε όμως ότι είναι “αρχή εν τη Δημοκρατία” ότι τα Άρθρα 110 και 111 διατήρησαν το καθεστώς της Ορθόδοξου Εκκλησίας της Κύπρου επί Τουρκοκρατίας και Αγγλοκρατίας· και ότι είναι θεσμοποιημένο νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου, το οποίο έχει νομοθετικές, δικαστικές και διοικητικές αρμοδιότητες. Αναφέρθηκε, περαιτέρω, σε αριθμό άρθρων στα οποία γίνεται χρήση του όρου ή λέξης “αρχή”.

35

40

Οι δικηγόροι της Βουλής υποστήριξαν ότι η Εκκλησία δεν είναι θεσμοποιημένη αρχή, δεν ασκούμε, ούτε ασκεί κοσμική κρα-

τική εξουσία, δεν είναι όργανο κυβερνήσεως, δεν έχει το δικαίωμα καταναγκασμού, που είναι συστατικό στοιχείο της τέτοιας εξουσίας, και δεν είναι νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου, και ως εκ τούτου δεν είναι αρχή.

5

Ο Βοηθός Γενικός Εισαγγελέας εισηγήθηκε όπως το Δικαστήριο ερμηνεύσει την παράγραφο (δ) του εδαφίου 3 του Άρθρου 139 του Συντάγματος με τον Κανόνα Ερμηνείας “*eiusdem generis*”. Είπε ότι η Εκκλησία δεν είναι νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου, δεν είναι θεσμοποιημένη από το Σύνταγμα ή το Νόμο, δεν είναι κρατική πολιτειακή εξουσία και δεν υπόκειται σε κρατικό έλεγχο. Για τους λόγους αυτούς δεν είναι ούτε άμεσο “όργανο”, ούτε “αρχή της” ή “εν τη Δημοκρατία”.

10

15

Οι όροι “όργανο της Δημοκρατίας” και “αρχή εν τη Δημοκρατία” ερμηνεύτηκαν από το Ανώτατο Συνταγματικό Δικαστήριο στην υπόθεση *Dr. Fuat Celaledin and Others and the Council of Ministers and Others* 5 R.S.C.C. 102. Στην σελ. 108 η πλειοψηφία του Δικαστηρίου είπε:-

20

25

“..., an organ or authority in the sense of Article 139, because organ or authorities, in the aforesaid sense, are specific juridical creations bearing the features of individual and concrete organic institutions of government and functioning for and on behalf of a primary legal entity, such as the Republic of Cyprus, of which they are organs or authorities in the ordinary meaning of such terms.”

30

Τα χαρακτηριστικά τα οποία συνιστούν αρχή, με την έννοια του όρου στο Άρθρο 139, είναι:-

- Να είναι θεσμοποιημένη αρχή.
- Να ασκεί κρατική πολιτειακή εξουσία.
- Να είναι νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου.

35

Η αρμοδιότητα του Δικαστηρίου κάτω από το Άρθρο 139 περιορίζεται σε προσφυγή αναφορικά με σύγκρουση ή αμφισβήτηση εξουσίας ή αρμοδιότητας που παρέχονται από το Σύνταγμα. Η προσφυγή ασκείται από τους κατονομαζόμενους στις παραγράφους (α), (β) και (γ) του εδαφίου 3, δηλαδή τον Πρόεδρο ή Αντιπρόεδρο της Δημοκρατίας και τις νομοθετικές εξουσίες - Βουλή των Αντιπροσώπων και Κοινοτικές Συνελεύσεις - και, με βάση την παράγραφο (δ), από κάθε άλλο όργανο ή αρχή εν τη Δημοκρατία, εφόσον είναι αναμειγμένοι στη σύγκρουση ή αμφισβήτηση.

40

Η Κύπρος ήταν αποικία του Αγγλικού Στέμματος. Η νομική εγκαθίδρυση της Δημοκρατίας βασίστηκε στον Αγγλικό περί Κύπρου Νόμο του 1960, 8 & 9 Eliz. 2, CH. 52, και το Διάταγμα 1368/60 του Ανακτοσυμβουλίου, που εκδόθηκε στις 3 Αυγούστου, 1960, ως αποτέλεσμα των Συμφωνιών Ζυρίχης - Λονδίνου. 5

Από τα κείμενα των Συμφωνιών - Ζυρίχης της 11ης Φεβρουαρίου, 1959, και Λονδίνου της 19ης Φεβρουαρίου, 1959 (βλ. Cinn. 679) - που προβλέπουν τη βασική διάρθρωση της Δημοκρατίας της Κύπρου, τις πρόνοιες του Συντάγματος της Κυπριακής Δημοκρατίας και τα πρακτικά της Μικτής Συνταγματικής Επιτροπής, είναι πρόδηλο ότι η Δημοκρατία της Κύπρου είναι λαϊκό - κοσμικό (σε secular) κράτος. 10

Η νομοθετική εξουσία ασκείται από τη Βουλή των Αντιπροσώπων σε όλα τα θέματα, εκτός σε εκείνα που, περιοριστικά και ρητά κατά το Σύνταγμα, ασκείται από τις Κοινοτικές Συνελεύσεις - (βλ. Άρθρα 61 και 87 του Συντάγματος). 15

Τα Μέρη του Συντάγματος IX - "Περί του Ανωτάτου Συνταγματικού Δικαστηρίου" - και X - "Περί του Ανωτάτου Δικαστηρίου και των υπό Τούτο Τεταγμένων Δικαστηρίων", προνοούν για την άσκηση της δικαστικής εξουσίας στη Δημοκρατία. 20

Το Άρθρο 152.1 και 2 του Συντάγματος προνοεί:- 25

"1. Η δικαστική εξουσία, εξαιρουμένης της ασκουμένης κατά το έννατον μέρος υπό του Ανωτάτου Συνταγματικού Δικαστηρίου και κατά την δευτέραν παράγραφον του παρόντος άρθρου υπό των δικαστηρίων των προβλεπομένων υπό κοινοτικού νόμου, ασκείται υπό Ανωτάτου Δικαστηρίου και υπό κατωτέρων δικαστηρίων, τα οποία θα ιδρυθώσι δια νόμου, τηρουμένων των διατάξεων του Συντάγματος. 30

2. Η δικαστική εξουσία επί αστικών διαφορών αφορωσών εις τον προσωπικόν θεσμόν και θρησκευτικά ζητήματα, άτινα υπάγονται κατά το άρθρον 87 εις τας Κοινοτικές Συνελεύσεις, ασκείται υπό των δικαστηρίων, περί ων θέλει προβλέψει κοινοτικός νόμος κατά τας διατάξεις του Συντάγματος." 35

("Νόμος" σημαίνει Νόμο της Δημοκρατίας - Άρθρο 186.1(α)). 40

Το Άρθρο 111 είναι το τελευταίο Άρθρο του Μέρους V του Συντάγματος - "Περί των Κοινοτικών Συνελεύσεων". Η ουσιαστική

του πρόνοια είναι ότι, τηρουμένων των διατάξεων του Συντάγματος, ζητήματα που έχουν σχέση με “τον αρραβώνα, τον γάμον, το διαζύγιον, το κύρος του γάμου, τον χωρισμόν από κοίτης και τραπεζής ή την συνοίκησιν των συζύγων ή τας οικογενειακάς σχέσεις, εξαιρουμένης της διά δικαστικής αποφάσεως νομιμοποιήσεως ή υιοθεσίας” διέπονται από τον εκκλησιαστικό νόμο της Ελληνικής Ορθοδόξου Εκκλησίας, ή τον εκκλησιαστικό νόμο κάθε θρησκευτικής ομάδας, όπως ο όρος αυτόν ερμηνεύεται στην τρίτη παράγραφο του Άρθρου 2 του Συντάγματος. Και ότι τα ζητήματα αυτά διαγιγνώσκονται από το εκκλησιαστικό δικαστήριο κάθε εκκλησίας. Οι Κοινοτικές Συνελεύσεις απλώς περιορίζονται να μην αποφασίζουν αντίθετα με τις διατάξεις του εκκλησιαστικού νόμου.

Έχει γίνει εισήγηση από το δικηγόρο των αιτητών ότι η πρόνοια του Άρθρου 111 διασφαλίζει τη θέση της Εκκλησίας, αναφορικά με τα θέματα που αναφέρονται σ’ αυτό, η οποία υφίστατο πριν την Ανεξαρτησία στην περίοδο της Τουρκοκρατίας και Αγγλοκρατίας. Έγινε αναφορά στις υποθέσεις *Parapano and Others v. Happaz and Others*, III C.L.R. 69· *Myrianthi C.C. Tyllirou and Charalambos C. Tylliros*, 3 R.S.C.C. 21· και *Phidias Christodoulou v. Katerina Christodoulou* (1962) C.L.R. 68.

Το Άρθρο 111 είχε σκοπό να διαφυλάξει και όχι να επεκτείνει τη δικαιοδοσία των χριστιανικών εκκλησιών.

Οι Τούρκοι κατακτητές ήταν μουσουλμάνοι το θρήσκευμα. Ο ιερός νόμος του Ισλάμ επέτρεπε στο Σουλτάνο να αφήσει την ενάσκηση ορισμένων δικαιωμάτων που θεωρούνταν εκκλησιαστικά θέματα στις χριστιανικές εκκλησίες. Αυτά τα δικαιώματα ο Τούρκος κατακτητής άφησε και στην Ορθόδοξη Εκκλησία της Κύπρου, αναφορικά με εκείνους οι οποίοι ήθελαν να υπαχθούν σ’ αυτή. Τα πιο πάνω επιβεβαιώθηκαν από το Διάταγμα Gul-Hané της 3ης Νοεμβρίου, 1839 και από το Hatti Hυμαίου της 18ης Φεβρουαρίου, 1856.

Η εκκλησία της Κύπρου, ως και οι άλλες ορθόδοξες εκκλησίες στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, δεν ήταν εκκλησίες του κράτους. Δεν ήταν νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου που επιδίωκε σκοπούς που συντελούσαν τους σκοπούς του κράτους το οποίο ήταν μωαμεθανικό. Η Εκκλησία ήταν ιδιάζων οργανισμός ιδιωτικού δικαίου που είχε ευκαιρία να ενεργεί με τους δικούς του νόμους - (βλ. Μ. Σακελλαροπούλου - “Εκκλησιαστικόν Δίκαιον της Ανατολικής Ορθοδόξου Εκκλησίας”, Αθήναι 1898, σελ. 24).

Ο Οθωμανική Πολιτεία παραχωρούσε τα διάφορα προνόμια

στην Κυπριακή Εκκλησία με τα βεράτια, τα οποία εφοδιάζονταν ο Αρχιεπίσκοπος και οι Μητροπολίτες κατά την εκλογή τους. Το τελευταίο βεράτιο εκδόθηκε στον Αρχιεπίσκοπο Σωφρόνιο το 1865 - (βλ. Χάκκεττ - "Ιστορία της Ορθοδόξου Εκκλησίας της Κύπρου", μετάφραση Χ. Παπαϊωάννου, Τόμος Γ', σελ. 226-232 και Cobham - "Excerpta Cypria", σελ. 470-474). Το σχετικό μέρος του βερατίου αυτού είναι οι παράγραφοι (ζ) και (κε).

5

Η Αγγλοκρατία διατήρησε την ίδια σχέση με την Ορθόδοξη Εκκλησία και τις άλλες εκκλησίες. Το Άρθρο 50 του περί Δικαστηρίων Νόμου, 1935, εξαιρέσε από τη δικαιοδοσία των Δικαστηρίων της Πολιτείας τα θέματα τα οποία στη διάρκεια της Οθωμανικής κατοχής αφήνονταν στην Ελληνορθόδοξη Εκκλησία και τις άλλες εκκλησίες και πρόβλεψε ότι οι πρόνοιες του Νόμου δεν καταργούν τις αρχές του Οθωμανικού δικαίου, με τις οποίες θέματα οικογενειακού δικαίου διέποντο από το Νόμο και υπάγονταν στην αρμοδιότητα του εκκλησιαστικού δικαστηρίου της θρησκευτικής κοινότητας στην οποία ανήκε ο διάδικος. Η ίδια πρόνοια επαναλήφθηκε σε μεταγενέστερη νομοθεσία - (βλ. Κεφ. 11 της έκδοσης του 1949, το Νόμο 40/53 και το Άρθρο 34 του Κεφ. 8 της έκδοσης των Νόμων της Κύπρου του 1959).

10

15

20

Το κληρονομικό δίκαιο ρυθμιζόταν, τόσο επί Τουρκοκρατίας, όσο και επί Αγγλοκρατίας, από το Νόμο της Πολιτείας. Οι συγγένειες και τα ονόματα των κληρονόμων λαμβάνονταν από την Εκκλησιαστική Αρχή της κάθε θρησκευτικής ομάδας, χωρίς αυτό να μετατρέπει την Ελληνική Ορθόδοξη Εκκλησία, ή τις άλλες εκκλησίες, ή τα προξενεία που πιστοποιούσαν τη συγγένεια σε περίπτωση ξένων - (βλ. *Phokion Tano and Another v. Georghi Tano and Others* IX C.L.R. 94, σελ. 100-101) - σε κρατικές πολιτειακές αρχές. Το ίδιο ισχύει στην Κυπριακή Δημοκρατία.

25

30

Κατά την περίοδο της Αγγλοκρατίας η Εκκλησία συνέχισε να είναι νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου και δεν ασκούσε κρατική ή κοσμική εξουσία.

35

Η Εκκλησία της Κύπρου, τόσο στα χρόνια της Τουρκοκρατίας, όσο και στα χρόνια της Αγγλοκρατίας, γενικά είχε αποκλειστικό δικαίωμα ρύθμισης και διοίκησης των εσωτερικών υποθέσεων και της περιουσίας της. Βλ. υπόθεση Πλήρους Επαρχιακού Δικαστηρίου Λευκωσίας - 343/48 - *Μανώλης Γ. Μανώλη και Άλλοι ν. Μακαρίου Β' Αρχιεπισκόπου Κύπρου και Άλλων*, στην οποία αποφασίστηκε ότι η εκλογή Επισκόπου Πάφου, συμπεριλαμβανομένης και της εκλογής τοπικών εκλεκτόρων, και ο τρόπος της εκλο-

40

γής ήταν θρησκευτικό θέμα εκτός της δικαιοδοσία των Δικαστηρίων της Πολιτείας. Ο συνταγματικός νομοθέτης ενσωμάτωσε την αρχή αυτή στο Άρθρο 110.1 του Συντάγματος.

5 Η Ελληνική Ορθόδοξη Εκκλησία, ούτε συνίσταται, ούτε λειτουργεί βάσει του Συντάγματος, παρόλο ότι το Άρθρο 111 υπόκειται στις Συνταγματικές πρόνοιες, γιατί το Άρθρο αρχίζει με τις λέξεις: “Τηρουμένων των διατάξεων του Συντάγματος”.

10 Η αρμοδιότητα που ασκείται, με βάση το Άρθρο 111 του Συντάγματος, από την Ελληνική Ορθόδοξη Εκκλησία και τις εκκλησίες των Αρμενίων, Λατίνων και Μαρωνιτών, αναφορικά με το γάμο και το διαζύγιο και γενικά τις οικογενειακές σχέσεις, δεν μπορεί να θεωρηθεί άσκηση κρατικής εξουσίας.

15 Η εκκλησία δεν είναι θεσμοποιημένη με το Σύνταγμα ή το Νόμο αρχή. Δεν είναι αρχή δημοσίου δικαίου, ούτε έχει νομοθετική εξουσία. Οι διοικητικές της αποφάσεις δεν είναι εκτελεστές διοικητικές αποφάσεις δημοσίου δικαίου και δεν υπόκεινται στο δικαστικό έλεγχο, με βάση το Άρθρο 146 του Συντάγματος. Αποφάσεις του εκκλησιαστικού δικαστηρίου εκτελούνται μόνο από τα όργανα της Πολιτείας, το οποία δεν είναι εκκλησιαστικά, αλλά έλκουν την εξουσία τους από το Σύνταγμα και τους Νόμους της Πολιτείας.

25 Τα Εκκλησιαστικά Δικαστήρια δεν υπάγονται στον έλεγχο του Ανωτάτου Δικαστηρίου με προνομιακά διατάγματα, με βάση το Άρθρο 155.4 του Συντάγματος, γιατί δεν είναι δικαστήρια όπως προβλέπεται στο Μέρος Χ του Συντάγματος.

30 Η εκκλησία δεν είναι “δημόσια αρχή” στην έννοια του Άρθρου 29 του Συντάγματος, που κατοχυρώνει το δικαίωμα του “αναφέρεσθαι εις τα αρχάς”.

35 Η πρόνοια του Άρθρου 23.9 του Συντάγματος ότι: “Ουδεμία επιβάλλεται αποστέρησις ή όρος, περιορισμός ή δέσμευσις ... επί οιασδήποτε κινητής ή ακινήτου ιδιοκτησίας ανηκούσης εις οιανδήποτε επισκοπήν, μοναστήριον, ναόν, ή οιανδήποτε οργανισμόν, ή οιανδήποτε δικαίωματος ή συμφέροντος επί αυτής, εμμή τη εγγράφω συναινέσει της αρμοδίας εκκλησιαστικής αρχής της εχούσης τον έλεγχον της ιδιοκτησίας ταύτης”, αναφέρεται στις οικονομικές αρχές διαχείρισης της εκκλησιαστικής περιουσίας που καθορίζονταν στο Καταστατικό της Εκκλησίας του 1914 - ίσχυε το χρόνο της ίδρυσης της Κυπριακής Πολιτείας - οι οποίες είναι οργανισμοί ιδιωτικού δικαίου, και δε μετατρέπει “την αρμόδια εκκλησιαστική αρχή” σε

αρχή δημοσίου δικαίου, ούτε της παρέχει πολιτειακή αυθυπαξία.

Με βάση τα πιο πάνω, η Ορθόδοξη Εκκλησία της Κύπρου δεν είναι δημιουργήμα ή/και δεν έχει υπόσταση θεσμοποιημένη από το Σύνταγμα ή το Νόμο, αλλά είναι ιδιάζων οργανισμός ιδιωτικού δικαίου. Δεν είναι όργανο κυβερνήσεως, ούτε ενεργεί για τη Δημοκρατία. Δεν έχει, ούτε ασκεί κρατική πολιτειακή εξουσία, ούτε υπόκειται στον κρατικό έλεγχο. Ως εκ τούτου δεν είναι “αρχή εν τη Δημοκρατία”, με την έννοια του όρου στο εδάφιο 3(δ) του Άρθρου 139 του Συντάγματος, και δε νομιμοποιείται στην άσκηση προσφυγής κάτω από το Άρθρο αυτό.

Η προσφυγή, για το λόγο αυτό, δεν είναι παραδεκτή και το Δικαστήριο δεν έχει δικαιοδοσία να εξετάσει τα άλλα εγείρομενα θέματα.

Η προσφυγή απορρίπτεται.

Η παρούσα Απόφαση κοινοποιείται, σύμφωνα με το Άρθρο 139.6 του Συντάγματος, στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας.

A. N. ΛΟΪΖΟΥ, Π.: Το αιτητικό, τα σχετικά γεγονότα, τα επιχειρήματα των ευπαιδευτών συνηγόρων των μερών, τα σχετικά Άρθρα του Συντάγματος και ειδικότερα τα Άρθρα 111 και 139 παραθέτονται σε έκταση στο σκεπτικό των αποφάσεων των αδελφών Δικαστών, Πική, Νικήτα και Αρτεμίδη, που είχα την ευκαιρία να διαβάσω, και έτσι γίνεται πιο εύκολο το έργο μου γιατί θα περιοριστώ μόνο να δώσω την απάντησή μου και το σκεπτικό που με οδήγησε σε αυτή στα τρία νομικά ερωτήματα που εγείρονται σε αυτή την προσφυγή στο προκαταρκτικό αυτό στάδιο της διαδικασίας. Αυτά είναι τα πιο κάτω:-

(α) Κατά πόσο η Ελληνική Ορθόδοξος Εκκλησία, όπως περιγράφεται στο Άρθρο 111 του Συντάγματος αποτελεί “όργανο” ή “αρχή της Δημοκρατίας”, ή “αρχή εν τη Δημοκρατία”, με την έννοια που δίδεται στους όρους αυτούς στο Άρθρο 139 του Συντάγματος.

(β) Σε περίπτωση που η απάντηση στο πρώτο ερώτημα είναι καταφατική, κατά πόσο υπάρχει σύγκρουση ή αμφισβήτηση εξουσίας ή αρμοδιότητας, όπως περιγράφεται στο Άρθρο 139 του Συντάγματος, και

(γ) Η εξουσία κάτω από το Άρθρο 182 του Συντάγματος για τροποποίηση, μεταβολή, προσθήκη, ή κατάργηση διατάξεων του Συντάγματος που χαρακτηρίστηκε σαν η αναθεωρητική εξουσία

της Βουλής είναι αποκλειστική δικαιοδοσία της και με την άσκηση της δεν προκύπτει θέμα σύγκρουσης εξουσιών, εφόσον μάλιστα δεν έχει κηρυχθεί με οποιαδήποτε άλλη διαδικασία αντισυνταγματικός, ο Νόμος που δημοσιεύτηκε ήδη.

5

Είχα καταλήξει στο συμπέρασμα ότι η Ελληνική Ορθόδοξος Εκκλησία της Κύπρου συνιστά “αρχή” με την έννοια που δίδεται στον όρο αυτό από το Άρθρο 139 του Συντάγματος και περαιτέρω ότι έχει προκύψει θέμα “σύγκρουσης ή αμφισβήτησης εξουσίας ή αρμοδιότητας” μεταξύ της Βουλής των Αντιπροσώπων και της Εκκλησίας και κατ’ ακολουθίαν ότι η Εκκλησία νομιμοποιείτο στην καταχώρηση της προσφυγής και συνέτρεχαν οι προϋποθέσεις για τη συζήτηση της ουσίας της.

10

15

Το Άρθρο 111.1 του Συντάγματος δίδει αποκλειστική αρμοδιότητα για όσους ανήκουν στη Ελληνική Ορθόδοξον Εκκλησία, για κάθε ζήτημα που έχει σχέση με τον αρραβώνα, το γάμο, το διαζύγιο, το κύρος του γάμου, το χωρισμό από κοίτης και τραπέζης ή την συνοίκηση των συζύγων, τις οικογενειακές σχέσεις, εξαιρουμένης της διαδικαστικής αποφάσεως, νομιμοποιήσεως ή της υιοθεσίας, και αυτά διέπονται από τον εκκλησιαστικό νόμο και “διαγιγνώσκονται υπό του Εκκλησιαστικού Δικαστηρίου” η δε Ελληνική Κοινοτική Συνέλευση στερείται αρμοδιότητας να αποφασίσει αντίθετα προς τις διατάξεις του Εκκλησιαστικού Νόμου.

20

25

Είναι φανερό ότι με το Άρθρο αυτό δίδεται μια οντότητα από το ίδιο το Σύνταγμα, σαν συνέχιση του ιστορικού παρελθόντος, στην Ελληνική Ορθόδοξον Εκκλησία, με νομοθετικές, διοικητικές και δικαστικές εξουσίες σχετικά με θέματα προσωπικού θεσμού και την επίλυση διαφορών σχετιζομένων με τα θέματα αυτά. Η ύπαρξη της Εκκλησίας ως θεσμού και αρχής αναγνωρίζεται από το Σύνταγμα βάσει του οποίου η Ελληνική Ορθόδοξος Εκκλησία είναι ο πολιτειακός φορέας των εξουσιών και αρμοδιοτήτων που παρέχονται σε αυτήν από το Άρθρο 111.1. Οι εξουσίες και αρμοδιότητες της Εκκλησίας πηγάζουν από το ίδιο το Σύνταγμα, γεγονός που της προσδίδει στην έκταση των αρμοδιοτήτων αυτών χαρακτήρα πρωτογενούς φορέα εξουσιών και αρμοδιοτήτων, και τις οποίες η Εκκλησία ασκεί κατά αποκλειστικότητα ως φορέας κρατικής εξουσίας.

30

35

40

Στο Άρθρο 139 του Συντάγματος αναμφίβολα περιλαμβάνονται εκτός από αυτά που κατονομάζονται στην παράγραφο 3(δ) και όλα τα όργανα της Δημοκρατίας ή αρχές εν τη Δημοκρατία εφόσον είναι ενδιαφερόμενα μέρη στη σύγκρουση ή την αμφισβήτηση. Θα έπρεπε να λεχθεί εδώ ότι στην υπόθεση **Τουρκική Κοινοτική Συνέ-**

λευση ν. Υπουργικού Συμβουλίου, 5 Α.Α.Σ.Δ. 59 αποφασίστηκε, και δεν βλέπω το λόγο γιατί να μη ακολουθήσω το δικαστικό αυτό προηγούμενο, ότι η σύγκρουση ή αμφισβήτηση μπορεί να υπάρχει και ανάμεσα στη Βουλή ή τις Κοινοτικές Συνελεύσεις αφ' ενός και άλλα όργανα ή αρχές της Δημοκρατίας αφ' ετέρου.

5

Ένας θεσμός που παίρνει, όπως ήδη έχω αναφέρει, τις εξουσίες και αρμοδιότητες του από το Σύνταγμα, όπως η Εκκλησία στον τομέα αυτό είναι μια τέτοια “αρχή” μέσα στην έννοια του όρου του Άρθρου 139, αφού επιπλέον η Εκκλησία ασκεί κρατικής φύσεως εξουσίες πάνω στους πολίτες της Δημοκρατίας σε θέματα προσωπικού θεσμού.

10

Οποιαδήποτε άλλη ερμηνεία θα ήταν αντίθετη προς τη συνήθη σημασία της λέξης “αρχή” λαμβάνοντας υπόψη τον ιδιότυπο χαρακτήρα και ξεχωριστή θέση της Ελληνικής Ορθόδοξου Εκκλησίας μέσα στην διάρθρωση της Κυπριακής Πολιτείας. Μια τέτοια σημασία συνάδει και με τον ορισμό των όρων “όργανο” ή “αρχή” που δόθηκε στην υπόθεση *Dr. Fuat Celaledin and Others and the Council of Ministers and Others*, 5 R.S.C.C. 102. Το κριτήριο στην υπόθεση αυτή ήταν ότι “όργανα” ή “αρχές” με την έννοια που ενέχουν στο Άρθρο 139 συνιστούν συγκεκριμένες δικαιοϊκές οντότητες που φέρουν τα χαρακτηριστικά ατομικών και συγκεκριμένων οργανικών θεσμών της κυβέρνησης και λειτουργιών διά και εκ μέρους πρωτογενούς νομικής ύπαρξης, όπως η Δημοκρατία της Κύπρου της οποίας συνιστούν όργανα ή αρχές με την συνηθισμένη έννοια αυτών των όρων.

15

20

25

Ως προς το δεύτερο ερώτημα σχετικά με την ύπαρξη ή μη σύγκρουσης ή αμφισβήτησης αρμοδιοτήτων είναι φανερό ότι με τη θέσπιση της τροποποίησης του Συντάγματος με τον περί Πρώτης Τροποποίησης του Συντάγματος Νόμο του 1989, (Νόμος Αρ. 95 του 1989) αφαιρούνται οι εξουσίες και η αποκλειστική αρμοδιότητα της Εκκλησίας που παρέχονται σε αυτή από το Άρθρο 111.1 του Συντάγματος και επομένως αποτελεί τούτο σύγκρουση ή αμφισβήτηση εξουσιών μέσα στην έννοια που χρησιμοποιούνται οι όροι αυτοί στο Άρθρο 139 του Συντάγματος.

30

35

Ως προς το τρίτο νομικό ερώτημα, άσχετα με άλλα επιχειρήματα που έχουν προβληθεί προς υποστήριξη ή αντίκρουση του και με τα οποία δεν κρίνω απαραίτητο να ασχοληθώ λόγω του αποτελέσματος που είχε η προσφυγή, δεν θα ήθελα να αφήσω ασχολίαστο το επιχείρημα ότι ο τροποποιητικός νόμος του Συντάγματος διαφεύγει όλωσδιολου του δικαστικού ελέγχου μια και έχει δημοσιευ-

40

5 τεί η συνταγματική αυτή τροποποίηση και γίνει συνταγματική διάταξη. Λέχθηκε επιπλέον ότι μια και δεν υπάρχει ρητή πρόνοια στο Σύνταγμα που να καλύπτει τέτοιες περιπτώσεις δεν μπορεί να υπάρξει κατασταλτικός δικαστικός έλεγχος της συνταγματικότητας τέτοιας τροποποίησης όπως υπάρχει στην περίπτωση συνήθους νόμου που ψηφίζεται από τη Βουλή. Με άλλα λόγια το Άρθρο 139 δεν μπορεί να εφαρμοστεί πάνω σε τροποποίηση του Συντάγματος μετά που ο Νόμος την επέφερε, δημοσιεύτηκε και ισχύει.

10 Η σύντομη απάντηση στην πιο πάνω επιχειρηματολογία είναι ότι η οποιαδήποτε τροποποίηση του Συντάγματος γίνεται σύμφωνα με τις διατάξεις του Άρθρου 182 του Συντάγματος με Νόμο, και τέτοιος Νόμος δεν μπορεί να έχει διαφορετική έννοια από εκείνη που δίδεται στον όρο “Νόμος” στο Άρθρο 186.1(α)

15 του Συντάγματος που “σημαίνει νόμο της Δημοκρατίας, οσάκις ο όρος χρησιμοποιείται εν σχέσει προς περίοδον χρόνου επομένη της ενάρξεως της ισχύος του Συντάγματος”.

20 Για όλους τους πιο πάνω λόγους έχω καταλήξει στο συμπέρασμα ότι η Ελληνική Ορθόδοξος Εκκλησία της Κύπρου συνιστά αρχή, ότι με την τροποποίηση του Άρθρου 111 του Συντάγματος με το Νόμο 95 του 1989 έχει προκύψει σύγκρουση ή αμφισβήτηση εξουσίας ή αρμοδιότητας μεταξύ της Βουλής των Αντιπροσώπων και της Εκκλησίας και κατ’ ακολουθίαν ότι η Εκκλησία νομιμοποιείται στην καταχώρηση της προσφυγής και συντρέχουν οι

25 προϋποθέσεις για τη συζήτηση της ουσίας της και επιπλέον ότι η συνταγματικότητα ενός νόμου που τροποποιεί το Σύνταγμα υπόκειται στο δικαστικό έλεγχο του Δικαστηρίου τούτου. Ίσως δεν θα ήταν άσκοπη μια αναφορά στην απόφαση του Γερμανικού Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου με Αριθμό 1 του 1970 στον Τόμο 30 των Αποφάσεων του, σελ. 1, (BVERF G 1/1970 σελ. 1), όπως επίσης και στην Ινδική Απόφαση **Indira Nehru Ghandi v. Rajnarain A.I.R.** (1975) S.C. 2299· (1976) 2 S.C.R. 347 (Βλέπε Annual Survey of Commonwealth Law (1976) σελ. 34) στις

30 οποίες αποφασίστηκε ότι τροποποιήσεις του Συντάγματος υπόκεινται στον έλεγχο του Συνταγματικού Δικαστηρίου.

35

40 Για τους πιο πάνω λόγους θα απέρριπτα τις προκαταρκτικές νομικές ενστάσεις και θα προχωρούσα στην εκδίκαση της προσφυγής επί της ουσίας.

 Πριν τελειώσω θα ήθελα να εκφράσω την εκτίμησή μου στους συνηγόρους των δύο πλευρών όπως και στο Γενικό Εισαγγελέα και βέβαια τους συνεργάτες του που εμφανίστηκε ως *amicus*

κυρία για την αξιολογή και εμβρυθή παρουσίαση των αντιστοιχών θέσεων και να τονίσω πόσο ευκολότερο έγινε, χάριν των δικών τους κόπων, το έργο του Δικαστηρίου.

ΠΙΚΗΣ, Δ.: Η Αυτοκέφαλη, Αγιωτάτη, Ορθόδοξος και Αποστολική Εκκλησία της Κύπρου, στην οποία θα αναφερόμεθα για συντομία ως η Εκκλησία, επιδιώκει με την προσφυγή αυτή (καταχωρίσθηκε στις 17/7/89) την ακύρωση του Περί Πρώτης Τροποποίησης του Συντάγματος Νόμου του 1989 (Ν. 95/89) για το λόγο ότι θεσπίστηκε κατά παράβαση και αντίθετα με τις διατάξεις του άρθρ. 182.3 του Συντάγματος που διέπει την τροποποίηση μη θεμελιωδών διατάξεών του. 5 10

Η προσφυγή υποβάλλεται βάσει του άρθρ. 139 (του Συντάγματος) και στρέφεται εναντίον της Βουλής των Αντιπροσώπων, στην οποία θα αναφερόμεθα για συντομία ως η Βουλή, που θέσπισε τη σχετική νομοθεσία της οποίας η συνταγματικότητα προσβάλλεται. Ο Νόμος εκδόθηκε από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας με δημοσίευση στην Επίσημη Εφημερίδα της Δημοκρατίας. Με τις τροποποιήσεις του Συντάγματος που επιφέρει ο Ν. 95/89 περιορίζονται οι εξουσίες και αρμοδιότητες που παρέχει το άρθρ. 111.1 του Συντάγματος στην Εκκλησία σε θέματα προσωπικού θεσμού "... των ανηκόντων εις την Ελληνικήν Ορθόδοξον Εκκλησίαν ...". Η θέση της εκκλησίας είναι ότι με τον επίμαχο νόμο εγείρεται θέμα σύγκρουσης ή αμφισβήτησης εξουσίας ή αρμοδιότητας και συνεπώς νομιμοποιείται να προσφύγει στο Ανώτατο Δικαστήριο για την επίλυση της διαφοράς. (Βλ. Τον Περί Απονομής της Δικαιοσύνης (Ποικίλαι Διατάξεις) Νόμο του 1964 - *The Attorney-General of the Republic v. Mustafa Ibrahim and Others* (1964) C.L.R. 195, *Αθηνής ν. Δημοκρατίας*, Ποινική Έφεση 4867, δόθηκε στις 7/4/89 και θα δημοσιευθεί στους τόμους των αποφάσεων του Ανωτάτου Δικαστηρίου (1989) 2 Α.Α.Δ. - απόφαση ολομέλειας). Η θεραπεία η οποία επιζητείται, η ακύρωση του Ν. 95/89, αποβλέπει στην αποκατάσταση των συνταγματικών εξουσιών και αρμοδιοτήτων της Εκκλησίας. 15 20 25 30

Η Βουλή αμφισβητεί το παραδεκτό της προσφυγής και υποστηρίζει ότι δε συντρέχουν οι προϋποθέσεις που θέτει το άρθρ. 139 για τη νομιμοποίηση διαδίκου να προσφύγει βάσει των προνοιών του. Αναφορικά με την ουσία του θέματος, τη συνταγματικότητα του Ν. 95/89, η θέση της Βουλής είναι ότι ο νόμος θεσπίστηκε σύμφωνα με τις διατάξεις και μέσα στα πλαίσια της αναθεωρητικής λειτουργίας που παρέχεται αποκλειστικά στη Βουλή από το άρθρ. 182.3 του Συντάγματος. 35 40

Με απόφαση του δικαστηρίου το παραδεκτό της προσφυγής εξετάστηκε ως πρώτο θέμα. Η διαπίστωση της διαφοράς που ορίζει το άρθρ. 139.1 και ο προσδιορισμός της δικαιοκίνης ιδιότητας των αιτητών αποτελούν προϋποθέσεις για την άσκηση της αρμοδιότητας που παρέχεται στο Ανώτατο Δικαστήριο από το άρθρ. 139.

Την προδικαστική ένσταση της Βουλής στη νομιμοποίηση της Εκκλησίας να προσφύγει κάτω από τις διατάξεις του άρθρ. 139 υποστήριξαν με εκτεταμένη επιχειρηματολογία οι δικηγόροι του Σώματος, ο κ. Μ. Χριστοφίδης και ο κ. Μ. Παπαπέτρου. Οι θέσεις τους μπορεί να συνοψιστούν ως εξής:

(α) Η αναθεώρηση μη θεμελιωδών άρθρων του Συντάγματος ανάγεται αποκλειστικά στην αρμοδιότητα της Βουλής (άρθρ. 182.3). Επομένως είναι εξ αντικειμένου αδύνατη η δημιουργία σύγκρουσης ή αμφισβήτησης ως προς την άσκηση της αναθεωρητικής λειτουργίας του σώματος. Εφόσον κανένας άλλος φορέας κρατικής εξουσίας δεν έχει παράλληλη ή αντίστοιχη αρμοδιότητα στο θέμα, αποκλείεται εκ προοιμίου η ύπαρξη σύγκρουσης ή αμφισβήτησης σχετικά με την άσκηση αυτής της λειτουργίας μεταξύ της Βουλής και οποιουδήποτε άλλου οργάνου ή αρχής της Πολιτείας. Πολύ περισσότερο από την Εκκλησία που δεν αποτελεί όργανο ή αρχή “της” ή “στη” Δημοκρατία.

(β) Η Εκκλησία δε συνιστά όργανο ή αρχή της ή στην Δημοκρατία με την έννοια που ενέχουν οι όροι αυτοί στο κείμενο του άρθρ. 139.1 και γενικότερα στο δημόσιο δίκαιο. Έγινε εκτεταμένη αναφορά σε λεξικά για τον προσδιορισμό της έννοιας της λέξης (όρου) “αρχή”. (Βλ. Λεξικόν Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας, Σταματάκου, σελ. 182, The Shorter Oxford English Dictionary, Vol. 1, p. 1225, Μέγα Λεξικό της Ελληνικής Γλώσσας, Δ. Δημητράκου, Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, 5ος Τόμος, σελ. 730, Μέγα Λεξικόν της Ελληνικής Γλώσσας, Liddell - Scott, Το Τέλειο Λεξικό της Δημοτικής Γλώσσας, σελ. 263, Νέον Ορθογραφικόν Ερμηνευτικόν Λεξικόν, σελ. 563, Λεξικόν της Δημοτικής, σελ. 96, Ελληνικόν Λεξικόν, Α. Γιανναρά και Black’ s Law Dictionary, 5th Ed., p. 121).

Η εισήγηση των δικηγόρων της Βουλής είναι ότι η Εκκλησία δεν έχει τα συστατικά στοιχεία πολιτειακής αρχής ούτε με τη συνηθισμένη έννοια που χρησιμοποιείται ο όρος για τον προσδιορισμό θεσμών του κράτους γενικά, ούτε με την έννοια που ενέχει ο όρος στο άρθρ. 139 ειδικά. Οι όροι “όργανα” ή “αρχές” στη Δημοκρατία όπως απαντούνται στο άρθρ. 139 ερμηνεύτηκαν από το Ανώτατο Δικαστήριο στην υπόθεση *Dr Fuat Celaledin and Others and The*

Council of Ministers and Others, 5 R.S.C.C. 102.

Τα κριτήρια που τέθηκαν στην υπόθεση *Celaleddin* υιοθετήθηκαν ως σωστή έκφραση των προϋποθέσεων που απαιτούνται για το χαρακτηρισμό ατομικών ή συλλογικών οργάνων ως όργανα ή αρχές στη Δημοκρατία βάσει του άρθρ. 139. Με την έννοια που έχουν οι όροι στο άρθρο αυτό του Συντάγματος η Εκκλησία δε συνιστά ούτε όργανο ούτε αρχή της Δημοκρατίας. Αρχές της Δημοκρατίας συνιστούν μόνο πρωτογενείς φορείς της κρατικής εξουσίας στο νομοθετικό, εκτελεστικό και δικαστικό κλάδο. Οι όροι όργανα και αρχές περιορίζονται, εν πάση περιπτώσει, σε οργανισμούς που ασκούν αρμοδιότητες ή εξουσίες στον τομέα του δημόσιου δικαίου, ενώ η Εκκλησία βρίσκεται έξω από το πεδίο του.

Η απάντηση της Εκκλησίας στο προδικαστικό θέμα είναι ότι η προσφυγή η οποία εκκρεμεί ενώπιόν μας ικανοποιεί όλες τις προϋποθέσεις που θέτει το άρθρ. 139 για την επίλυση του ουσιαστικού θέματος που εγείρεται. Τη θέση της Εκκλησίας υποστήριξε με εκτεταμένη επιχειρηματολογία ο δικηγόρος κ. Κ. Χρυσοστομίδης. Οι θέσεις της Εκκλησίας μπορεί να συνοψιστούν ως εξής:

(α) Ο Ν. 95/89 αφαιρεί ή περιορίζει τις αρμοδιότητες ή εξουσίες που εναποθέτει το άρθρ. 111 του Συντάγματος στην Ελληνική Ορθόδοξη Εκκλησία. Η εκκλησία ως ο φορέας αυτών των αρμοδιοτήτων ή εξουσιών νομιμοποιείται να προσβάλει τη συνταγματικότητα του Νόμου. Θέμα σύγκρουσης ή αμφισβήτησης εγείρεται από την αντισυνταγματική θέσπιση του Νόμου, την ακύρωση του οποίου επιδιώκουν για αποκατάσταση των συνταγματικών αρμοδιοτήτων και εξουσιών της Εκκλησίας. Δεν αμφισβητείται η αναθεωρητική λειτουργία της Βουλής βάσει του άρθρ. 182.3 αλλά η εγκυρότητα της άσκησής της με τη θέσπιση του Ν. 95/89. Με το νόμο αυτό, όπως εισηγείται η Εκκλησία, της αφαιρούνται ή περιορίζονται οι αρμοδιότητες και εξουσίες που της παρέχει το Σύνταγμα. Η αποστέρηση συνετελέσθη, ισχυρίζονται, αντισυνταγματικά και συνεπώς εγείρεται θέμα σύγκρουσης και αμφισβήτησης εξουσιών και αρμοδιοτήτων με την έννοια των όρων αυτών στο άρθρ. 139. Νομιμοποιείται κατακολουθία η Εκκλησία να επικαλεστεί τις αρμοδιότητες που παρέχονται στο Ανώτατο Δικαστήριο για να αποφασισθεί σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρ. 139.5 αν ο Ν. 95/89 είναι συνταγματικός ή όχι.

Η προσφυγή στο Ανώτατο Δικαστήριο είναι το μόνο ένδικο μέσο που παρέχεται στην Εκκλησία για τη διασφάλιση των αρμοδιοτήτων και εξουσιών που της αποδίδει το Σύνταγμα. Αποκλεισμός του δικαιώματος προσφυγής βάσει του άρθρ. 139 θα

5 οδηγούσε στο παράδοξο αποτέλεσμα αφενός να εναποτίθενται από το Σύνταγμα εξουσίες και αρμοδιότητες στην Εκκλησία, χωρίς αφετέρου, να παρέχονται τα μέσα για εξασφάλισή τους: διαπίστωση που θα αποτελούσε αντίθεση προς το αξίωμα του δικαίου ότι ο νόμος δεν παρέχει δικαιώματα χωρίς την παράλληλη παροχή δικονομικών μέσων για τη διασφάλισή τους.

10 (β) Η Εκκλησία συνιστά “αρχή” τόσο με τη συνήθη (καθομιλουμένη) έννοια του όρου όσο και με την έννοια του όρου στο κείμενο του άρθρ. 139.

15 Ο δικηγόρος της Εκκλησίας υιοθέτησε, όπως και οι δικηγόροι της Βουλής, την ερμηνεία που αποδόθηκε στους όρους “όργανο” ή “αρχή” στην υπόθεση *Celaleddin*. Η Εκκλησία πληρεί όλες τις προϋποθέσεις για την ταύτισή της με αρχή της ή στη Δημοκρατία στο άρθρ. 139. Η Εκκλησία αποτελεί πρωτογενή φορέα νομοθετικής και δικαστικής εξουσίας στα θέματα προσωπικού θεσμού που καθορίζονται στο άρθρ. 111.

20 Ο Γενικός Εισαγγελέας της Δημοκρατίας κ. Μ. Τριανταφυλλίδης πραγματεύτηκε τα επίδικα θέματα ως *amicus curiae*. Οι θέσεις του Γενικού Εισαγγελέα αναπτύχθηκαν από τον ίδιο ως προς το δικαιοδοτικό πλαίσιο του άρθρ. 139 και εκ μέρους του από τον Γενικό Βοηθό Εισαγγελέα αναφορικά με τις ιδιότητες της Εκκλησίας σε συσχετισμό με τα συστατικά στοιχεία των όρων “όργανο” ή “αρχή” στο άρθρ. 139.

25 Οι εισηγήσεις του Γενικού Εισαγγελέα μπορούν να συνοψιστούν ως εξής:

30 (α) Νόμοι τροποποιητικοί του Συντάγματος οι οποίοι εκδίδονται από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας με δημοσίευση στην Επίσημη Εφημερίδα της Δημοκρατίας δεν υπόκεινται σε κατασταλτικό δικαστικό έλεγχο. Φέρουν τη σφραγίδα της έγκρισης του συνόλου της πολιτικής εξουσίας και για το λόγο αυτό δεν υπόκεινται σε δικαστικό έλεγχο της συνταγματικότητάς τους μετά την έκδοσή τους.

40 (β) Το δικαιοδοτικό πλαίσιο του άρθρ. 139 καθορίστηκε εσφαλμένα από το Ανώτατο Δικαστήριο στην υπόθεση *The Turkish Communal Chamber etc. and The Council of Ministers*, 5 R.S.C.C. 59. Η ερμηνεία που αποδόθηκε στις διατάξεις της παραρ. 1 του άρθρ. 139 στην υπόθεση εκείνη αντίκειται προς το περιεχόμενο του κειμένου της και τους ευρύτερους σκοπούς του συνταγματικού νομοθέτη, και κάλεσε το Ανώτατο Δικαστήριο να αποδεσμευθεί από την απόφαση εκείνη και να επανερμηνεύσει το άρθρο

139.1. Το Ανώτατο Δικαστήριο δε δεσμεύεται αυστηρά από προηγούμενες αποφάσεις του ή αποφάσεις του Ανωτάτου Συνταγματικού Δικαστηρίου και έχει την ευχέρεια να αποκλείει από αυτές. (Βλ. *Republic v. Demetriades* (1977) 3 C.L.R. 213).

5

Είναι η εισήγηση του Γενικού Εισαγγελέα ότι λεκτικά και θεματικά το άρθρ. 139.1 περιορίζει τις συγκρούσεις και αμφισβητήσεις που μπορεί να αποτελέσουν αντικείμενο προσφυγής μεταξύ οργάνων ή αρχών της Δημοκρατίας που ασκούν εξουσία στον ίδιο τομέα αρμοδιοτήτων, συγκεκριμένα μεταξύ (α) φορέων της Νομοθετικής Εξουσίας, (β) φορέων της Εκτελεστικής Εξουσίας, και (γ) φορέων της Δικαστικής Εξουσίας. Η νομιμοποίηση του Προέδρου και του Αντιπροέδρου της Δημοκρατίας να προσφύγουν και εναντίον αρχών ή οργάνων που δε λειτουργούν στην ίδια σφαίρα αρμοδιοτήτων, βάσει του άρθρ. 139.3, δεν πηγάζει από τις διατάξεις του άρθρ. 139.1 αλλά από εκείνες του άρθρ. 48 (ιβ) και 49(ιβ) αντίστοιχα.

10

15

(γ) Δεν είναι νοπή η σύγκρουση μεταξύ Εκκλησίας και Βουλής αναφορικά με την άσκηση της αναθεωρητικής λειτουργίας του νομοθετικού σώματος.

20

Ο Βοηθός Γενικός Εισαγγελέας εισηγήθηκε ότι η Εκκλησία δεν αποτελεί όργανο ή αρχή της Δημοκρατίας ή στην Δημοκρατία. Οι εισηγήσεις του μπορεί να συνοψιστούν ως εξής:

25

(α) Ο όρος όργανο ή αρχή όπως απαντάται στο άρθρ. 139 περιλαμβάνει μόνο οντότητες του δημόσιου δικαίου που ασκούν αρμοδιότητες ή εξουσίες στο ανώτατο επίπεδο της κρατικής λειτουργίας. (Βλ. *Celaleddin*, ανωτέρω). Μόνο οργανισμοί δημοσίου δικαίου συνιστούν όργανα ή αρχές της Δημοκρατίας. Η Εκκλησία δεν αποτελεί φορέα του δημόσιου δικαίου και δεν έχει τις θεσμικές ιδιότητες προσώπου ή συλλογικού οργάνου που νομιμοποιείται να προσφύγει κάτω από το άρθρ. 139.

30

(β) Η έννοια των όρων όργανο ή αρχή περιορίζεται από τις διατάξεις της παραγράφου 3 του άρθρ. 139. Όργανα ή αρχές στη Δημοκρατία που περιλαμβάνονται στην υποπαραγράφο (δ) συνιστούν μόνο οι οντότητες δικαίου που έχουν τα χαρακτηριστικά και ιδιότητες των οργάνων και αρχών της Δημοκρατίας που καθορίζονται στις υποπαραγράφους (α), (β) και (γ) της παραγράφου 3 του άρθρ. 139.

35

40

Ο κανόνας ερμηνείας των νόμων, γνωστός με τη λατινική ορολογία "The ejusdem generis rule" (Maxwell on The Interpretation of Statutes, 12th Ed., p. 297 etc.) τυγχάνει εφαρμογής και περιορί-

ζει την έννοια των όρων "όργανα" ή "αρχές" σε πρόσωπα ή συλλογικά όργανα που έχουν τις ιδιότητες (α) του Προέδρου της Δημοκρατίας, (β) της Βουλής των Αντιπροσώπων, και (γ) των Κοινοτικών Συνελεύσεων.

5

Τα θέματα που εγείρονται είναι μεγάλης σπουδαιότητας, αφορούν την ερμηνεία και εφαρμογή του άρθρ. 139 του Συντάγματος και τον προσδιορισμό της θέσης της Εκκλησίας στα πλαίσια του Κυπριακού Συντάγματος.

10

Μελετήσαμε με μεγάλη προσοχή τις εισηγήσεις, τις παραπομπές και την επιχειρηματολογία που αναπτύχθηκε από όλους τους δικηγόρους και γενικότερα τα θέματα που τίγονται και πρέπει να αποφασιστούν από το Ανώτατο Δικαστήριο σ' αυτή την προσφυγή. Τα θέματα που ανακύπτουν ως προς τη νομιμοποίηση της Εκκλησίας να προσφύγει βάσει του άρθρ. 139 μπορεί να υποδιαιρεθούν σε δύο ενότητες και να απαντηθούν με την εξής σειρά:

15

1. (α) Το δικαιοδοτικό πλαίσιο του άρθρ. 139, και

20

(β) Οι προϋποθέσεις που θέτει το άρθρ. 139 για την άσκηση προσφυγής - σύγκρουση ή αμφισβήτηση εξουσίας ή αρμοδιότητας.

2. Η έννοια των όρων όργανο ή αρχή στη Δημοκρατία σε σχέση και σε συνάρτηση με τη δικαιοϊκή υπόσταση της Εκκλησίας.

25

Πριν προχωρήσουμε στην εξέταση των επίδικων θεμάτων κρίνεται χρήσιμη και βοηθητική σύντομη αναφορά στις αρχές και κανόνες που διέπουν την ερμηνεία του Συντάγματος, θέμα που απασχόλησε όλους τους δικηγόρους στη διατύπωση και ανάπτυξη των θέσεών τους.

30

Η ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΩΝ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΔΙΑΤΑΞΕΩΝ.

35

Στις αποφάσεις του Ανωτάτου Δικαστηρίου - *Police v. Georghiades* (1983) 2 C.L.R. 33 και *Att-General v. Georghiou* (1984) 2 C.L.R. 251 - διαπιστώνεται ότι το Σύνταγμα δεν αποτελεί κοινό νομοθέτημα αλλά τον θεμέλιο νόμο της Πολιτείας. Η ερμηνεία των διατάξεών του δεν υπόκειται στους συνήθεις ερμηνευτικούς κανόνες. Η ερμηνεία του επιδιώκεται μέσα σε ευρύτερο πλαίσιο αλληλένδετο με τους σκοπούς, τη δομή και τις επιδιώξεις του συνταγματικού νομοθέτη. Οι πρόνοιες του Συντάγματος ερμηνεύονται με γνώμονα τη διαχρονική προοπτική χωρίς άμεση συνάρτηση με τα δεδομένα οποιασδήποτε συγκεκριμένης περιό-

40

δου. Προσδιορίζεται μέσα από το κείμενό του το πνεύμα που διέπει το Σύνταγμα και η τάξη πραγμάτων που εγκαθιδρύεται και το πλαίσιο της λειτουργίας των φορέων της κρατικής εξουσίας.

Ανάλογη προσέγγιση στην ερμηνεία συνταγματικών διατάξεων υιοθετήθηκε και από τη δικαστική επιτροπή του αγγλικού Ανακτοβουλίου (Privy Council) στην υπόθεση **Minister of Home Affairs v. Fisher** [1979] 1 All E.R. 21 και από τα Ινδικά Δικαστήρια (Constitutional Law of India, 3rd Ed., H. M. Seervay, Vol. 1, p. 73).

5

Στο σύγγραμμα του καθηγητή Μάνεση, Συνταγματικό Δίκαιο, σελ. 195 - 204, αναλύονται οι μέθοδοι ερμηνείας του Συντάγματος και οι πηγές από τις οποίες το Δικαστήριο μπορεί να αντλήσει βοήθεια στο ερμηνευτικό του έργο.

10

Η ερμηνεία των νόμων και κατά μείζονα λόγο του Συντάγματος. Ο υπέρτατος νόμος της Δημοκρατίας, αποτελεί μέρος της δικαστικής λειτουργίας. (Βλ. μεταξύ άλλων **Malachtou v. A-G** (1981) 1 C.L.R. 543, **Diagoras Developments v. National Bank** (1985) 1 C.L.R. 581, **Republic and Char. Zacharia**, 2 R.S.C.C. 1 και **Chokolingo v. A-G of Trinidad and Tobago** [1981] 1 All E.R. 244 - και άρθρ. 149 του Συντάγματος.)

15

20

Τη δομή του Κυπριακού Συντάγματος χαρακτηρίζει η διάκριση των εξουσιών και ο λεπτομερής καταμερισμός τους. (Βλ. μεταξύ άλλων **Papaphilippou and The Republic**, 1 R.S.C.C. 62, **Police v. Hondrou and Another**, 3 R.S.C.C. 82, **Pastellopoulos v. Republic** (1985) 2 C.L.R. 165, και **Keramourgia "Aias" Ltd v. Yiannakis Christoforou** (1975) 1 C.L.R. 38).

25

Το Σύνταγμα της Κύπρου έχει χαρακτηριστεί από τον καθηγητή S.A. de Smith στο έργο του *The New Commonwealth and its Constitutions* (σελ. 285) ως ίσως το πιο αυστηρό και οριστικά το πιο λεπτομερές στο κόσμο.

30

Αρμοδιότητες και εξουσίες που δεν κατανέμονται από το Σύνταγμα σε συγκεκριμένους φορείς κρατικής αρμοδιότητας ασκούνται ανάλογα με τη φύση τους από την πολιτειακή εξουσία στην οποία φυσιολογικά ανήκουν. (Βλ. **Poyiadjis v. Pilavakis and Another** (1986) 1 C.L.R. 47 - αναφορικά με τα συστατικά στοιχεία της δικαστικής εξουσίας - και **Hinds v. The Queen** [1976] 1 All E.R. 353)

35

40

Η ταξινόμηση αρμοδιοτήτων και εξουσιών για σκοπούς ανάληψης και άσκησης δικαιοδοσίας γίνεται με βάση τα εγγενή χαρα-

κτηριστικά τους και την εσώτερη φύση τους, και όχι με τα τυπικά τους γνωρίσματα. (Βλ. μεταξύ άλλων *Diagoras Developments* (ανωτέρω), *Papaphilippou* (ανωτέρω), *Antonios Kourris v. The Supreme Council of Judicature* (1972) 3 C.L.R. 390, *Kritiotis v. M/ty of Paphos and Others* (1986) 3 C.L.R. 322, και *Hellenic Bank v. Republic* (1986) 3 C.L.R. 481).

Το άρθρ. 139 εναποθέτει την αρμοδιότητα για επίλυση συγκρούσεων και αμφισβητήσεων (εξουσίας και αρμοδιότητας) μεταξύ των φορέων της κρατικής εξουσίας σε σχέση με νόμους, αποφάσεις και πράξεις στο Ανώτατο Δικαστήριο.

Με αυτά υπόψη θα προχωρήσω στην εξέταση των τριών θεμάτων που πρέπει να απαντηθούν για να αποφασιστεί το προδικαστικό θέμα.

(1) Το δικαιοδοτικό πλαίσιο του άρθρ. 139. Προϋποθέσεις βάσει του άρθρου 139 για την Άσκηση Προσφυγής.

Στη διάρκεια της δίκης διαπιστώθηκαν ορισμένες διαφορές μεταξύ των δυο κειμένων του Συντάγματος, του ελληνικού και του τουρκικού, αναφορικά με την ταύτιση των οργάνων και αρχών με τη Δημοκρατία (παρα. 1, άρθρ. 139) και τον επηρεασμό τους από τη σύγκρουση ή αμφισβήτηση, ο οποίος απαιτείται από την παρα. 3 του άρθρ. 139 για τη νομιμοποίηση αρχής ή οργάνου να προσφύγει στο Ανώτατο Δικαστήριο. Οι διαφορές αυτές επιλύονται με αναφορά στο αγγλικό κείμενο του Συντάγματος (άρθρ. 149 (α)).

Παρόλο που καμιά πλευρά δεν εισηγήθηκε ότι το ουσιαστικό περιεχόμενο των δυο παραγράφων του άρθρ. 139 μεταβάλλεται ανάλογα με τη χρήση του όρου “της Δημοκρατίας” ή “εν τη Δημοκρατία”, επιβάλλεται η διασαφήνιση του θέματος πριν προχωρήσουμε στην εξέταση του δικαιοδοτικού πλαισίου του άρθρ. 139. Διαπιστώνουμε ταύτιση μεταξύ του τουρκικού και του αγγλικού κειμένου ως προς τη σχέση αρχών και οργάνων που αναφέρονται στην παρα. 1 με τη Δημοκρατία της Κύπρου. Η αναφορά είναι σε όργανα ή αρχές στη Δημοκρατία.

Επίσης διαπιστώνουμε ταύτιση μεταξύ του τουρκικού και αγγλικού κειμένου ως προς το περιεχόμενο της υποπαραγράφου (δ) της παραγράφου 3 του άρθρ. 139. Χωρεί προσφυγή εκ μέρους αρχής ή οργάνου το οποίο είναι αναμειγμένο στη διαφορά (σύγκρουση ή αμφισβήτηση).

Το άρθρ. 139 περιέχεται στο μέρος του Συντάγματος που προσδιορίζει τις αρμοδιότητες και δικαιοδοσίες του Ανωτάτου Συνταγματικού Δικαστηρίου. Αποβλέπει στη δημιουργία μηχανισμού για επίλυση διαφορών μεταξύ των φορέων της πολιτειακής εξουσίας που εγείρονται από συγκρούσεις ή αμφισβητήσεις αρμοδιότητων ή εξουσίας σε σχέση με νόμους, αποφάσεις ή πράξεις. Το άρθρ. 139 συνιστά μέρος αλυσίδας διατάξεων στο Μέρος ΙΧ του Συντάγματος για την εξασφάλιση της συνταγματικής τάξης.

Το δικαιοδοτικό πλαίσιο του άρθρ. 139 εξετάστηκε διεξοδικά από το Ανώτατο Συνταγματικό Δικαστήριο στην υπόθεση *The Turkish Communal Chamber and The Council of Ministers*, 5 R.S.C.C. 59. Το αντικείμενο της προσφυγής ήταν η εγκυρότητα διατάγματος του Υπουργικού Συμβουλίου το οποίο είχε εκδοθεί βάσει του άρθρ. 4 του Περί Χωρίων (Διοίκηση και Βελτίωση) Νόμου, ΚΕΦ. 243. Κρίθηκε ότι οι αιτητές νομιμοποιούνται να προσφύγουν ενόψει των εξουσιών ή δικαιωμάτων τους στο θέμα των Δήμων και τη διαφωνία τους ως προς τις εξουσίες του Υπουργικού Συμβουλίου κάτω από το ΚΕΦ. 243.

Το Ανώτατο Συνταγματικό Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η προσφυγή ήταν παραδεκτή και προχώρησε στην εξέταση του θέματος που τέθηκε ενώπιόν του. Υπήρξε διαφωνία μεταξύ των μελών του δικαστηρίου αναφορικά με την ουσία του θέματος, δηλαδή την εγκυρότητα του διατάγματος που είχε προσβληθεί. Όμως δε σημειώθηκε καμιά διαφωνία μεταξύ των μελών του δικαστηρίου ως προς το παραδεκτό της προσφυγής. Στην απόφαση της πλειοψηφίας (Forsthoff, P. - Mupig, J.), αναλύεται σε έκταση το δικαιοδοτικό πλαίσιο του άρθρ. 139. Στην απόφαση της μειοψηφίας (Triantafyllides, J.), δε γίνεται ειδική αναφορά στο παραδεκτό της προσφυγής. Τεκμηριώνεται όμως από την εξέταση της ουσίας του θέματος ότι και ο Δικαστής Τριανταφυλλίδης έκρινε την προσφυγή παραδεκτή.

Σύμφωνα με την απόφαση στην *Turkish Communal Chamber* (ανωτέρω), οι όροι "σύγκρουση" ή "αμφισβήτηση" εξουσίας ή αρμοδιότητας σκοπούν στον προσδιορισμό του δικονομικού πλαισίου, δηλαδή τον ορισμό του επίδικου θέματος. Το αντικείμενο της προσφυγής είναι η εγκυρότητα του νόμου, απόφασης ή πράξης η οποία προσβάλλεται. Και απλή διαφωνία μεταξύ των αρχών και οργάνων που περιλαμβάνονται στο άρθρ. 139.1 σε σχέση με νόμο, απόφαση ή πράξη (139.5), συνιστά σύγκρουση ή αμφισβήτηση αρμοδιότητας ή εξουσίας. Διευκρινίζεται ότι η έννοια των όρων σύγκρουση ή αμφισβήτηση εξουσίας δεν είναι επάλληλη με την έννοια του όρου παραβίαση εξουσίας ή αρμοδιότητας η οποία δεν είναι

ανάγκη να συνυπάρχει για την άσκηση προσφυγής βάσει του άρθρ. 139. Συνάγεται από την πιό πάνω απόφαση ότι το άρθρ. 139 αποβλέπει στην εγκαθίδρυση περιεκτικού μηχανισμού για την επίλυση διαφωνιών μεταξύ ανωτάτων κρατικών οργάνων και αρχών αναφορικά με τις εξουσίες και αρμοδιότητές τους, που προκύπτουν από τη θέσπιση νόμων, τη λήψη αποφάσεων ή πράξεών τους. Οι όροι “σύγκρουση” ή “αμφισβήτηση”, όπως διαφαίνεται από την απόφαση αυτή έχουν συγγενική έννοια. Συσχετίζονται με την αμεσότητα του συμφέροντος που απαιτείται από την παραρ. 3 του άρθρ. 139 για την άσκηση προσφυγής. Όργανο ή αρχή της Δημοκρατίας νομιμοποιείται να προσφύγει όταν είναι άμεσα αναμεμιγμένη στη σύγκρουση ή αμφισβήτηση, που αναφέρεται.

Και στη σφαίρα της αστικής δικαιοδοσίας των πολιτικών δικαστηρίων “τα γεγονότα που στοιχειοθετούν τη δικαιοδοσία του δικαστηρίου είναι εκείνα τα οποία συνθέτουν την διαφορά”. (Βλ. *Sevegep v. United Sea Transport Ltd και Άλλος* (1989) 1 Α.Α.Δ. (Ε) 729)

Εκτός από τον ορισμό των όρων σύγκρουση ή αμφισβήτηση το δικαστήριο στην *Turkish Communal Chamber*, εξέτασε διεξοδικά και το γενικότερο δικαιοδοτικό πλαίσιο του άρθρ. 139 με αφετηρία την ταξινόμηση αρχών και οργάνων που απαντάται στην παραρ. 1 του άρθρου αυτού του Συντάγματος. Αποφασίστηκε ότι η ονομαστική αναφορά στη Βουλή και τις Κοινοτικές Συνελεύσεις πριν την αναφορά σε άλλα όργανα ή αρχές στη Δημοκρατία στο άρθρ. 139.1 δεν αποβλέπει στο διαχωρισμό των φορέων της κρατικής εξουσίας μεταξύ των οποίων χωρεί προσφυγή. Ούτε το κείμενο, υποδεικνύεται στην απόφαση του δικαστηρίου, ούτε οι σκοποί του συνταγματικού νομοθέτη δε συμβιβάζονται με τέτοιο περιορισμό. Επισημαίνεται ότι η Βουλή και οι Κοινοτικές Συνελεύσεις δεν εξαντλούν το πεδίο της νομοθετικής εξουσίας, συνεπώς δε μπορεί να υποστηριχτεί το επιχείρημα ότι ο συνταγματικός νομοθέτης επεδίωξε να περιορίσει συγκρούσεις και αμφισβητήσεις που μπορεί να εγερθούν μόνο μεταξύ αρχών ή οργάνων που ασκούν την ίδια φύση εξουσίας ή αρμοδιότητας. Βάσει του Συντάγματος, υποδεικνύεται, και ο Πρόεδρος και ο Αντιπρόεδρος της Δημοκρατίας και το Υπουργικό Συμβούλιο έχουν σε ορισμένους τομείς νομοθετική εξουσία. Αποφασίστηκε ότι προσφυγή χωρεί μεταξύ οργάνων ή αρχών στη Δημοκρατία ανεξάρτητα από το πεδίο λειτουργίας τους.

Η ερμηνεία που δόθηκε στο άρθρ. 139 στην *Turkish Communal Chamber* συνάδει με το λεπτομερή καταμερισμό της κρατικής εξουσίας από το Σύνταγμα μεταξύ των διαφόρων ορ-

γάνων και αρχών της Πολιτείας και την παράλληλη παροχή δικαστικών μέσων για την επίλυση διαφορών σχετικά με τις αρμοδιότητες και εξουσίες τους.

Η ανάληψη και άσκηση αρμοδιότητας από το Ανώτατο Συνταγματικό Δικαστήριο στην *Dr. Orhan Muderrisoglou & Others and The Council of Ministers*, 5 R.S.C.C. 130, και από το Ανώτατο Δικαστήριο στην *Πρόεδρος της Δημοκρατίας ν. Βουλή των Αντιπροσώπων* (1985) 3 Α.Α.Δ. 1501, συνάδει με το δικαιοδοτικό πλαίσιο του άρθρ. 139, όπως προσδιορίστηκε στην *Turkish Communal Chamber*. 5 10

Η νομολογία του Ανωτάτου Συνταγματικού Δικαστηρίου και του Ανωτάτου Δικαστηρίου ως προς το πλαίσιο δικαιοδοσίας που παρέχει το άρθρ. 149 (α. επίλυση διαφορών μεταξύ των δύο κειμένων του Συντάγματος, και β. αποσαφήνιση συνταγματικών διατάξεων) αποκαλύπτει όμοια προσέγγιση με την *Turkish Communal Chamber* σχετικά με την ερμηνεία προνοιών που αποβλέπουν στη δημιουργία μηχανισμών για την επίλυση διαφορών που ανάγονται στο Σύνταγμα ή την εφαρμογή του. (Βλ. *Cyprus Grain Commission etc. and New Vatyli Co-Operative Credit Society*, 4 R.S.C.C. 91, *In re Ladas and Others* (1985) 3 C.L.R. 2823 - Διαφορετική ήταν η προσέγγιση στην *Pantelis Petrides v. The Greek Communal Chamber and Another* (1963) 2 C.L.R. 417). Η ίδια προσέγγιση υιοθετήθηκε και από την πλειοψηφία του Ανωτάτου Δικαστηρίου στην Αίτηση 3/89 στην απόφαση που δόθηκε στις 29/8/89. 15 20 25

Συνοψίζοντας, η ύπαρξη διαφωνίας μεταξύ επηρεαζόμενων αρχών ή οργάνων ως προς τις αρμοδιότητες και εξουσίες τους, καθορίζει το δικονομικό πλαίσιο της προσφυγής. Η άλλη διαπίστωση είναι ότι συνταγματικές διατάξεις που προβλέπουν και ρυθμίζουν προσφυγή στο δικαστήριο ερμηνεύονται διασταλτικά, προς εξασφάλιση της συνταγματικής τάξης μέσο των μηχανισμών του δικαίου. 30

Ο Γενικός Εισαγγελέας εισηγήθηκε ότι η ερμηνεία που δόθηκε στο άρθρ. 139 στην *Turkish Communal Chamber* είναι εσφαλμένη και κάλεσε το δικαστήριο να την αναθεωρήσει. Η νομολογία αναγνωρίζει (βλ. *Republic v. Demetriades* (1977) 3 C.L.R. 213, Δικαστική Πρακτική - *Δικαστικής Επιτροπής της Βουλής των Λόρδων* [1966] 3 All E.R. 77) στο Ανώτατο Δικαστήριο ευχέρεια στην κατάλληλη περίπτωση να μη ακολουθήσει προηγούμενη απόφαση του και μάλιστα να αναθεωρήσει το δεσμευτικό της μέρος (ratio decidendi - βλ. *Αίγλη Ελευθερίου-Κάγκα ν. Δημοκρατίας*, (1989) 3 Α.Α.Δ. 262). Απόκλιση από το δεσμευτικό μέρος 35 40

προηγούμενης απόφασης μπορεί να δικαιολογηθεί όταν η αρχή δικαίου η οποία προκύπτει κρίνεται εσφαλμένη και συντρέχουν οι άλλες προϋποθέσεις που θέτει η νομολογία για απαγκίστρωση απ' αυτή. [Βλ. *Fitzleet Estates Ltd v. Cherry* [1977] 3 All E.R. 996 (HL) and *Lynall and Another v. I.R.C.* [1971] 3 All E.R. 314 (HL), *Vestey v. I.R.C.* [1979] 3 All E.R. 976 (HL)].

Δε θα επεκταθώ στο θέμα και δε θα ασχοληθώ με τις προϋποθέσεις που πρέπει να συντρέχουν για αναθεώρηση προηγούμενων αποφάσεων του Ανωτάτου Δικαστηρίου, για το λόγο ότι πριν τεθεί θέμα απομάκρυνσης από την αρχή δικαίου που διατυπώθηκε πρέπει πρώτα να διαπιστωθεί ότι η αρχή είναι εσφαλμένη. Η απόφαση στην *Turkish Communal Chamber* ως προς το δικαιοδοτικό μέρος του άρθρ. 139 που συζητείται στην προσφυγή αυτή όχι μόνο δεν κρίνεται λανθασμένη, αλλά τουναντίον διαπιστώνεται ότι ερμηνεύει σωστά τις σχετικές διατάξεις του άρθρ. 139. Πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι το μέρος του άρθρ. 139.1 που αναφέρεται σε συγκρούσεις αρμοδιότητας μεταξύ της Βουλής και των Κοινοτικών Συνελεύσεων αποτελεί, σε αντίθεση με το άλλο μέρος του, θεμελιώδες άρθρο του Συντάγματος (άρθρ. 182 - Παράρτημα III). Η ονομαστική αναφορά σ' αυτά τα όργανα ή αρχές της Δημοκρατίας πιθανόν να οφείλεται και σ' αυτό το διαχωρισμό.

Το άρθρ. 139 νομιμοποιεί κάθε όργανο ή αρχή στη Δημοκρατία που ασκεί πρωτογενώς πολιτειακή εξουσία να προσφύγει στο Ανώτατο Δικαστήριο όταν εγείρεται θέμα σύγκρουσης ή αμφισβήτησης εξουσίας και αρμοδιοτήτων. Η παρα. 3 θέτει ως προϋπόθεση για την άσκηση προσφυγής την άμεση ανάμειξη του προσφεύγοντος στη σύγκρουση ή αμφισβήτηση που δημιουργείται. Διατηρώ σοβαρές επιφυλάξεις αν ερμηνευτικοί κανόνες όπως το "ejusdem generis" μπορεί να τύχουν εφαρμογής στην ερμηνεία του Συντάγματος. Και αν γινόταν δεκτή η σχετική εισήγηση ο κοινός παρονομαστικός μεταξύ των οργάνων και αρχών που προσδιορίζονται στις υποπαραγράφους (α), (β) και (γ) της παραγράφου 3 του άρθρ. 139, δηλαδή το γένος ή η κατηγορία πραγμάτων που αποκαλύπτουν, ή συνθέτουν είναι η πρωτογενής άσκηση εξουσιών και αρμοδιοτήτων από αρχή ή όργανο στη Δημοκρατία. Τις ίδιες ιδιότητες πρέπει να έχουν και τα όργανα και αρχές που μνημονεύονται στην υποπαραγράφο 4, ιδιότητες άλλωστε που πρέπει να κατέχει πρόσωπο ή σώμα για να χαρακτηριστεί όργανο ή αρχή βάσει της παρα. 1 του άρθρ. 139.1.

Όπως προκύπτει από την *Turkish Communal Chamber* η σύγκρουση ή αμφισβήτηση στην οποία γίνεται αναφορά σχετίζεται όχι μόνο με το εξουσιοδοτικό πλαίσιο θέσπισης νομοθεσίας ή λήψης

απόφασης ή πράξης αλλά και με τις συνέπειες του νόμου, απόφασης ή πράξης που προσβάλλεται. Θέμα σύγκρουσης ή αμφισβήτησης μπορεί να εγερθεί και κατά την εφαρμογή του νόμου. Κρίνω ότι είναι γι' αυτό το λόγο που στο άρθρ. 139.4 ο χρόνος μέσα στον οποίο μπορεί να ασκηθεί πρόσφυγη έχει ως απετηρία την ημερομηνία που οι εξουσίες ή αρμοδιότητες αμφισβητούνται και όχι τη δημοσίευση του νόμου ή τη γνωστοποίηση ή κοινοποίηση της απόφασης ή πράξης. 5

Δεν εγείρεται θέμα σύγκρουσης ή αμφισβήτησης εξουσίας αναφορικά με την αρχή στην οποία παρέχεται αναθεωρητική λειτουργία βάσει των διατάξεων του άρθρ. 182.3. Η αρμοδιότητα ανήκει αποκλειστικά στη Βουλή. Θέμα σύγκρουσης και κυρίως αμφισβήτησης των εξουσιών και αρμοδιοτήτων της Εκκλησίας εγείρεται από τη θέσπιση και τις συνέπειες εφαρμογής του Ν.95/89. Με την προσφυγή της η Εκκλησία επιδιώκει την ακύρωση του νόμου ως αντισυνταγματικού προς διασφάλιση των εξουσιών και αρμοδιοτήτων που της παρέχει το Σύνταγμα. 10 15

Ο Γενικός Εισαγγελέας υπέβαλε, όπως μπορεί να συνοψιστεί η εισήγηση του, ότι νόμοι τροποποιητικοί του Συντάγματος δεν υπόκεινται σε κατασταλτικό δικαστικό έλεγχο. Μετά την έκδοσή τους από τον Πρόεδρο με δημοσίευση στην Επίσημη Εφημερίδα της Δημοκρατίας, νόμοι τροποποιητικοί του Συντάγματος φέρουν τη σφραγίδα των φορέων της πολιτικής εξουσίας, της Βουλής (με την πλειοψηφία που προβλέπεται στο άρθρ. 182.3) και του Προέδρου της Δημοκρατίας που επίσης εκλέγεται από το λαό. Αν δε γίνει αναφορά από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας βάσει του άρθρ. 140 για την άσκηση προληπτικού ελέγχου της συνταγματικότητας νόμου τροποποιητικού του Συντάγματος η συνταγματικότητα του νόμου αυτού δεν υπόκειται εκ των υστέρων σε δικαστικό έλεγχο. 20 25 30

Η εισήγηση του Γενικού Εισαγγελέα δεν με βρίσκει σύμφωνο. Οι λόγοι είναι:-

(1) Ο όρος "νόμος" δεν ορίζεται στο άρθρ. 139.5 ούτε περιορίζεται ή αναπροσαρμόζεται η έννοιά του. Ο όρος αυτός ενέχει στο άρθρ. 139, όπως και σε κάθε άλλο άρθρο του Συντάγματος όπου απαντάται, την έννοια που αποδίδει σ' αυτό ο ίδιος ο συνταγματικός νομοθέτης στο άρθρ. 186, "... 'νόμος' σημαίνει νόμον της Δημοκρατίας, οσάκις ο όρος χρησιμοποιείται εν σχέσει προς περίοδον χρόνου επομένην της ενάρξεως της ισχύος του Συντάγματος ...". Ο Ν. 95/89 συνιστά νόμο της Δημοκρατίας και συνεπώς μπορεί να αποτελέσει το αντικείμενο πρόσφυγής όπως καθορίζεται στο άρθρ. 139.5. 35 40

5 (2) “Το Σύνταγμα είναι ο υπέρτατος νόμος της Δημοκρατίας” (άρθρ. 179.1 του Συντάγματος). Σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρ. 179.2 κανένας νόμος, πράξη ή απόφαση οργάνου ή αρχής στη Δημοκρατία δεν μπορεί να είναι αντίθετος ή ασύμφωνος με το Σύνταγμα. Το Σύνταγμα και οι διατάξεις του αποτελούν το γνώμονα της συνταγματικότητας των νόμων.

10 (3) Η εισήγηση παραγνωρίζει τη διάκριση μεταξύ των πολιτειακών εξουσιών που στοιχειοθετεί το Σύνταγμα και κατεπέκταση το ρόλο της δικαστικής εξουσίας ως του αρμόδιου φορέα στον οποίο το Σύνταγμα έχει εναποθέσει την αρμοδιότητα και την εξουσία για την κρίση της συνταγματικότητας των νόμων και την επίλυση διαφορών ως προς τις αρμοδιότητες και εξουσίες αρχών και οργάνων της Πολιτείας.

15 (4) Το άρθρ. 182.3 δεν είναι η μόνη συνταγματική διάταξη που προβλέπει ειδική πλειοψηφία για τη θέσπιση νόμου. Ανάλογη πρόνοια (με διαφορετική πλειοψηφία) γίνεται και στο άρθρ. 78 του Συντάγματος.

20 Καταλήγω για τους λόγους που έχουν εκτεθεί ότι με την προσφυγή προσδιορίζεται επίδικο θέμα η επίλυση του οποίου ανάγεται στην αρμοδιότητα του Ανωτάτου Δικαστηρίου βάσει του άρθρ. 139.

25 Το επόμενο θέμα που θα μας απασχολήσει είναι η θέση και δικαιική υπόσταση της Εκκλησίας στο Κυπριακό Σύνταγμα και συγκεκριμένα κατά πόσο συνιστά όργανο ή αρχή σύμφωνα με το άρθρ. 139.

30 2. ΑΡΧΗ ΣΤΗΝ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ.

35 Οι όροι “όργανο” ή “αρχή” στη Δημοκρατία όπως χρησιμοποιούνται στο άρθρ. 139 έχουν συγγενική έννοια. Και οι δύο όροι αναφέρονται σε φορείς εξουσίας και αρμοδιοτήτων που συνταυτίζονται με το κράτος. Ο κ. Χρυσοστομίδης διευκρίνισε ότι η Εκκλησία προσφεύγει ως αρχή στη Δημοκρατία. Ότι θα εξετάσουμε είναι αν η Εκκλησία έχει τις ιδιότητες αρχής στη Δημοκρατία.

40 Εννοιολογικά η λέξη “αρχή” συμβολίζει την έναρξη ή τη βάση του αντικειμένου που χαρακτηρίζει. Κλασικά παραδείγματα της χρήσης του όρου είναι “Η αρχή του χρόνου” - “η αρχή του παντός”. Στο δικαιικό χώρο προσδιορίζει φορείς εξουσίας με αποφασιστική αρμοδιότητα σε ένα ή περισσότερα πεδία της κρατικής λειτουργίας.

Στα “Πολιτικά”, του Αριστοτέλη η αρχή ως έννοια δικαίου στο πολιτειακό στερέωμα προσδιορίζεται ως εξής:

Σε μεταγλώττιση από το αρχαίο κείμενο: “ ... όμως να χαρακτηρίσωμεν γενικώς ως αρχάς εκείνας προ πάντων, εις τας οποίας έχει δοθή η εξουσία να λάβουν κάποιαν θέσιν επί ωρισμένων σημαντικών θεμάτων και να κρίνουν και να αποφασίσουν περί αυτών και προσέτι να διατάξουν την εκτέλεσιν των αποφασισθέντων, και προ πάντος όταν έχουν το τελευταίον τούτο δικαίωμα (δηλαδή να διατάξουν) διότι πράγματι το να έχουν το δικαίωμα να διατάσσουν είναι περισσότερο χαρακτηριστικόν γνώρισμα των αρχών (εξουσιών) ...” (Βιβλιοθήκη των Ελλήνων, Αριστοτέλους Πολιτικά, σελ. 55).

Όπως ορθά επεσήμανε ο κ. Χριστοφίδης και οι σύγχρονοι μελετητές του δικαίου, στους οποίους έγινε αναφορά, καταλήγουν ουσιαστικά στα ίδια συμπεράσματα για τις ιδιότητες που πρέπει να έχει άτομο ή συλλογικό όργανο για να χαρακτηριστεί αρχή της Πολιτείας.

Η λέξη “αρχή” χρησιμοποιείται σε πολλά άρθρα του Συντάγματος. Όπου ο συνταγματικός νομοθέτης επεδίωξε να καθορίσει επακριβώς το πεδίο λειτουργίας της αρχής στο οποίο γίνεται αναφορά το έπραξε. Η υποχρέωση για απάντηση στα αιτήματα ή τα παράπονα πολιτών μέσα σε 30 μέρες δεσμεύει “αρμοδιαν, δημοσίαν αρχήν”. (άρθρ. 29.1). Ο όρος “δημοσία αρχή” απαντάται και στο άρθρ. 90.5 σε σχέση με την εκτέλεση αποφάσεων δικαστηρίου για ζητήματα που εμπíπτουν στην αποκλειστική αρμοδιότητα της κοινοτικής συνέλευσης. Στο άρθρ. 146.1 καθορίζεται ότι οι αποφάσεις, πράξεις ή παραλείψεις που υπόκεινται σε αναθεωρητικό έλεγχο είναι εκείνες οργάνων, αρχών ή ατόμων που ασκούν εκτελεστική ή διοικητική λειτουργία. Στο άρθρ. 23.9 του Συντάγματος γίνεται αναφορά σε αρμόδια εκκλησιαστική αρχή της οποίας η γραπτή συναίνεση απαιτείται για την αποξένωση ιδιοκτησίας.

Οι όροι “όργανα” ή “αρχές” με την έννοια που ενέχουν στο άρθρ. 139 ερμηνεύτηκαν, όπως έχει αναφερθεί από το Ανώτατο Συνταγματικό Δικαστήριο, στην **Celaleddin** (ανωτέρω):

“...organs or authorities, in the aforesaid sense, are specific juridical creations bearing the features of individual and concrete organic institutions of government and functioning for and on behalf of a primary legal entity, such as the Republic of Cyprus, of which they are organs or authorities in the ordinary meaning of such terms”.

5 Σε μετάφραση: "... όργανα ή αρχές, με την προαναφερθείσα έννοια συνιστούν συγκεκριμένες δικαιικές οντότητες που φέρουν τα χαρακτηριστικά ατομικών και συγκεκριμένων οργανικών θεσμών της κυβέρνησης και λειτουργιών δια και εκ μέρους πρωτογενούς νομικής ύπαρξης, όπως η Δημοκρατία της Κύπρου, της οποίας συνιστούν όργανα ή αρχές με την συνηθισμένη έννοια αυτών των όρων".

10 Στην απόφαση της ολομέλειας στην **Police v. Ekdotiki Eteria** (1982) 2 C.L.R. 63, διασαφηνίζεται ότι η πολιτειακή αρχή προσδιορίζεται απρόσωπα και δε συνταυτίζεται η δικαϊκή της υπόσταση με τα άτομα που ασκούν την εξουσία που αποδίδεται σ' αυτή.

15 Ο κ. Χριστοφίδης επέσυρε την προσοχή μας στην υπόθεση **The Cyprus Ports Authority v. Republic** (1983) 3 C.L.R. 385 ως καθοδηγητική για τα συστατικά στοιχεία που πρέπει να φέρει πρωτογενής φορέας κρατικής εξουσίας. (Βλ. επίσης την απόφαση της ολομέλειας στην έφεση **Republic v. The Cyprus Ports Authority** (1986) 3 C.L.R. 117).

20 Δεν έχει αμφισβητηθεί, τουναντίον φαίνεται να υπάρχει σύμπτωση απόψεων, ότι ο ορισμός των όρων όργανα ή αρχές στην **Celaleddin** καθορίζει με τρόπο περιεκτικό όλες τις ιδιότητες που πρέπει να έχουν πρόσωπα ή συλλογικά όργανα για να χαρακτηριστούν ως όργανα ή αρχές στη Δημοκρατία. Αυτό είναι
25 το επόμενο θέμα που θα μας απασχολήσει, δηλαδή εάν η Εκκλησία έχει αυτές τις ιδιότητες.

30 Ο προσδιορισμός των εξουσιών και αρμοδιοτήτων που παρέχονται στην Εκκλησία από το άρθρ. 111, η φύση και χαρακτηρισ τους, καθώς και το πλαίσιο μέσα στο οποίο ασκούνται, είναι πρωταρχικής σημασίας για τον προσδιορισμό της δικαϊκής υπόστασης των αιτητών.

35 Επισημαίνουμε ότι η απόδοση των εξουσιών και αρμοδιοτήτων που παρέχονται στην Εκκλησία γίνεται "τηρουμένων των διατάξεων του Συντάγματος ...". Παρόμοια επιφύλαξη ή περιορισμός δεν επιβάλλεται στο άρθρ. 110 που παρέχει στην Εκκλησία το αποκλειστικό δικαίωμα ρύθμισης και διοίκησης των εσωτερικών της υποθέσεων και της περιουσίας της. Στο σημείο αυτό είναι χρήσιμο να παραθέσουμε τις διατάξεις του άρθρ. 111:-
40

"Άρθρον 111:

1. Τηρουμένων των διατάξεων του Συντάγματος παν ζήτημα των

ανηκόντων εις της ελληνικήν ορθόδοξον Εκκλησίαν ή εις θρησκευτικήν ομάδα, δι' ήν ισχύουσιν αι διατάξεις της τρίτης παραγράφου του άρθρου 2, σχέσιν έχον προς τον αρραβώνα, τον γάμον, το διαζύγιον, το κύρος του γάμου, τον χωρισμόν από κοίτης και τραπέζης ή την συνοίκησιν των συζύγων ή τας οικογενειακάς σχέσεις, εξαιρουμένης της δια δικαστικής αποφάσεως νομιμοποιήσεως ή της υιοθεσίας, διέπεται από της ημερομηνίας της ενάρξεως της ισχύος του Συντάγματος υπό του εκκλησιαστικού νόμου της ελληνικής ορθόδοξου Εκκλησίας ή υπό του εκκλησιαστικού νόμου εκάστης θρησκευτικής ομάδος, αναλόγως της περιπτώσεως, και διαγιγνώσκεται υπό του εκκλησιαστικού δικαστηρίου εκάστης εκκλησίας, εκατέρω δε Κοινοτική Συνέλευσις στερείται της αρμοδιότητος, να αποφασίση αντιθέτως προς τα διατάξεις του εκκλησιαστικού νόμου.

2. Ουδέν εκ των εν τη πρώτη παραγράφω του παρόντος άρθρου διαλαμβανομένων δύναται να παρεμποδίση την εφαρμογήν των διατάξεων της πέμπτης παραγράφου του άρθρ. 90 προκειμένης εκτελέσεως οιασδήποτε αποφάσεως ή διαταγής παντός εκκλησιαστικού δικαστηρίου.”

Το ανήκειν εις την Ελληνικήν Ορθόδοξον Εκκλησίαν αποτελεί ένα από τα τρία κριτήρια που θέτει το άρθρ. 2.1 του Συντάγματος για τον καθορισμό της ελληνικής κοινότητας. Το άρθρ. 186 ορίζει ότι: “‘Ελλην’ είναι ο ανήκων εις την ελληνικήν κοινότητα, ως εν άρθρω 2 ορίζεται”.

Είναι πρόδηλο ότι με τις διατάξεις του άρθρ. 111 αφαιρείται, στα θέματα του προσωπικού θεσμού τα οποία απαριθμούνται, νομοθετική αρμοδιότητα από την κοινοτική συνέλευση στην οποία αποδίδεται βάσει του άρθρ. 87 νομοθετική αρμοδιότητα μεταξύ άλλων και σε θέματα προσωπικού θεσμού. (άρθρ. 87.1 (γ)) - Για τη μεταβίβαση των αρμοδιοτήτων της Ελληνικής Κοινοτικής Συνέλευσης - βλ. Ν. 12/65).

Το γεγονός αυτό διαπιστώνεται στην απόφαση του Ανωτάτου Συνταγματικού Δικαστηρίου στην *Myrianthi C.C. Tyllirou and Char. C. Tylliros*, 3 R.S.C.C. 21. Στην ίδια απόφαση επισημαίνεται ότι σκοπός του συνταγματικού νομοθέτη με τη θέσπιση του άρθρ. 111 του Συντάγματος ήταν η διατήρηση και όχι η επέκταση της αρμοδιότητος των εκκλησιαστικών δικαστηρίων. Παρόμοια διαπίστωση γίνεται και στην απόφαση του Ανωτάτου Δικαστηρίου *Phidias Christodoulou v. Katerina Chistodoulou* (1962) C.L.R. 68. Στην ίδια υπόθεση γίνεται αναφορά στο δίκαιο που ίσχυε επί αγγλοκρατίας σε θέματα προσωπικού θεσμού.

(άρθρ. 34 - Του Περί Δικαστηρίων Νόμου - ΚΕΦ. 8).

- 5 Οι αρμοδιότητες και εξουσίες της Εκκλησίας επί αγγλοκρατίας εξετάστηκαν σε έκταση σε αριθμό δικαστικών αποφάσεων. (Βλ. *Parapano v. Happaz*, III C.L.R. 69, *Haji Arakadi Hadji Symeon v. Papa Christodoulos H Georgi*, VI C.L.R. 71, *Tano v. Tano*, IX C.L.R. 94 and *Ahmet Eff Hj Ali Eff and Another v. Behueddin Eff Houloussi*, IV C.L.R. 40).
- 10 Οι σχέσεις Εκκλησίας και Πολιτείας πριν και μετά την ανεξαρτησία εξετάστηκαν σε έκταση στη μελέτη του πρώην Γενικού Εισαγγελέα κ. Κρ. Τορναρίτη “Αι σχέσεις Εκκλησίας και Πολιτείας κατά τω εν Κύπρω ισχύον Δίκαιον” - Επιθεώρησις Δημοσίου και Ιδιωτικού Δικαίου, Τόμος Α, 1967.
- 15 Ο κ. Τορναρίτης προβαίνει στη διαπίστωση ότι βάσει των διατάξεων του άρθρ. 110.1 η σχέση μεταξύ Κράτους και Εκκλησίας θεμελιώνεται ως σχέση δημόσιου δικαίου. Η θέση αυτή υποστηρίζεται, όπως διαπιστώνει, από τις ίδιες τις διατάξεις του Συντάγματος.
- 20 Το συμπέρασμα στο οποίο καταλήγει ο κ. Τορναρίτης μετά την εξέταση και συσχετισμό των σχετικών διατάξεων του άρθρ. 2 του Συντάγματος, και εκείνων των άρθρ. 110 και 111 είναι ότι:-
- 25 “Το σύστημα σχέσεων Εκκλησίας και Πολιτείας εν Κύπρω είναι το σύστημα της ‘νόμω κρατούσης Πολιτείας’ έστω και αν η εκ μέρους της Πολιτείας εποπτεία είναι συνταγματικώς περιορισμένη”.
- 30 Η φύση των αρμοδιοτήτων και εξουσιών που παρέχονται στην Εκκλησία για τη ρύθμιση με εκκλησιαστικό νόμο των θεμάτων προσωπικού θεσμού των ανηκόντων στην Ελληνική Ορθόδοξο Εκκλησία αποτελεί νομοθετική αρμοδιότητα. Αυτό προκύπτει τόσο από την ταξινόμηση της αρμοδιότητας αυτής από το ίδιο το Σύ-
- 35 νταγμα μετά από συνεκτίμηση των προνοιών των άρθρων 61, 87.1 (γ) και 111, όσο και από την εγγενή φύση της εξουσίας για τον προσδιορισμό δικαιωμάτων και υποχρεώσεων που σχετίζονται με τον προσωπικό θεσμό. Η διάρθρωση του δικαϊκού πλαισίου αναφορικά με τον προσωπικό θεσμό αποτελεί ευθύνη της Πολιτείας,
- 40 η άσκηση της οποίας αποδίδεται με το άρθρ. 111.1 στην Εκκλησία.
- Οι αρμοδιότητες και εξουσίες για επίλυση διαφορών και διακήρυξη δικαιωμάτων σε θέματα προσωπικού θεσμού έχουν δικαστικό χαρακτήρα. Επισημαίνεται ότι αποφάσεις των δικαστηρίων που

αφορούν την υπόσταση (status) του πολίτη δημιουργούν καθολική δέσμευση. (Βλ. μεταξύ άλλων *Nicolaides v. Yerolemi* (1984) 1 C.L.R. 742).

Η αναφορά στο άρθρ. 139.1 σε δικαστήρια και σε δικαστικές αρχές, αποβλέπει στη συμπερίληψη του συνόλου των φορέων δικαστικής εξουσίας, για την επίλυση συγκρούσεων ή αμφισβητήσεων εξουσίας και αρμοδιοτήτων και περιλαμβάνει και τα εκκλησιαστικά δικαστήρια. Αρμοδιότητα στο θέμα έχει το Ανώτατο Δικαστήριο.

Σε ερώτηση του δικαστηρίου ο κ. Χρυσοστομίδης απάντησε ότι στην άσκηση των νομοθετικών και δικαστικών της αρμοδιοτήτων και εξουσιών η Εκκλησία υπόκειται στις διατάξεις του άρθρ. 35 του Συντάγματος που δεσμεύει τις νομοθετικές, εκτελεστικές και δικαστικές αρχές της Δημοκρατίας να διασφαλίζουν την αποτελεσματική εφαρμογή του μέρους II του Συντάγματος που κατοχυρώνει τα θεμελιώδη δικαιώματα και ελευθερίες του ανθρώπου. Σ' απάντηση στο ίδιο ερώτημα ο κ. Χριστοφίδης ανέφερε ότι κανένας δεν μπορεί να ισχυριστεί ότι τα εκκλησιαστικά δικαστήρια τήρησαν μέχρι σήμερα αυτά που επιτάσσονται από το Σύνταγμα και πρόσθεσε ότι δεν προβλέπεται έφεση από τα εκκλησιαστικά δικαστήρια στο Ανώτατο Δικαστήριο, ούτε λειτουργεί επίτροπος του Κράτους στην Εκκλησία όπως συμβαίνει στην Ελλάδα.

Το θέμα δεν έχει συζητηθεί εξαντλητικά, δεν εγείρεται άμεσα και δεν θ' αποφασισθεί σ' αυτή την προσφυγή. Μ' αυτή την επιφύλαξη μπορεί να λεχθεί ότι τείνω υπέρ της άποψης ότι η Εκκλησία στην άσκηση των νομοθετικών και δικαστικών (εκκλησιαστικά δικαστήρια) της αρμοδιοτήτων και εξουσιών υπόκειται στο Μέρος II του Συντάγματος και δεσμεύεται από τις διατάξεις του άρθρ. 35. Η εξασφάλιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων βαρύνει, χωρίς διάκριση, κάθε φορέα νομοθετικής, εκτελεστικής και δικαστικής αρμοδιότητας και εξουσίας. Η ελευθερία σύναψης γάμου και δημιουργίας οικογένειας κατοχυρώνονται από το άρθρ. 22. Η κατοχύρωση του δικαιώματος αυτού συναρτάται με "... τω εφαρμοστέω δι' έκαστον πρόσωπον δυνάμει των διατάξεων του Συντάγματος δικαίω περι γάμου".

Συνάγεται από την ανάλυση στην οποία έχουμε προβεί ότι:-

(α) Οι αρμοδιότητες και εξουσίες της Εκκλησίας βάσει του άρθρ. 111 έχουν νομοθετικό και δικαστικό χαρακτήρα και φύση.

(β) Στο άρθρ. 111.2 γίνεται πρόβλεψη για τα μέσα εφαρμογής των αποφάσεων των Εκκλησιαστικών Δικαστηρίων από τις

δημόσιες αρχές της Δημοκρατίας. (άρθρ. 90.5). Συνοδεύεται η παροχή αρμοδιότητας στα εκκλησιαστικά δικαστήρια με τα μέσα εφαρμογής των αποφάσεών τους.

- 5 (γ) Οι εξουσίες και αρμοδιότητες που παρέχονται από το άρθρ. 111.1 ασκούνται “τηρουμένων των διατάξεων του Συντάγματος”, δηλαδή μέσα και όχι έξω από το πλαίσιο της δικαιοϋκής τάξης που εγκαθιδρύει το Σύνταγμα.
- 10 (δ) Η θεσμική ύπαρξη της Εκκλησίας αναγνωρίζεται από το ίδιο το Σύνταγμα. Βάσει του Συντάγματος η Εκκλησία είναι ο πολιτειακός φορέας των εξουσιών και αρμοδιοτήτων που παρέχονται από το άρθρ. 111.1. Οι εξουσίες και αρμοδιότητες της Εκκλησίας πηγάζουν από το ίδιο το Σύνταγμα, γεγονός
- 15 που της προσδίδει τις ιδιότητες πρωτογενή φορέα εξουσιών και αρμοδιοτήτων της Πολιτείας.

Καταλήγω ότι η Εκκλησία έχει όλα τα διακριτικά γνωρίσματα αρχής στη Δημοκρατία βάσει του άρθρ. 139 όπως καθορίστηκαν στην απόφαση του Ανωτάτου Συνταγματικού Δικαστηρίου στην **Celaleddin**, και συνεπώς νομιμοποιείται να προσφύγει βάσει του άρθρου αυτού του Συντάγματος.

20

ΝΙΚΗΤΑΣ, Δ: Το αίτημα της Αυτοκέφαλης Αγιώτατης, Ορθόδοξης και Αποστολικής Εκκλησίας της Κύπρου στην προσφυγή της αυτή είναι για διακήρυξη του δικαστηρίου ότι ο νόμος περί Πρώτης Τροποποίησης του Συντάγματος υπ’ αρ. 95/89, που δημοσιεύθηκε στις 17/6/89, είναι απαρχής άκυρος στο σύνολό του.

25

Η προσφυγή εδράζεται στις διατάξεις του άρθρ. 139 του συντάγματος. Η παράγραφος 1 του άρθρου απονέμει δικαιοδοσία στο Ανώτατο Συνταγματικό Δικαστήριο (που από το 1964 ασκεί το Ανώτατο Δικαστήριο) να επιλύει οριστικά και αμετάκλητα θέματα σύγκρουσης ή αμφισβήτησης εξουσίας αναφερόμενα με-

30 ταξύ των οργάνων ή αρχών που αναφέρει. Η διάταξη εισάγει μια μορφή απευθείας δικαστικού ελέγχου της αρμοδιότητας των οργάνων αυτών συντελώντας έτσι στη διαφύλαξη της αρχής του χωρισμού των εξουσιών που είναι διάχυτη σε ολόκληρο το σύνταγμα. Η αρχή διατυπώνεται ως εξής στην παράγραφο 1:

35

40 “Το Ανώτατον Συνταγματικόν Δικαστήριον κέκτηται αρμοδιότητα να αποφασίζει οριστικώς και αμετακλήτως επί πάσης προσφυγής αφορώσης σύγκρουσιν ή αμφισβήτησιν εξουσίας ή αρμοδιότητος εγειρομένης μεταξύ της Βουλής των Αντιπροσώπων και

των Κοινοτικών Συνελεύσεων ή εκατέρας αυτών, ως και μεταξύ
οικονομικών οργάνων ή αρχών της Δημοκρατίας. Η παρούσα
όμως διάταξις δεν έχει εφαρμογήν επί των μεταξύ των δικαστη-
ρίων ή δικαστικών αρχών της Δημοκρατίας συγκρούσεων ή αμφι-
σβήτησεων, αίτινες επιλύονται υπό του Ανωτάτου Δικαστηρίου.” 5

Η δικονομική πρόσβαση στο δικαστήριο για άρση αμφισβή-
τησης ή επίλυση σύγκρουσης εξουσιών οροθετείται από την πα-
ράγραφο 3 που καθορίζει ποια όργανα ή αρχές νομιμοποιούνται
να υποβάλουν αίτηση: 10

“Η κατά την πρώτην παράγραφον του παρόντος άρθρου
προσφυγή ασκείται ενώπιον του Δικαστηρίου:

- (α) υπό του Προέδρου ή του Αντιπροέδρου της Δημοκρατίας ή 15
 - (β) υπό της Βουλής των Αντιπροσώπων, ή
 - (γ) υπό εκατέρας ή αμφοτέρων των Κοινοτικών Συνελεύσεων ή
 - (δ) υπό παντός άλλου οργάνου της Δημοκρατίας ή αρχής εν
τη Δημοκρατία,
- εφ’ όσον άπαντες οι ανωτέρω είναι ενδιαφερόμενα εν τη συ-
γκρούσει ή τη αμφισβήτησει μέρη.” 20

Μετά την απόφαση του δικαστηρίου που έκρινε δύο αιτήσεις
οι οποίες αφορούσαν στην εξαίρεση δικαστών από τη σύνθεση
του δικαστηρίου συζητήθηκαν προδικαστικά θέματα που έχει 25
εγείρει η Βουλή των Αντιπροσώπων στην ένστασή της από τα
οποία και εξαρτιέται η τύχη της προσφυγής. Συμπτύσσονται στο
συγκεκριμένο ερώτημα αν η Εκκλησία νομιμοποιείται στην άσκη-
ση προσφυγής ως “αρχή της Δημοκρατίας” ή “αρχή εν τη Δημο-
κρατία”. Και σε περίπτωση που η απάντηση είναι καταφατική κα- 30
τά πόσον υφίσταται σύγκρουση ή αμφισβήτηση εξουσίας μεταξύ
αυτής και της Βουλής των Αντιπροσώπων.

Το ζήτημα που ανέκυψε, όπως και τα νομικά προβλήματα που
θέτει η προσφυγή, αποτελούν πολύ λεπτά συνταγματικά θέματα με 35
επιπτώσεις ύψιστης σημασίας στην πορεία της συνταγματικής και
πολιτειακής τάξης όπως την ξέραμε μέχρι σήμερα. Η συζήτηση του
προκαταρκτικού θέματος, όπως διατυπώνεται παραπάνω, ήταν
στο έπακρο διεξοδική αλλά συνάμα ενδιαφέρουσα όσο και χρήσι-
μη. Γι’ αυτό απαιτήθηκαν πέντε συνεχείς συνεδριάσεις του δικα- 40
στηρίου για να περατωθεί. Και θα ήταν παράλειψη αν δεν επαινού-
σαμε το έργο των δικηγόρων που με την έρευνα και επιμέλειά τους
έθεσαν μπροστά μας κάθε στοιχείο, αυθεντία ή νομολογιακό υλικό
που θα βοηθούσε το δικαστήριο να διαμορφώσει τη γνώμη του.

5 Δεν θα επιχειρήσω αναλυτική παρουσίαση των επιχειρημάτων που πρόβαλε η κάθε πλευρά. Θα αρκασθώ σε παράθεση των ουσιαστικών τοποθετήσεων, διευκρινίζοντας συγχρόνως ότι το δικαστήριο έχει κατά νου ολόκληρο το φάσμα των προβληθέντων ισχυρισμών στις λεπτομέρειές τους.

10 Είναι βασικά η υπόθεση της Βουλής ότι η Εκκλησία σαν οντότητα δεν περιβάλλεται με κανένα από τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα, που καθόρισε είτε η επιστήμη ή η νομολογία, που θα επέτρεπαν την ένταξή της στην κατηγορία των κρατικών οργάνων ή των αρχών της Δημοκρατίας για τις οποίες κάμνει μνεία το άρθρ. 139 ως και αρκετές άλλες διατάξεις του συντάγματος. Ακόμη η λέξη “αρχή”, όπως ερμηνεύεται από τα κυριότερα λεξικά της ελληνικής γλώσσας και επίσης αγγλικά λεξικά, ως προς το νόημα της αντίστοιχης λέξης “authority”, υποσημαίνει άσκηση δημόσιας εξουσίας στο πλαίσιο διακυβέρνησης ενός τόπου. Η ερμηνεία αυτή είναι απήγηση του Αριστοτέλειου αφορισμού:

20 “εστί δε ουδέ τούτο διορίσαι ράδιον, ποίας δει καλείν αρχάς μάλιστα δ’ ως απλώς ειπείν, αρχάς λεκτέον ταύτας, όσαις αποδέδοται βουλευσασθαι τε περί τίνων και κρίναι και επιτάξαι· και μάλιστα τούτο το γάρ επιτάττειν αρχικώτερόν εστίν Πολιτικά. Α. 15.”

25 Έτσι, σύμφωνα με την εισήγηση, τα στοιχεία που συνιστούν το εννοιακό περιεχόμενο της λέξης “αρχή” δεν μπορούν να αποδοθούν στην Εκκλησία καθιστώντας την αρχή, έχοντας υπόψη και την περιορισμένη αρμοδιότητα που της παρέσχε το άρθρ. 111 του συντάγματος σε καθορισμένα από τη διάταξη αυτή θέματα οικογενειακού δικαίου. Όμως αυτή η αρμοδιότητα δεν περιλαμβάνει νομοθετική λειτουργία, η δε δικαστική της εξουσία για λύση του γάμου ή πάνω σε άλλα συναφή θέματα, που όρισε το άρθρ. 111, είναι ανέλεγκτη. Με άλλες λέξεις δεν υποτάσσεται στον έλεγχο των τακτικών δικαστηρίων που καθιδρύθηκαν από το σύνταγμα. Επι-
30 πρόσθετα η Εκκλησία δεν έχει αυθυπόστατη εξουσία για εκτέλεση των αποφάσεών της. Κατ’ ακολουθίαν το άρθρ. 35 του συντάγματος που επιβάλλει στις νομοθετικές, εκτελεστικές και δικαστικές αρχές της Δημοκρατίας υποχρέωση διασφάλισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως εκτίθενται στο δεύτερο μέρος του συντάγματος, δεν συγκαταλέγει ή καλύτερα αποκλείει την Εκ-
40 κλησία σαν πολιτειακή αρχή επιφορτισμένη την εφαρμογή τους.

Το θέμα “αρχή” εξετάστηκε από τους δικηγόρους της Βουλής και σε άλλη συνάρτηση για να καταδειχθεί ότι η εννοιολογία της εξαιρεί

την Εκκλησία, που δεν φέρει το νομικό ένδυμα αρχής. Αναφέρθηκε, λ.χ., το άρθρ. 29 που μιλά για δημόσια αρχή ως και οι αρχές για τις οποίες προβλέπει το 146 που χαρακτηριστικό της εξουσίας τους είναι η λήψη αποφάσεων σε εκτελεστικό και διοικητικό επίπεδο.

5

Η δεύτερη προϋπόθεση νομιμοποίησης - και εξίσου αυστηρή - είναι κατά πόσον υφίσταται στην συγκεκριμένη αυτή περίπτωση σύγκρουση ή αμφισβήτηση εξουσιών. Και αν ακόμη ληφθεί σαν δεδομένο ότι η εκκλησία είναι "αρχή της Δημοκρατίας" - αυτή είναι η εισήγηση της Βουλής στο προκείμενο - το παραπάνω στοιχείο, που άπτιεται του παραδεκτού της προσφυγής, ελλείπει ολωσδιόλου. Γιατί η αναθεωρητική της εξουσία να μεταβάλλει ή καταργεί διατάξεις του συντάγματος, που όπως το άρθρ. 111 είναι αναθεωρήσιμες, πηγάζει από το άρθρ. 182 το οποίο ρητά και αποκλειστικά εκχωρεί στη Βουλή των Αντιπροσώπων τέτοια αρμοδιότητα.

10

15

Έπεται ότι μετά τη θέσπιση του επίμαχου νόμου, που βρίσκεται σε ισχύ εφόσον δεν έχει κηρυχθεί αντισυνταγματικός με βάση οποιαδήποτε άλλη δικονομική διαδικασία που επιτρέπει το σύνταγμα, δεν ανακύπτει θέμα σύγκρουσης ή αμφισβήτησης. Κι αυτό διότι η Βουλή άσκησε κυριαρχικό της δικαίωμα στο οποίο η Εκκλησία δεν μπορεί να έχει λόγο. Μεταπηδώντας στο πεδίο της φυσικής ο δικηγόρος της Βουλής παραλλήλισε το Νόμο 95/89 με πύραυλο-φορέα που, αφού εναπόθεσε το φορτίο του, δεν υφίσταται πλέον, υπονοώντας ότι ο νόμος εγκολλιώθηκε στο σύνταγμα σαν αναπόσπαστο μέρος του με επακόλουθο να μην μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο της διένεξης που εισηγείται η Εκκλησία.

20

25

Το αντίπαλον επιχείρημα είναι - και αναφέρομαι περιεκτικότερα μόνο στην ουσία του - ότι η Εκκλησία σαν πολύπλευρος θεσμός στην ιστορική ζωή, απολάμβανε νομικής υπόστασης από την εποχή της Τουρκοκρατίας. Η αγγλική διοίκηση, που την διαδέχθηκε, διατήρησε τη νομική φυσιογνωμία της Εκκλησίας σε διάφορα νομοθετήματα (π.χ. το άρθρ. 50 του νόμου περί Απονομής της Δικαιοσύνης του 1935) με τα οποία επιφύλαξε στα εκκλησιαστικά δικαστήρια αποκλειστική δικαιοδοσία σε γαμικές διαφορές. Το αυτό έπραξε το 1960 ο συνταγματικός νομοθέτης διατηρώντας στον ίδιο χώρο και στο ίδιο επίπεδο, με το άρθρ. 111, αποκλειστική αρμοδιότητα προς όφελος της Εκκλησίας. Το άρθρο 111 ορίζει:

30

35

40

"1. Τηρουμένων των διατάξεων του Συντάγματος πάν ζήτημα των ανηκόντων εις την ελληνικήν ορθόδοξον Εκκλησίαν ή εις θρησκευτικήν ομάδα, διην ισχύουσιν αι διατάξεις της τρίτης παραγράφου του άρθρου 2 σχέσιν έχον προς τον αρραβώνα,

5 τον γάμον, το διαζύγιον, το κύρος του γάμου, τον χωρισμόν από κοίτης και τραπέζης ή την συνοίκησιν των συζύγων ή τας οικογενειακάς σχέσεις, εξαιρουμένης της διά δικαστικής αποφάσεως νομιμοποιήσεως ή της υιοθεσίας, διέπεται από της ημερομηνίας της ενάρξεως της ισχύος του Συντάγματος υπό του εκκλησιαστικού νόμου της ελληνικής ορθοδόξου Εκκλησίας ή υπό του εκκλησιαστικού νόμου εκάστης θρησκευτικής ομάδος, αναλόγως της περιπτώσεως, και διαγιγνώσκεται υπό του εκκλησιαστικού δικαστηρίου εκάστης εκκλησίας, εκατέρω δε Κοινοτική Συνέλευσις στερείται της αρμοδιότητος, να αποφασίση αντιθέτως προς τας διατάξεις του εκκλησιαστικού νόμου.

15 2. Ουδέν εκ των εν τη πρώτη παραγράφω του παρόντος άρθρου διαλαμβανομένων δύναται να παρεμποδίση την εφαρμογήν των διατάξεων της πέμπτης παραγράφου του άρθρου 90 προκειμένης εκτελέσεως οιασδήποτε αποφάσεως ή διαταγής παντός εκκλησιαστικού δικαστηρίου.”

20 Οι παραπάνω εξουσίες που αναγνωρίζει το σύνταγμα στην Εκκλησία, συνεπάγονται αναπόφευκτα, σύμφωνα με την εισήγηση, την άσκηση νομοθετικής αρμοδιότητος από την Εκκλησία παράλληλα με τη δικαστική εξουσία που της παρέχει. Και η εκτελεστότητα των αποφάσεων των εκκλησιαστικών δικαστηρίων επιτυγχάνεται ή διασφαλίζεται από το συνδυασμό των διατάξεων των άρθρων 111.2 και 90.5. Υπό το πρίσμα των διατάξεων του άρθρ. 111, όπως και άλλων συνταγματικών προνοιών, που ερμήνευσε αυθεντικά η νομολογία, η Εκκλησία νομιμοποιείται σαν “αρχή εν τη Δημοκρατία”, διότι αποτελεί οργανισμό δημοσίου δικαίου. Την άποψη αυτή ο κ. Χρυσοστομίδης στήριξε και σε μελετήματα του τέως Γενικού Εισαγγελέα της Δημοκρατίας Κρ. Τορνάρη στα οποία διαφωτίζεται, ομολογουμένως, το πρόβλημα των νομικών σχέσεων κράτους και Εκκλησίας.

35 Η απάντηση στο επιχείρημα της Βουλής ότι δεν παρουσιάζεται εδώ θέμα σύγκρουσης ή αμφισβήτησης είναι ότι η Εκκλησία δεν προσβάλλει την αναθεωρητική λειτουργία της Βουλής καθ αυτή, αλλά τον τρόπο άσκησής της, ότι, δηλαδή, δεν εξασφάλισε, όπως υπάρχει ισχυρισμός, την απαιτούμενη από το άρθρ. 182 πλειοψηφία για την τροποποίηση του συντάγματος.

40 Οι δικανικές αυτές σκέψεις, που υποστήριξε ο κ. Χρυσοστομίδης με το νομολογιακό και άλλο υλικό που παρέθεσε, είναι ότι επειδή η Βουλή στερείται πρωτογενούς συντακτικής εξουσίας οφείλει να κινείται στο πλαίσιο της περιορισμένης εμβέλειας ανα-

θεωρητικής της εξουσίας η οποία, όμως, δεν μπορεί να βγαίνει έξω από τα όρια που θέτει το ίδιο το σύνταγμα, γεγονός που η Εκκλησία εισηγείται ότι συνέβηκε στην περίπτωση του Νόμου 95/89.

Οι απόψεις του Γενικού Εισαγγελέα της Δημοκρατίας, που κλήθηκε να συμμετασχει στη διαδικασία σαν φίλος του δικαστηρίου, συνταυτίζονται με τις θέσεις που ανέπτυξε ο κ. Μ. Χριστοφίδης για τη Βουλή. Συγκεκριμένα - και σε περίγραμμα - υπέβαλε ότι δεν προκύπτει εδώ σύγκρουση ή αμφισβήτηση. Ο συλλογισμός αυτός έχει σαν υποδομή την υπόθεση ότι το 139 που αποσκοπεί, όπως είπε, στη διαφύλαξη της αρχής της διάκρισης των εξουσιών, αφορά εξειδικευτικά συγκρούσεις ή αμφισβητήσεις αρμοδιότητας ομοειδών λειτουργιών, αλλά ανώτατων πολιτειακών οργάνων. Με άλλα λόγια συσχετίζονται με διενέξεις μόνο μεταξύ νομοθετικών οργάνων όπως η Βουλή και οι Κοινοτικές Συνελεύσεις ή οργάνων που ασκούν εκτελεστική εξουσία ή μεταξύ των δικαστηρίων της Δημοκρατίας. Παρεμβάλλω την ανάπτυξη του Βοηθού Γενικού Εισαγγελέα που πήρε την ίδια περίπου θέση, αλλά από τη σκοπιά της εφαρμογής του ερμηνευτικού κανόνα γνωστού σαν *eiusdem generis*.

Συνεχίζοντας ο Γενικός Εισαγγελέας εισηγήθηκε ότι το άρθρο 139.3 απλώς διευκρινίζει ποια όργανα, όπως προσδιορίζονται αυστηρά περιοριστικά στο 139.1, έχουν δικαίωμα προσφυγής. Συγχρόνως κάλεσε το δικαστήριο να μην ακολουθήσει και ανατρέψει δικαστικό προηγούμενο που καθόρισε από τη μια το νόημα της φράσης "σύγκρουση ή αμφισβήτηση εξουσίας" μέσα στην ακτίνα δικαιοδοσίας του άρθρ. 139 και από την άλλη έδωσε καθοδήγηση αναφορικά με την κατηγορία οργάνων ή αρχών που δυνατόν να εμπλακούν σε τέτοια διαφορά. Πρόκειται για την απόφαση **Τουρκική Κοινοτική Συνέλευση ν. Υπουργικού Συμβουλίου 5 Α.Α.Σ.Δ. 59** για την οποία θα γίνει λόγος αργότερα. Ο Γενικός Εισαγγελέας ενδιέτριψε στην αναθεωρητική εξουσία της Βουλής και συγκεκριμένα τα επιχειρήματα του λέγοντας ότι εφόσον δεν είναι νοητό η Εκκλησία να έχει τέτοια εξουσία δεν τίθεται πρόβλημα σύγκρουσης και κατά μείζονα λόγο σύγκρουσης μεταξύ εξουσιών.

Ιδιαίτερα αξιοπρόσεκτη είναι η γνώμη που διατύπωσε ότι η τροποποίηση του συντάγματος, που επέφερε το επίμαχο νομοθέτημα, διαφεύγει όλωσδιόλου του δικαστικού ελέγχου. Παραθέτω αυτούσιο αυτό που έχει ειπωθεί:

“Απαξ και δημοσιευθεί όμως η συνταγματική τροποποίηση και γίνει συνταγματική διάταξη εφόσον δεν υπάρχει ρητή πρόνοια δεν μπορεί να υπάρξει κατασταλτικός έλεγχος όπως

- 5 υπάρχει στην περίπτωση νόμου που ψηφίστηκε από τη Βουλή και δεν μπορεί να υπάρξει δυνάμει του 139.το άρθρο 139 με οποιεσδήποτε συνθήκες δεν μπορεί να εφαρμοσθεί επί τροποποιήσει του συντάγματος, μετά που ο νόμος θα ισχύσει διότι αν εφαρμοσθεί θα έχουμε συνέπειες λίγο παράδοξες π.χ. δυνάμει του 139.5 μπορεί να κηρυχθεί άκυρη η τροποποίηση. Και δεν υπάρχει καμιά δικαιοδοσία του Ανωτάτου Συνταγματικού Δικαστηρίου που να ακυρώνει το Σύνταγμα”.
- 10 Αφητηριακό μα και συγχρόνως νευραλγικό σημείο στη διάγνωση της οντότητας της κυπριακής Εκκλησίας στη συνταγματική μας δικαιοσύνη και τη διαμορφωθείσα με την πολιτεία νομική της σχέση αποτελεί πρωταρχικά το ίδιο το σύνταγμα. Νομίζω πως οποιαδήποτε συγκριτική έρευνα προς την κατεύθυνση αυτή σχετική
- 15 νόχα αξία μπορεί να έχει. Η τωρινή νομική παρουσία της Εκκλησίας είναι συνυφασμένη με το ιστορικό παρελθόν του τόπου. Από τα πρώτα σχεδόν χρόνια της τουρκικής κατάκτησης της αναγνωρίστηκε ιδιαίτερος ρόλος που εκτεινόταν έξω από τις θρησκευτικές στις οικονομικές, κοινωνικές και νομικές εκφάνσεις της ζωής
- 20 του ελληνικού χριστιανικού πληθυσμού. Το θέμα φωτίζει η παλιά απόφαση του Ανακτοβουλίου, *Parapano v. Happaz* 3 Α.Α.Δ. 71. Βλέπε επίσης το βιβλίο του Stanley Kyriakides “Constitutionalism and Crisis Government”, σελ. 4-6.
- 25 Η Αγγλική διακυβέρνηση, με εξαίρεση τις περιόδους πολιτικής αναταραχής που περιορίστηκε ποικιλοτρόπως η εκκλησιαστική εξουσία, θεσμοθέτησε τη μοναδικά ιδιότυπη αυτή σχέση απέναντι στην πολιτειακή εξουσία. Την ιστορική αυτή ανέλιξη σε όλο της το φάσμα, όπως συμπλέκεται με τη νομική πραγματικότητα, διαγράφει σε δύο μονογραφίες ο τέως Γενικός Εισαγγελέας Κρ. Τορνάρτης με τεκμηριωμένες αναφορές του σε νομικές και άλλες πηγές.
- 30 “Αι σχέσεις Εκκλησίας και Πολιτείας κατά το εν Κύπρω ισχύον δίκαιον”, Επιθεώρησης Δημοσίου και Ιδιωτικού Δικαίου, 1967, том. Α, σελ. 9 και The Legal Position of the Church, especially of the Greek Orthodox Church in the Republic of Cyprus, έκδοση του 1989.
- 35 Το τελευταίο αγγλικό νομοθέτημα που ενδιαφέρει, ο περί Δικαστηρίων Νόμος, Κεφ. 8, επιφύλασσε τη δικαιοδοσία σε διαφορές οικογενειακού δικαίου στα εκκλησιαστικά δικαστήρια.
- 40 Οι νομικοί κανόνες που ρύθμιζαν τις σχέσεις κράτους και Εκκλησίας στο πεδίο του οικογενειακού δικαίου αλλά και σε άλλους τομείς πήραν τη μορφή συνταγματικά κατοχυρωμένης διευθέτησης στα πλαίσια των άρθρων 110 και 111 του συντάγματος. Η πρώτη πρόνοια διαφυλάσσει το αυτοκέφαλο της εκκλησίας και το δικαί-

ωμα να ρυθμίζει τα της οργάνωσης και λειτουργίας της. Η μόνη αίρεση που τίθεται είναι η τήρηση των ιερών κανόνων και του καταστατικού της χάρτη. Το άρθρ. 111 κατοχυρώνει την αποκλειστική δικαιοδοσία της εκκλησίας στις γαμικές διαφορές που απαριθμεί. Όπως εύστοχα επισημαίνει η απόφαση *Μυριάνθη Τύλληρου ν. Χαράλαμπου Τύλληρου* 3 Α.Α.Σ.Δ. 21, 25:

5

“In the opinion of the Court Article 111 was intended to preserve, and not to extend, the competence of the ecclesiastical tribunals of the Greek Orthodox Church as exercised at the time of the coming into operation of the Constitution.”

10

Παράλληλα πρέπει να επισημανθεί εδώ ένα χαρακτηριστικό γνώρισμα της Εκκλησίας, νομικής υφής, που δεν είναι άσχετο με τη συνταγματική δομή του κράτους που έχει έκδηλο το δικαιονομικό χαρακτήρα. Σύμφωνα με το άρθρ. 2.1 κάθε μέλος της Ελληνικής Ορθόδοξης Εκκλησίας είναι, αυτοδικαίως, μέλος της ελληνικής κοινότητας χωρίς την ανάγκη να υποβάλει αίτηση όπως προβλέφθηκε για όσους ακολουθούν άλλα δόγματα.

15

20

Από την ανάπτυξη που προηγήθηκε είναι, νομίζω, φανερό ότι η Εκκλησία δεν συνιστά, όπως υπάρχει εισήγηση, οργανισμό δημοσίου δικαίου με τα γνωστά εννοιολογικά στοιχεία που συνθέτουν αυτή την πλασματική οντότητα. Από την άλλη έχει νομική υπόσταση που δεν μπορεί να παραλληλιστεί ως προς την διάρθωση ή τις εξουσίες της με τέτοιο οργανισμό απέναντι στον οποίο, ως ένα βαθμό, υπερτερεί. Σαν νομικός θεσμός ή Εκκλησία έχει τις καταβολές της στο σύνταγμα και είναι νομικό δημιούργημα του. Έχει επιπρόσθετα δικαστική δικαιοδοσία και θεσπίζει το ουσιαστικό και δικονομικό δίκαιο που εφαρμόζεται κατά την εκδίκαση γαμικών διαφορών μεταξύ πολιτών της Δημοκρατίας που ανήκουν σ’ αυτή. Σημειώνει επί του προκειμένου ο Κρ. Τορναρίτης στη σελ. 17 της μονογραφίας του του 1989.

25

30

“Article 111 contains the substantive law as well as the procedural law applicable to the matrimonial matters provided therein.”

35

(Βλέπε περαιτέρω τις παραπομπές στις υποσημειώσεις 1 και 2). Τις παραπάνω εξουσίες, που εκπορεύονται από το άρθρ. 111, ασκεί η Εκκλησία εκ μέρους της πολιτείας. Αλλιώςτικά δεν θα είχε κανένα νόημα η φροντίδα του συνταγματικού νομοθέτη, όπως υλοποιείται και προβάλλεται ρητά από τα άρθρ. 111.1 και 90.5, να διασφαλίσει την εκτέλεση οποιασδήποτε απόφασης ή διαταγής κά-

40

θε εκκλησιαστικού δικαστηρίου.

Έτσι ικανοποιούνται όλα τα προαπαιτούμενα που έθεσε η απόφαση *Celaleddin v. The Council of Ministers*, 5 Α.Α.Σ.Δ. 102, 108 όταν προέβη σε σημασιολογική διερεύνηση των λέξεων όργανα ή αρχές που συναντούμε στο άρθρ. 139:

“Organs or authorities in the aforesaid sense are specific juridical creations bearing the features of individual and concrete organic institutions of government and functioning for and on behalf of a primary legal entity, such as the Republic of Cyprus, of which they are organs or authorities in the ordinary meaning of such terms.”

Είναι το κατάλληλο σημείο εδώ να απαντηθεί ο ισχυρισμός, που συναρτήθηκε με το πρώτο ερώτημα που αντιμετωπίζουμε, ότι δηλαδή η Εκκλησία δεν έχει σχέση με τις νομοθετικές, εκτελεστικές και δικαστικές αρχές του άρθρ. 35 εφόσον μάλιστα η εξουσία της δεν υπόκειται σε δικαστικό φραγμό ή έλεγχο. Η άποψη αυτή αντικρούεται από την εισαγωγική φράση του άρθρ. 111 “τηρουμένων των διατάξεων του συντάγματος” που θέτει αναπόφευκτα την εξουσία που αναθέτει το σύνταγμα στην εκκλησία κάτω από τον περιορισμό τήρησης των διατάξεών του. Και στο μέτρο που το σύνταγμα της επιτρέπει την άσκηση νομοθετικής και δικαστικής εξουσίας, η εκκλησιαστική δικαιοσύνη φαίνεται ότι δεσμεύεται από την επιταγή του άρθρ. 35. Παρεπιμπτόντως, την άποψη αυτή υιοθέτησε και ο κ. Χρυσοστομίδης εκ μέρους της Εκκλησίας.

Υπενθυμίζω το επικουρικό επιχείρημα της Βουλής ότι η λέξη “αρχή”, που υπάρχει και σε άλλες πρόνοιες του συντάγματος, ισχυροποιεί τη θέση της, γιατί η χρήση της λέξης σ’ αυτές αποκλείει καθαρά τη θεώρηση της Εκκλησίας σαν αρχής. Από τη σκοπιά αυτή η ίδια λέξη στη γλώσσα του δικαίου, στο προκείμενο “η αρχή” για την οποία το άρθρο 186 δεν δίνει εννοιολογία όπως συμβαίνει με άλλους όρους, μπορεί να χρησιμοποιηθεί με διαφορετική ή παραλλάσσουσα σημασία. Εις μεν το άρθρ. 29 έχει τη σημασία της δημόσιας αρχής γιατί είναι συμπληρωμένη με την έκφραση “αρμοδίας δημοσίας αρχής” στην οποία δικαιούνται οι πολίτες να απευθύνουν έγγραφες αιτήσεις ή παράπονα. Ενώ στην περίπτωση του άρθρ. 146 έχει το νόημα αρχής που ασκεί εκτελεστική ή διοικητική λειτουργία γιατί ακριβώς συμπληρώνεται με την αμέσως επόμενη φράση που προβάλλει ρητά τη φύση των εξουσιών τέτοιας αρχής. Επομένως δεν μπορεί να αντληθεί επιχείρημα υπέρ του προβαλλόμενου ισχυρισμού από την αντιπαράθεση ή σύγκριση της ίδιας έννοιας σε διαφορετικές διατάξεις όταν δεν υπάρχει

μεταξύ τους, όπως εξήγησα, νοηματική σχετικότητα.

Έχει επισημανθεί σε άλλο σημείο η θέση του Γενικού Εισαγγελέα ότι η υπόθεση **Τουρκική Κοινοτική Συνέλευση v. Υπουργικού Συμβουλίου**, ανωτέρω, είναι λανθασμένη. Χρειάζεται επομένως μια διευκρίνιση πότε μια απόφαση μπορεί να εγκαταλειφθεί. Το Ανώτατο Δικαστήριο, ενστερνιζόμενο τη στάση των αγγλικών δικαστηρίων, πήρε τη θέση ότι είναι δυνατό στην κατάλληλη περίπτωση να αγνοήσει προηγούμενες αποφάσεις του. Το πλέγμα των αρχών που διέπουν την δεσμευτικότητα των αποφάσεων και την παρέκκλιση από τις αρχές αυτές εξέτασε η ολομέλεια του δικαστηρίου στην περίπτωση **Δημοκρατία v. Δ. Δημητριάδης** (1977) 3 Α.Α.Δ. 77. 5 10

Το γεγονός ότι μια απόφαση πάρθηκε κατά πλειοψηφία δεν αποτελεί λόγο ανατροπής της. **Miliangos v. George Frank (Textiles) Ltd** [1975] 3 All E.R. 801, 803. Ούτε η διάσταση γνώμης αναφορικά με την ερμηνεία νόμου συνιστά, από μόνη της, αιτία για παρέκκλιση. (**Jones v. Secretary of State** [1972] 1 All E.R. 145), εκτός αν η ερμηνεία που υιοθετήθηκε στο προηγούμενο οδηγεί σε απαράδεκτα αποτελέσματα. **Vestey v. Inland Revenue Commissioners** [1979] 3 All E.R. 976 HL. 15 20

Συμπερασματικά, η επανεξέταση ενός νομικού κανόνα από το δικαστήριο με σκοπό την επανατοποθέτηση του πρέπει να υπαγορεύεται από την ανάγκη για την άρση μιας αδικίας. Δεν θα επιφορτίσω το κείμενο με άλλες παραπομπές. Είναι όμως άξια μνείας η υπόθεση **O' Brien v. Robinson** [1973] 1 All E.R. 583, 593 όπου ο δικαστής Λόρδος Diplock διακήρυξε απλά. 25

“..... I am not persuaded that this development (εννοώντας τις υφιστάμενες αποφάσεις) was clearly wrong or leads to results which are clearly unjust.” 30

Στην παρατήρηση αυτή μπορεί να εντοπίσει κανείς το μίτο της απόκλισης από την αρχή του stare decisis. 35

Περνώ τώρα στην απόφαση που μας ζητήθηκε να ανατρέψουμε. Η δικαιοδοσία του Ανωτάτου Δικαστηρίου σε περιπτώσεις σύγκρουσης ή αμφισβήτησης εξουσιών ή αρμοδιοτήτων περιλαμβάνεται σε δύο εννοιολογικά ζεύγματα που υπάρχουν στην πρώτη παράγραφο του άρθρ. 139 και που προσδιορίζουν τα όργανα, αρχές, ή αρχές εν τη Δημοκρατία ανάμεσα στις οποίες εγείρεται. Πρόκειται για σύγκρουση ή αμφισβήτηση “μεταξύ της Βουλής των Αντιπροσώπων και των Κοινοτικών Συνελεύσεων ή εκατέρωθεν αυτών” και 40

“μεταξύ οιωνδήποτε οργάνων ή αρχών της Δημοκρατίας”. Πρέπει να τονισθεί ότι υπάρχει σύζευξη των δύο με το σύνδεσμο “και”. Η θεσμοθέτηση του δεύτερου εννοιακού ζεύγματος έγινε για να ολοκληρωθεί εξειδικευτικά το πρώτο. Με άλλα λόγια για να ξεκαθαρίσει ότι η διαμάχη μπορεί να προκληθεί και ανάμεσα στη Βουλή ή τις Κοινοτικές συνελεύσεις αφενός και άλλα όργανα ή αρχές αφετέρου. Το πρώτο εννοιακό ζεύγμα εμπεριέχει απλώς τα πιο φανερά παραδείγματα ενδιαφερομένων στη διένεξη, αλλά δεν έχει ανεξάρτητη υπόσταση. Αυτή είναι η πεμπτοουσία της απόφασης.

Προς αυτή την κατεύθυνση το δικαστήριο απέρριψε επιχειρήματα ταυτόσημο με αυτό που προβλήθηκε από το Γενικό Εισαγγελέα με το εξής βαρυσήμαντο σκεπτικό (σελ. 69 και 70):

“Such an interpretation cannot be correct. Firstly, because it is not supported by the wording of paragraph 1 of Article 139. Had it been the intention to make such a provision the drafters of the Constitution, in the opinion of the Court, would have put the two relevant phrases in the alternative, using the words “either-or”. Secondly, the said interpretation must be rejected for the even more important reason, that there is no room for the assumption of the alternative in question, having regard to the very substance of the said phrases. The suggested alternative would require, that each of the phrases quoted above would have a definite and specific comprehensive ambit of application. In particular, the first phrase would be expected, in regulating conflicts and contests of powers and competences within the legislative field, to enumerate all organs endowed with such competences, as there are, besides the legislative bodies, the Ministers, in their function of introducing Bills (Article 80), and the President and the Vice-President, in respect of the promulgation and publication of laws (Article 52). The absence of any reference to these organs in the first phrase in question clearly shows, that the drafters of the Constitution, in combining in paragraph 1 of Article 139 the two phrases referred to above, could not have had the intention of giving to the said paragraph 1 the restricted meaning which would be the consequence of the interpretation dealt with in this connection. Otherwise, several important conceivable conflicts and contests of power and competence would be excluded from the application of Article 139. No reasonable explanation can be found for such an exclusion.”

Ας σημειωθεί ότι ο δικαστής Τριανταφυλλίδης, όπως ήταν τότε, είχε τη μειοψηφούσα γνώμη, αλλά δεν διαφώνησε στο προκειμένο οπότε πρέπει να θεωρηθεί σαν η ομόφωνη ετυμηγορία του δι-

καστηρίου.

Η ερμηνεία που υιοθέτησε το Ανώτατο Συνταγματικό Δικαστήριο βασίστηκε, όπως φαίνεται από την παραπάνω και άλλες περι- 5
κοπές, τόσο στη γραμματική και λογική ερμηνεία όσο και την τε-
λολογική, που ερευνά την έννοια μιας διάταξης, όπως φυσικά εί-
ναι εκφρασμένη γλωσσικά, με βάση τον σκοπό της. Ερμηνευτικές 10
μέθοδοι απόλυτα παραδεκτές στην αποσαφήνιση συνταγματικών
διατάξεων. Η προτεινόμενη ερμηνεία δεν συμπίπτει με τη γλωσσι-
κή διατύπωση της παραγράφου 1 του άρθρ. 139 και επομένως εί-
ναι ανυπόστατη έξω από αυτό το πλαίσιο. Υπάρχει όμως και το 15
μειονέκτημα ότι οποιαδήποτε άλλη ερμηνεία του άρθρ. 139 θα οδη-
γούσε σε ατόπημα υπό την έννοια ότι σημαντικές παραβιάσεις της
αρχής διάκρισης των εξουσιών θα διέφευγαν του δικαστικού ελέγ-
χου. Αυτό άλλωστε επισημαίνει και η συζητούμενη απόφαση. Έχο- 15
ντας υπόψη τις αρχές που διέπουν τη δεσμευτικότητα των δικα-
στικών αποφάσεων δεν καταδείχθηκε αποχρών λόγος απόκλισης
από την απόφαση. Τουλάχιστον ελλείπει όλωσδιόλου το στοιχείο
πρόκλησης αδικίας για το οποίο μιλά ο δικαστής Diplock.

Με βάση τα όσα έχω αναπτύξει κατέληξα ότι η Εκκλησία εί- 20
ναι “αρχή” κατά την έννοια του άρθρ. 139.1. Το συμπέρασμα
ισχυροποιείται έντονα και από την παράγραφο 3(δ) του ίδιου
άρθρου που ρητά αναφέρει ότι δικαίωμα πρόσβασης στο δικα- 25
στήριο έχει και κάθε όργανο ή αρχή στη Δημοκρατία εφόσον εί-
ναι ενδιαφερόμενο μέρος στη σύγκρουση ή αμφισβήτηση.

Έρχομαι τώρα στο δεύτερο σκέλος του ερωτήματος. Το ίδιο 30
ακριβώς πρόβλημα αντιμετώπισε το Ανώτατο Συνταγματικό Δι-
καστήριο στην παραπάνω υπόθεση. Η απόφασή του έκρινε ότι
σε πρώτη θεώρηση το θέμα δεν αφορά το ουσιαστικό αλλά το δι-
κονομικό δίκαιο. Από την άποψη αυτή και ως προϋπόθεση του 35
παραδεκτού προσφυγής κάτω από το άρθρ. 139, η απόφαση δέ-
χθηκε ότι είναι αρκετό αν καταρχή το δικαστήριο διαπιστώσει,
λαμβάνοντας σαν δεδομένη την ορθότητα των θέσεων του προ-
σφεύγοντος, ότι η ενέργεια που αποτελεί αντικείμενο προσφυ-
γής θα συνιστούσε παραβίαση ή υπαρπαγή εξουσιών ή αρμοδιο-
τήτων στα πλαίσια του άρθρ. 139. Χωρίς ωστόσο να αποφάινε- 40
ται οριστικά ως προς τη βασιμότητα των ισχυρισμών στους
οποίους ερείδεται μια προσφυγή. Παραθέτω το σκεπτικό όπως
διατυπώνεται στη σύνοψη της υπόθεσης στη σελίδα 60.

“(a) in deciding whether or not a recourse related to a “conflict
or contest of power or competence” in the sense of Art. 139 it

would be sufficient for the Court to come to the conclusion that, assuming the Applicant's submissions in relation to the substantive issues to be correct, the action forming the subject-matter of such recourse would constitute a violation of powers or competences, without the Court reaching a conclusion as to the correctness of such submissions in support of the recourse;

(b) a mere disagreement between organs or authorities concerned with an action already done or about to be done, would constitute a conflict or contest of power or competence between such organs or authorities - to be clearly distinguished from a violation of powers or competence which might not co-exist - the object of Art. 139 being to provide a procedure for the determination of such disagreement;"

Το σύνταγμα μας είναι σύνταγμα αυστηρού τύπου υπό την έννοια ότι ορισμένες του πρόνοιες, όπως το 111, είναι αναθεωρήσιμες με την ειδική διαδικασία που ορίζει το άρθρ. 182. Σε μια τέτοια περίπτωση ο κοινός νομοθέτης δεν έχει την ευχέρεια να υπερβεί τα όρια που θέτει το σύνταγμα σαν ο ιεραρχικά υπέρτατος νόμος (άρθρ. 179).

Το δικαστήριο ασκεί τη δικαιοδοσία του άρθρ. 139 μόνο σε σχέση με νόμο που θεσπίστηκε χωρίς εξουσία. Η ύλη ή το αντικείμενο του καθορίζεται από τις διατάξεις της παραγράφου 5 που ορίζει ότι

“Επί τοιαύτης προσφυγής το Δικαστήριο δύνатаι να αποφανθή ότι το αντικείμενο της προσφυγής, νόμος ή απόφασις ή πράξις, είναι άκυρον και άνευ οιοδήποτε απολύτως νομικού αποτελέσματος, είτε αφ’ ου χρονικού σημείου η σύγκρουσις εγένετο ή η αμφισβήτησις ηγέρθη, είτε εξ υπαρχής, είτε εν όλω είτε εν μέρει, επί τω λόγω ότι ο τοιούτος νόμος ή πράξις εγένετο ή η απόφασις ελήφθη άνευ εξουσίας ή αρμοδιότητος και εν εκάτερα περιπτώσει το Δικαστήριο δύνатаι να αποφασίση όσον αφορά την ισχύν οιασδήποτε πράξεως ή παραλείψεως γενομένης δυνάμει του τοιούτου νόμου ή αποφάσεως ή πράξεως.”

Στην κρινόμενη υπόθεση η Εκκλησία υπό την ιδιότητά της σαν αρχής ισχυρίζεται ότι ο νόμος 95/89 της αφαιρέσε συνταγματικά θεμελιωμένες εξουσίες που ίσχυαν κατά τη θέσπισή του. Αμφισβητεί την αρμοδιότητα της Βουλής να ψηφίσει τέτοιο νομοθέτημα γιατί παραγνώρισε τη διαδικασία που απαιτεί το άρθρ. 182 και που οροθετεί την αναθεωρητική της εξουσία. Με τον ισχυρισμό της θέτει ζήτημα αναρμοδιότητας της Βουλής και ακυρότητας του νόμου γιατί ξετέρασε τα όρια που της θέτει ο υπέρτατος νόμος, το σύνταγμα.

Στέκομαι εδώ στην εισήγηση του Γενικού Εισαγγελέα, που επεσήμανα σε άλλο σημείο, ότι εφόσον ο νόμος 95/89 ενσωματώθηκε στο σύνταγμα το δικαστήριο παύει να έχει αρμοδιότητα. Δεν θα συμφωνήσω. Η άποψη αυτή δεν μπορεί να διεκδικήσει κανένα έρεισμα είτε στο σύνταγμα είτε στη νομολογία. Εν πρώτοις, σύμφωνα με το συνταγματικό ορισμό του άρθρ. 186, η λέξη “νόμος” σημαίνει “νόμο της Δημοκρατίας”. Αυτό υποδηλώνει νομοθέτημα που προέρχεται από τη Βουλή των Αντιπροσώπων στην οποία το σύνταγμα δίνει, με επιφυλάξεις, τη γενική νομοθετική αρμοδιότητα και ακολούθως δημοσιεύεται από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας σύμφωνα με το άρθρ. 52. Όπως ακριβώς είναι η προκείμενη περίπτωση.

Πέρα από αυτό το σύνταγμα είναι διάχυτο με διατάξεις που εξισορροπούν την κατανομή των εξουσιών (checks and balances) και που αποσκοπούν στην αποτροπή κινδύνων ενδεχόμενης κατάχρησης τους. Αν αποκλειόταν ο δικαστικός έλεγχος με το επιχείρημα που προβλήθηκε θα τραυματιζόταν ανεπανόρθωτα η αρχή διάκρισης των εξουσιών που αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο του κράτους δικαίου. Οι δε σχετικές συνταγματικές διατάξεις θα παρέμεναν γράμμα κενό. Έχοντας υπόψη τα κριτήρια που έθεσε η νομολογία, τα οποία ήδη επεσήμανα, κρίνω ότι στο προκείμενο υφίσταται αμφισβήτηση εξουσίας κατά την έννοια του άρθρ. 139.1.

Για τους λόγους που έχω εκθέσει απορρίπτω τη διττή προδικαστική ένσταση της Βουλής, όπως διατυπώνεται στην αρχή της απόφασης και καταλήγω ότι η υπόθεση πρέπει να προχωρήσει επί της ουσίας.

ΑΡΤΕΜΙΔΗΣ, Δ.: Η Αυτοκέφαλος Ελληνορθόδοξη Εκκλησία της Κύπρου, που εκπροσωπείται σύμφωνα με τις διατάξεις του καταστατικού της χάρτη από την Ιερά Σύνοδο, προσφεύγει στο Ανώτατο Δικαστήριο βάσει των προνοιών του άρθρου 139 του συντάγματος εναντίον της Βουλής των Αντιπροσώπων και ζητά δήλωση ότι ο νόμος που ψηφίστηκε από αυτή στις 12.6.89 και δημοσιεύτηκε στην επίσημη εφημερίδα στις 17.6.89 ως “Ο Περί Της Πρώτης Τροποποίησης Του Συντάγματος Νόμος Του 1989” (95/89) είναι στο σύνολό του και εξ’ υπαρχής άκυρος και επομένως δίχως οποιοδήποτε νομικό αποτέλεσμα. Και τούτο γιατί αντίκειται στις διατάξεις του συντάγματος, ιδιαίτερα των άρθρων 182 (2) (3), 111 και 179 και είναι κατ’ ακολουθία αντισυνταγματικός.

Οι δικηγόροι της Βουλής των αντιπροσώπων ήγειραν προδικαστική ένσταση υποστηρίζοντας πως η αιτήτρια, που στα επόμενα θα αναφέρεται ως η Εκκλησία, δεν νομιμοποιείται να προ-

σφεύγει στο Ανώτατο Δικαστήριο κάτω από τις διατάξεις του άρθρου 139 του συντάγματος για δυο λόγους:

5 (α) Η Εκκλησία δεν είναι αρχή ή όργανο με την έννοια του άρθρου 139 και,

(β) δεν υπάρχει σύγκρουση ή αμφισβήτηση εξουσίας ή αρμοδιότητας γιατί το δικαίωμα της Βουλής των Αντιπροσώπων να τροποποιεί το Σύνταγμα, προβλέπεται ρητά στο άρθρο 182 (2), (3).
10 Η εξουσία της δε αυτή, αναθεωρητική του συντάγματος, όπως αποκαλείται από τους δικηγόρους της, είναι αποκλειστική. Εφόσον δε η Εκκλησία δεν έχει τέτοια εξουσία, κατ' ακολουθία δεν προκύπτει θέμα σύγκρουσης εξουσιών. Παραπέρα, η νομοθετική εξουσία στη Δημοκρατία ασκείται από τη Βουλή των Αντιπροσώπων, όπως προνοείται στο άρθρο 61 του συντάγματος.
15

Οι δικηγόροι της Βουλής εισηγήθηκαν πως πρέπει να γίνεται διαχωρισμός της εξουσίας της Βουλής να τροποποιεί το Σύνταγμα, από το περιεχόμενο του επίδικου Νόμου, 95/89. Η μεν
20 δηλαδή αναθεωρητική εξουσία της να τροποποιεί το σύνταγμα δεν μπορεί να αμφισβητηθεί, άλλο όμως αν το περιεχόμενο του νομοθετήματος που επιφέρει την τροποποίηση πιθανό να κρίνεται ως αντισυνταγματικό για οποιοδήποτε λόγο.

25 Ο νόμος αυτός, ως γνωστό, σκοπεί στην τροποποίηση του άρθρου 111 του συντάγματος έτσι ώστε κάθε ζήτημα που αφορά αυτούς που ανήκουν στην Ελληνική Ορθόδοξη Εκκλησία και που έχει σχέση με τον αρραβώνα, το γάμο, το διαζύγιο, το κύρος του γάμου, το χωρισμό από κοίτης και τραπέζης ή την συνοίκηση των
30 συζύγων ή τις οικογενειακές σχέσεις, να διέπεται στο εξής από τους νόμους που θα θεσμοθετηθούν από τη Βουλή των Αντιπροσώπων αντί του Εκκλησιαστικού νόμου της Ελληνικής Ορθόδοξης Εκκλησίας, που μέχρι τώρα διαγιγνωσκόταν και εφαρμοζόταν από τα Εκκλησιαστικά Δικαστήρια βάσει των προνοιών του
35 πιο πάνω άρθρου του συντάγματος.

Απαντώντας στην προδικαστική ένσταση οι δικηγόροι της υποστήριξαν ότι αυτή είναι "αρχή" μέσα στην έννοια του άρθρου 139, η δε σύγκρουση ή αμφισβήτηση εξουσίας ή αρμοδιότητας υπάρχει από το γεγονός ότι με το Νόμο 95/89 που τροποποιεί το άρθρο 111 του συντάγματος, αφαιρείται η αποκλειστική δικαιοδοσία της Εκκλησίας πάνω στα θέματα που αναφέρονται σε αυτό. Γίνεται επομένως, κατ' αντίθεση προς το σύνταγμα, επέμβαση στην εξουσία και δικαιοδοσία της Εκκλησίας.

Ο Γενικός Εισαγγελέας, που παρουσιάστηκε ενώπιον του Δικαστηρίου ως *amicus curiae*, έχει υποστηρίξει σ'όλη τη διαδικασία τις θέσεις που πρόβαλαν οι δικηγόροι της Βουλής, προσθέτοντας παραπέρα επιχειρήματα για ενδυνάμωσή τους. Ήγειρε επίσης νομικά ζητήματα που οι ίδιοι δεν έθιξαν και άπτονται 5
σοβαρώτατων πολιτειακών θεμάτων.

Το Ελληνικό και Τουρκικό κείμενο του συντάγματος, που είναι τα πρωτότυπα και έχουν το ίδιο κύρος και νομική ισχύ, παρουσιάζουν ουσιώδης διαφορές στο άρθρο 139 και ιδιαίτερα στις παραγράφους του 1 και 3. Η αντίφαση θα πρέπει επομένως να επιλυθεί 10
από το Ανώτατο Δικαστήριο με αναφορά στο κείμενο του σχεδίου συντάγματος, που υπογράφηκε από τη μικτή συνταγματική επιτροπή από τους αντιπροσώπους της Ελλάδας, Τουρκίας και της Ελληνικής και Τουρκικής κοινότητας, το Αγγλικό δηλαδή κείμενο (άρθρο 15
180). Παραθέτω αυτούσιες τις παραγράφους 1-5 του άρθρου 139:

1. The Supreme Constitutional Court shall have jurisdiction to adjudicate finally on a recourse made in connexion with any matter relating to any conflict or contest of power or competence arising between the House of Representatives and the Communal Chambers or any one of them and between any organs of, or authorities in, the Republic: 20

Provided that nothing in this paragraph contained shall apply to any conflict or contest between any courts or judicial authorities in the Republic, which conflict or contest shall be decided by the High Court. 25

For the purposes of this paragraph the expression "courts of judicial authorities in the Republic" does not include the Supreme Constitutional Court. 30

2. Where any question arises as to the competence of the Supreme Constitutional Court regarding any matter, such question shall be determined by the Supreme Constitutional Court. 35

3. Recourse to the Court under paragraph 1 of the Article may be made by- 40

- (a) the President or the Vice-President of the Republic; or
- (b) the House of Representatives; or
- (c) one of, or both the Communal Chambers; or
- (d) any other organ of, or authority in, the Republic, if involved

in such conflict or contest.

4. Such recourse shall be made within thirty days of the date when such power or competence is contested.

5

5. Upon such a recourse the Court may declare that the law or the decision or the act, the subject or the recourse, is void, either from the time when the conflict or contest arose or ab initio, and without any legal effect whatsoever, either in whole or in part, on the ground that such law or decision or act was made or taken or done without power or competence, and in either case the Court may give directions as to the effect of anything done or left undone under such law or decision or act.”

10

15

Έχω τη γνώμη ότι η ορθή προσέγγιση της ερμηνείας του όρου “αρχή” στο άρθρο είναι η γραμματική σημασία της λέξης, δηλαδή όπως γίνεται αντιληπτή στη συνήθη χρήση της, και εφόσον βέβαια δεν έχει μεταβληθεί στην πρόοδο του χρόνου η έννοια που αποδίδεται σε αυτή από έγκυρα λεξικά. Οι δικηγόροι μας έχουν παραπέμψει, για την ερμηνεία της λέξης “αρχή”, σε όλα σχεδόν τα λεξικά της Ελληνικής γλώσσας που έχουν εκδοθεί και στο γνωστό βιβλίο “Black’ s Law Dictionary” (5η έκδοση). Στο τελευταίο εγχειρίδιο δίδεται η εξής ερμηνεία στη λέξη “αρχή”:

20

25

“Authority. Permission. Right to exercise powers; to implement and enforce laws; to exact obedience; to command; to judge. Control over; jurisdiction. Often synonymous with power.”

30

Η ερμηνεία αυτή συμφωνεί στην ουσία με το μνημειώδες έργο του Αριστοτέλη “Πολιτικά” στο οποίο έκαμε αναφορά ο κ. Μ. Χριστοφίδης, ένας από τους δικηγόρους της Βουλής. Χρησιμοποίησα το απόσπασμα που μας διάβασε ο ίδιος.

35

“Πρέπει όμως να χαρακτηρίσωμεν γενικώς ως αρχάς εκείνας προ πάντων, εις τας οποίας έχει δοθή η εξουσία να λάβουν κάποιαν θέσιν επί ωρισμένων σημαντικών θεμάτων και να κρίνουν και να αποφασίσουν περί αυτών και προσέτι να διατάξουν την εκτέλεσιν των αποφασισθέντων, και προ παντός όταν έχουν το τελευταίον τούτο δικαίωμα να διατάσσουν, είναι περισσότερον χαρακτηριστικόν γνώρισμα των αρχών (εξουσιών).”

40

Οι δικηγόροι ασχολήθηκαν πολύ με τον καθορισμό του είδους του θεσμικού καθεστώτος στο οποίο μπορεί να υπαχθεί η Εκκλησία της Κύπρου. Υποστηρίχτηκε από τους δικηγόρους της ότι εί-

ναι οργανισμός δημοσίου δικαίου ενώ αυτοί της Βουλής εισηγήθηκαν πως η Εκκλησία δεν ασκεί καμία πολιτειακή εξουσία μέσα στο πλαίσιο της κρατικής λειτουργίας.

Έχω τη γνώμη πως είναι λάθος να κατατάσσεται η Εκκλησία της Κύπρου σε οποιοδήποτε είδος νομικού προσώπου που είναι γνωστό στο δικαίό μας σύστημα για σκοπούς νομικής υπόστασης. Σύγκριση επίσης του καθεστώτος της Εκκλησίας της Κύπρου με άλλες, και ιδιαίτερα της Ελλάδας, δεν οδηγεί πουθενά γιατί η υπόσταση της Εκκλησίας της Κύπρου είναι μοναδική αφ' εαυτής. 5 10

Ας μην ξεχνιέται, πως οι εκκλησίες γενικά είναι θρησκευτικοί οργανισμοί που υφίστανται ανεξάρτητα από σύνορα κρατών και συνήθως η ιδιότητά τους αυτή, δηλαδή η πνευματική, δεν αλλάσσει με τις πολιτειακές μεταβολές. Η θρησκευτική υπόσταση της Εκκλησίας της Κύπρου θεωρείται νομικά δεδομένη, εφόσον υφίσταται από εκατονταετηρίδες δίχως να υποστεί οποιαδήποτε μεταβολή παρόλο που η Κύπρος υποδουλώθηκε σε πολλούς κατακτητές μέχρι και της εγκαθίδρυσης της Κυπριακής Δημοκρατίας το 1960. Εκείνο που διασφαλίστηκε στην Εκκλησία της Κύπρου, και στις άλλες θρησκευτικές ομάδες, στο άρθρο 111 του συντάγματος είναι η δικαιοδοσία και εξουσία τους πάνω σε θέματα πορρωπικού θεσμού, που αναφέρονται σ' αυτό. Αυτή η διάταξη του συντάγματος διασφαλίζει στην Εκκλησία πολιτειακές εξουσίες που είχε πάντοτε. Η νομική υπόσταση, επομένως, της Εκκλησίας της Κύπρου δεν εμπίπτει σε οποιοδήποτε από τους γνωστούς ορισμούς νομικών προσώπων, αλλά περιγράφεται σύμφωνα με τις πρόνοιες του συντάγματος που αφορούν στην εσωτερική της διοίκηση, εξουσίες και δικαιώματά της. 15 20 25

Σχετική με το ζήτημα αυτό είναι και η παρατήρηση των δικηγόρων της Βουλής ότι οι συντάκτες του συντάγματος δεν είχαν σκοπόν να κάμουν την Εκκλησία με τις πρόνοιες του άρθρου 111, κράτος εν κράτει και γιαυτό το άρθρο αυτό είναι από τα μη θεμελιώδη. Το ειδικό αυτό θέμα δεν εγείρεται για να αποφασιστεί στην παρούσα διαδικασία. Ίσως μέχρι τώρα να μην έχουν επισημανθεί οι εναρκτηήριες λέξεις του άρθρου: "Τηρουμένων των διατάξεων του συντάγματος παν ζήτημα των ανηκόντων....." ή να μην απασχόλησε σοβαρά η εφαρμογή τους. Ας προσθέσω εδώ και την επιφύλαξη της παραγράφου 1 του άρθρου 139, που όπως παρακάτω λέγω στις διατάξεις της μπορεί να εμπίπτουν και τα Εκκλησιαστικά Δικαστήρια. 30 35 40

Βάσει του άρθρου 111 του συντάγματος η Εκκλησία της Κύπρου έχει αποκλειστική δικαιοδοσία στα θέματα που έχουν σχέση

με τον αρραβώνα, τον γάμο, το διαζύγιο, το κύρος του γάμου, τον χωρισμό από κοίτης και τραπέζης και την συγκατοίκηση των συζύγων ή τις οικογενειακές τους σχέσεις. Τα ζητήματα αυτά διέπονται από το Κανονικό Δίκαιο για την επίλυση δε των γαμικών διαφορών αποκλειστική αρμοδιότητα έχουν τα Εκκλησιαστικά Δικαστήρια. Έχει δηλαδή η Εκκλησία της Κύπρου αποκλειστική δικαιοδοσία να θεσμοθετεί πάνω στο άκρως σοβαρό ζήτημα, του προσημασμένου θεσμού των Ελληνορθόδοξων Χριστιανών πολιτών της Κυπριακής Δημοκρατίας. Πιο συγκεκριμένα, καθορίζει την ηλικία στην οποία ένας μπορεί να παντρευτεί, προνοεί για την έγκριση όπου και όταν χρειάζεται για να συναφθεί γάμος, τον τρόπο ιερολογίας και την εγκυρότητά του με επακόλουθα την νομιμότητα των παιδιών που αποκτούνται κατά τη διάρκειά του και τα λοιπά αστικά δικαιώματά τους. Παραπέρα τα εκκλησιαστικά δικαστήρια έχουν αποκλειστική δικαιοδοσία στη λύση του γάμου. Αν η κατ' αποκλειστικότητα άσκηση αυτών των αρμοδιοτήτων δεν εκπληγάζει από "αρχή" - φορέα δηλαδή εξουσίας, τότε ένας διερωτάται τί άλλο μπορεί να είναι "αρχή". Η Εκκλησία επομένως της Κύπρου, είναι κατά τη γνώμη μου, "αρχή" με βάση τη συνήθη σημασία της λέξης και όπως αυτή αποδίδεται σε όλα τα έγκυρα λεξικά.

Εγείρεται όμως και ένα άλλο ζήτημα. Κατά πόσο στο άρθρο 139 η λέξη "αρχή" χρησιμοποιείται με άλλη περιοριστική έννοια. Προβάλλεται το επιχείρημα ότι οι συνδυασμένες πρόνοιες των παραγρ.1 και 3(d) του άρθρου, καταδείχνουν πως ο όρος "αρχή" αναφέρεται μόνο στις αρχές που ασκούν εκτελεστική εξουσία μέσα στο πλαίσιο της κρατικής εξουσίας και εξ ονόματος της πολιτείας.

Ο Βοηθός Γενικός Εισαγγελέας, που υποστήριξε επίσης την άποψη αυτή, έκαμε ειδική μνεία στην παραγρ.3 του άρθρου 139 λέγοντας ότι με την φράση: "any other organ of, or authority in the Republic" εννοούνται όργανα ή αρχές του ίδιου είδους όπως αυτές που αναφέρονται στο (α), (β) και (γ) της παραγράφου 3, δηλαδή του Προέδρου και Αντιπροέδρου της Δημοκρατίας, της Βουλής των Αντιπροσώπων και των Κοινοτικών Συνελεύσεων. Επικαλείται δηλαδή το γνωστό κανόνα ερμηνείας *eiusdem generis*".

Είμαι της γνώμης πως ο πιο πάνω κανόνας δεν έχει καμιά εφαρμογή στο κρινόμενο ζήτημα. Στις παραγράφους (α), (β) και (γ) καταλογούνται ξεχωριστά και κατονομάζονται ο Πρόεδρος και Αντιπρόεδρος της Δημοκρατίας, η Βουλή των Αντιπροσώπων και οι Κοινοτικές Συνελεύσεις, που δεν είναι όργανα του κράτους του ίδιου είδους εφόσον ασκούν εξουσία διαφορετικής φύσης σαφώς καθορισμένης από το Σύνταγμα. Η παράγραφος

(d) επομένως αναφέρεται σε εντελώς ξεχωριστά όργανα για τα οποία και γίνεται ιδιαίτερη πρόνοια.

Στην κρίση μου οι συντάκτες του συντάγματος σκοπόν είχαν να συμπεριλάβουν στις πρόνοιες του άρθρου 139 όλα τα όργανα ή αρχές στην Δημοκρατία που αρύονται των εξουσιών και δικαιοδοσίας τους ρητά από το σύνταγμα. Ως τέτοια αρχή είναι και η Εκκλησία της Κύπρου για την οποία γίνονται σαφείς πρόνοιες στα άρθρα 110 και 111 του συντάγματος. Η πρόνοια δε στην πρώτη παράγραφο του άρθρου 139, ότι δηλαδή αυτό δεν εφαρμόζεται στις μεταξύ των Δικαστηρίων ή δικαστικών αρχών της Δημοκρατίας συγκρούσεων ή αμφισβητήσεων, οι οποίες και επιλύονται από το Ανώτατο Δικαστήριο, εφαρμόζεται κατά τη γνώμη μου και στα Εκκλησιαστικά Δικαστήρια. Σύγκρουση δηλαδή ή αμφισβήτηση εξουσίας ή αρμοδιότητας μεταξύ των Εκκλησιαστικών Δικαστηρίων και αυτών που προνοούνται στο Σύνταγμα πολιτικών Δικαστηρίων επιλύεται από το Ανώτατο Δικαστήριο.

Αυτό είναι ίσως το κατάλληλο σημείο για να αναφερθεί ότι το άρθρο 111 δεν εφαρμόζεται μόνο στην Ελληνική Ορθόδοξη Εκκλησία αλλά και στις άλλες θρησκευτικές ομάδες της Κυπριακής Δημοκρατίας. Αν, θεωρητικά βεβαίως, η Βουλή των Αντιπροσώπων τροποποιούσε το άρθρο αυτό κατά τέτοιο τρόπο που να επηρεάζονται τα δικαιώματα που διασφαλίζει στις θρησκευτικές αυτές ομάδες, δεν θα ήμουν ευτυχής να στερηθούν οι ομάδες αυτές του δικαιώματος της προσφυγής στο Ανώτατο Δικαστήριο επειδή αποκλείονται της ιδιότητας του όρου "αρχή". Και έτσι να αφαιρεθεί να αποφασιστεί το κεφαλαίωδες ζήτημα της εγκυρότητας της τροποποίησης του συντάγματος όταν και αν εγερθεί από κάποιο πολίτη μέλος της θρησκευτικής ομάδας.

Στη διάρκεια της συζήτησης της υπόθεσης, στην οποία έχουν εγερθεί σοβαρότατα συνταγματικά ζητήματα που άπτονται της πολιτειακής υπόστασης της Κυπριακής Δημοκρατίας, προέβηκα ο ίδιος σε παρατήρηση που αφορούσε την εμμηνεία της πρώτης παραγράφου του άρθρου 139, γιατί σχημάτισα την εντύπωση πως με τον τρόπο που είναι διατυπωμένη δυνατό να αναφέρεται σε σύγκρουση ή αμφισβήτηση εξουσίας ή αρμοδιότητας που εγείρεται μεταξύ της Βουλής των Αντιπροσώπων και των Κοινοτικών Συνελεύσεων, ή οποιασδήποτε από αυτές, αφενός και μεταξύ των υπολοίπων οργάνων ή αρχών της Δημοκρατίας ξεχωριστά αφετέρου. Έκαμα την παρατήρηση αυτή γιατί δεν είχα υπόψη μου την υπόθεση η **Τουρκική Κοινοτική Συνέλευση v. του Υπουργικού Συμβουλίου** (5) Α.Α.Σ.Δ. 59, στην οποία συζητήθηκε ακριβώς το ζήτημα που ήγειρα και που

5 μας παρέπεμψε την επομένη ο δικηγόρος της Εκκλησίας. Η απόφαση αυτή είναι ομόφωνη πάνω στο ζήτημα αυτό, παρόλο που ο Δικαστής κ. Μ. Τριανταφυλλίδης, όπως ήταν τότε, διαφώνησε με την απόφαση των υπολοίπων δύο δικαστών πάνω στην ουσία της υπόθεσης. Ο Πρόεδρος του Δικαστηρίου Φόρτσχαφ επιλαμβάνεται του θέματος αυτού σε έκταση στις σελίδες 69 και 70 και καταλήγει στο συμπέρασμα πως η ορθή ερμηνεία της επίδικης παραγράφου είναι πως προνοεί για σύγκρουση ή αμφισβήτηση εξουσιών που προκύπτει τόσο μεταξύ της Βουλής των Αντιπροσώπων και των Κοινοτικών Συνελεύσεων ή οποιασδήποτε από αυτές, όσο και μεταξύ αυτών και των υπολοίπων οργάνων ή αρχών της Δημοκρατίας.

15 Ο κ. Τριανταφυλλίδης μας κάλεσε να μην υιοθετήσουμε την απόφαση αυτή του Ανωτάτου Συνταγματικού Δικαστηρίου πάνω στο ζήτημα και να την ανατρέψουμε. Υποστηρίζοντας την άποψη αυτή ανέφερε πως το Ανώτατο Δικαστήριο έχει δικαίωμα, που δεν αμφισβητείται, να ανατρέψει προηγούμενη απόφασή του. Εισηγήθηκε πως η ερμηνεία στην πιο πάνω απόφαση είναι εσφαλμένη και πως ορθό είναι ότι η παραγρ. 1 του άρθρου 139 προνοεί για 20 σύγκρουση ή αμφισβήτηση εξουσίας μεταξύ της Βουλής των Αντιπροσώπων και των Κοινοτικών Συνελεύσεων ή οποιασδήποτε από αυτές μόνο και μεταξύ των υπολοίπων οργάνων ή αρχών της Δημοκρατίας ξεχωριστά. Για παραπέρα υποστήριξη της θέσης του ο κ.Τριανταφυλλίδης είπε ότι το Σύνταγμα της Δημοκρατίας είναι 25 ένα αυστηρό κείμενο και οι πρόνοιες του πρέπει να ερμηνεύονται με την ίδια αυστηρότητα, όπως είναι το πνεύμα του.

30 Δεν συμφωνώ με την εισηγήση του κ. Μ.Τριανταφυλλίδη. Η αναγκαιότητα της ασφάλειας της νομολογίας προϋποθέτει την δέσμευση του Ανωτάτου Δικαστηρίου από τις δικές του αποφάσεις. Είναι γεγονός ότι το Ανώτατο Δικαστήριο δικαιούται να ανατρέψει προηγούμενη νομολογία του όταν κρίνει τούτο ορθό. Ενας-από τους πιο βασικούς λόγους για μια τέτοια ανατροπή ή 35 παρέκκλιση από προηγούμενη νομολογία του είναι η μεταβολή των κοινωνικών καταστάσεων ή αντιλήψεων που συνέδραμαν στην καθιέρωση της νομολογιακής αρχής, ή αν κριθεί ότι η προηγούμενη απόφαση του βασίστηκε σε έκδηλα εσφαλμένη ερμηνεία και εφαρμογή του νόμου. Στην προκειμένη όμως περίπτωση η απόφαση του Ανωτάτου Συνταγματικού Δικαστηρίου 40 αφορούσε ερμηνεία άρθρου του συντάγματος η δε ερμηνεία αυτή δεν μεταβάλλεται στην πρόοδο του χρόνου γιατί δεν εξαρτάται από την αλλαγή οποιωνδήποτε καταστάσεων. Δεν συντρέχει επομένως οποιοσδήποτε λόγος το Δικαστήριο να μην ακολουθήσει την ειρημένη απόφαση πάνω στην επίδικη ερμηνεία που,

προσθέτω με σεβασμό, είναι κατά τη γνώμη μου απόλυτα ορθή.

Αναφορικά δε με την εισήγηση για αυστηρά ερμηνεία των προ-
νοιών του συντάγματος, θα έλεγα ότι η ερμηνεία ενός νομικού κει-
μένου, και ιδιαίτερα του συντάγματος, αποβλέπει στην εκπλήρωση 5
των σκοπών των συντακτών του, όπως αυτοί βέβαια διατυπώνο-
νται στο κείμενο. Αλλά πώς αξιοποιείται η δικαιοδοσία του Ανω-
τάτου Δικαστηρίου να είναι ο τελεσίδικος κριτής των προνοιών του
συντάγματος, φαίνεται και από την απόφασή του στην υπόθεση *Λα-
δάς και Άλλοι* (1985) 3 Α.Α.Δ. 2823, 2845, όπου το Δικαστήριο κλή- 10
θηκε να εξετάσει ζήτημα ασάφειας του άρθρου 72 του συντάγματος.
Μεταξύ των κριτηρίων που υιοθέτησε στο σκεπτικό της απόφασης
για να δώσει την αιτούμενη άδεια για καταχώρηση της αίτησης, ήταν
γιατί έκρινε πως το ζήτημα είχε ύψιστη πολιτειακή σημασία και κα- 15
τά την επίλυση της ασάφειας (δες σελίδα 2849) το Δικαστήριο ανέ-
φερε πως αποτελούσε εκπλήρωση συνταγματικά επιβεβλημένου καθ-
ήκοντος της δικαστικής εξουσίας προς την νομοθετική. Αξιοσημεί-
ωτες είναι οι εναρκτήριες λέξεις του άρθρου 139: “Το Ανώτατο Συ-
νταγματικό Δικαστήριο κέκτηται αρμοδιότητας να αποφασίζει ορι- 20
στικών και αμετακλήτως κ.λ.π.”

Λέγοντας τα πιο πάνω δεν υποστηρίζω πως το Ανώτατο Δικα-
στήριο μπορεί να διεκδικεί δικαιοδοσία που δεν του δίδει το σύ-
νταγμα, για να αποφασίζει οποιονδήποτε θέμα εγερθεί ενώπιόν 25
του. Στην κρινόμενη όμως υπόθεση το άρθρο 111 του συντάγματος
διασφάλισε στην Εκκλησία δικαιώματα και εξουσίες που είχε για
εκατονταετηρίδες προτού ιδρυθεί η Κυπριακή Δημοκρατία. Και γι’
αυτό, νομίζω, πως το Δικαστήριο έχει καθήκον, μέσα στο ίδιο πνεύ-
μα έστω, που επέδειξε στην υπόθεση *Λαδάς και Άλλοι* να αποφαν- 30
θεί και πάνω στην προσφυγή της Εκκλησίας της Κύπρου, στην
οποία τα ζητήματα που εγείρονται είναι ασυγκρίτως πιο σοβαρά.
Στην υπόθεση *Λαδάς και Άλλοι* το Ανώτατο Δικαστήριο ασχολήθη-
κε με την επίλυση ασάφειας, που προέκυψε από την εφαρμογή του
άρθρου 72 αναφορικά με τη διαδικασία που θάπρεπε να ακολουθη- 35
θεί και την πλειοψηφία που χρειαζόταν για την εκλογή Προέδρου
της Βουλής των Αντιπροσώπων. Στην παρούσα όμως υπόθεση η
τροποποίηση του άρθρου 111 του συντάγματος αφαιρεί από την
Εκκλησία της Κύπρου την αποκλειστική εξουσία και δικαιοδοσία
της πάνω σε θέματα ζωτικής σημασίας, που άπτονται του προσω- 40
πικού θεσμού των Ελλήνων Χριστιανών πολιτών της Κυπριακής
Δημοκρατίας. Και αν ακόμη υιοθετηθεί αυστηρά ερμηνεία του συ-
ντάγματος, φρονώ πως η Εκκλησία είναι “αρχή” μέσα στην έννοια
του άρθρου 139, και επομένως η προσφυγή της είναι εξεταστέα.

Μια άλλη σοβαρή εισήγηση που έγινε κατά τη διάρκεια της διαδικασίας, από το Γενικό Εισαγγελέα της Δημοκρατίας, είναι πως η αναθεωρητική δικαιοδοσία της Βουλής των Αντιπροσώπων, εφόσο ασκείται με τη συνδρομή του Προέδρου της Δημοκρατίας με την υπογραφή του σχετικού νόμου που τροποποιεί το Σύνταγμα, δεν υπόκειται στον έλεγχο του Ανωτάτου Δικαστηρίου. Πρέπει να επισημάνω σ' αυτό το σημείο πως τέτοια πρόταση δεν έχει γίνει από τους δικηγόρους της Βουλής των Αντιπροσώπων, οι οποίοι υποστήριξαν πως το Σώμα δικαιούται να τροποποιήσει το σύνταγμα με την πλειοψηφία που προνοείται στο άρθρο 182, μόνο σε σχέση με τις πρόνοιες του που αφορούν αποκλειστικά την ελληνική κοινότητα της Κυπριακής Δημοκρατίας. Αυτή δε η εισήγηση εδράζεται κατά την άποψή τους, στο δίκαιο της ανάγκης εφόσο οι Τουρκοκύπριοι βουλευτές σκόπιμα απεχώρησαν από τη Βουλή των Αντιπροσώπων και τα άλλα όργανα του κράτους για να επιτευχθεί η διχοτόμηση της Κύπρου που ολοκληρώθηκε στην πράξη με την Τούρκικη εισβολή. Αυτή η απόσχιση από την Κυπριακή Δημοκρατία δεν πρέπει, έτσι συνεχίζει το επιχείρημα, να είναι μόνιμος ανασταλτικός παράγοντας στην τροποποίηση άρθρων του συντάγματος, από την πλειοψηφία των 2/3 των ελλήνων βουλευτών, που αφορούν μόνο τους ελληνοκύπριους. Δες επίσης την αγόρευση πάνω σε αυτό το θέμα του δικηγόρου της Βουλής κ. Μ. Χριστοφίδη στην υπόθεση 3/89, που υιοθετήθηκε και στην παρούσα.

Επανέρχομαι στην εισήγηση του κ. Μ. Τριανταφυλλίδη, όπως ο ίδιος τη διατύπωσε, παραθέτοντας από το πρακτικό του Δικαστηρίου σχετικά αποσπάσματα:

“... Προχωρώ τώρα στο δεύτερο μέρος των εισηγήσεών μου, ότι πουθενά στο Σύνταγμα δεν υπάρχει πρόνοια άμεση ή έμμεση περί του ελέγχου της ασκήσεως της αναθεωρητικής εξουσίας της Βουλής των Αντιπροσώπων. Δηλαδή δεν πρέπει να ξεχνούμε ότι πρόκειται περί εκφράσεως της Βουλής του κυρίαρχου λαού κατά τρόπο ενισχυμένο όχι απλώς κατά πλειοψηφία. Σε μια χώρα με δικοινοτικό σύστημα διακυβερνήσεως δυνάμει του άρθρ.182.3 όπως εμφανώς ερμηνεύεται, χρειάζεται χωριστή πλειοψηφία των 2/3 των Ελλήνων βουλευτών και Τούρκων στη Βουλή και όταν σε ένα κράτος δικοινοτικό με όλες τις δυσκολίες που συνεπάγεται η λειτουργία αυτού του συντάγματος επιτέλους ο συνταγματικός νομοθέτης βρήκε τρόπο για τα μη θεμελιώδη άρθρα να τροποποιούνται με κάποια ενισχυμένη εξουσία των 2/3 θα έπρεπε να έχουμε ρητή πρόνοια η οποία να λέει ότι υπόκειται αυτή η συμφωνία της τεράστιας συντριπτικής πλειοψηφίας Ελλή-

νων και Τούρκων να τροποποιήσουν το Σύνταγμα στην έγκριση ή τον έλεγχο οποιουδήποτε οργάνου. Όταν λέμε ότι το εκλογικό σώμα μεταφράζεται σε Βουλή των Αντιπροσώπων δεν μπορούμε να πούμε ότι το Ανώτατο Δικαστήριο ή οποιοδήποτε άλλο όργανο θα σταθεί εμπόδιο στην εφαρμογή μιας τέτοιας συμφωνίας η οποία μπορεί να αφορά την τύχη του κράτους” 5

“... Απαξ και ο προληπτικός έλεγχος δεν χρησιμοποιηθεί ή χρησιμοποιηθεί και δεν αποδώσει, επιβεβαιώνει τον νόμο, καμία άλλη πρόνοια του Συντάγματος κατασταλτική εκ των υστέρων δεν μπορεί να έλθει να ακυρώσει αυτό που συμφώνησαν κατά πλειοψηφία οι εκπρόσωποι του κυρίαρχου λαού για μη θεμελιώδη άρθρα του συντάγματος. Αν δε διατηρήσετε αυτή τη θέση το ίδιο ισχύει και για την αναθεωρητική δικαιοδοσία την οποία θα ασκήσει στο παρόν στάδιο η Βουλή των Αντιπροσώπων με μόνον τα 2/3 των Ελλήνων βουλευτών, νοουμένου ότι οι Τουρκοκύπριοι βουλευτές δεν έρχονται στην δική μας Βουλή. Δεν είναι δυνατόν να λεχθεί ότι δια της απουσίας τους έχουν ενουχίσει την εξουσία” 10 15 20

“..... Λέω ότι η αναθεωρητική δικαιοδοσία δεν φαίνεται να υπόκειται σε συνταγματικό έλεγχο και χρειάζεται ρητή πρόνοια για το σκοπό αυτό και για να καταδείξω αυτό το πράγμα ήθελα να αναφερθώ στο άρθρο 143 του Συντάγματος.....” 25
“..... Εκτός εκεί όπου το επιτρέπει το γράμμα του νόμου. Το γράμμα του νόμου επιτρέπει τον προληπτικό έλεγχο συνταγματικότητας δυνάμει του άρθρ.140 και άλλως πως δυνάμει συμφωνίας και των δυο, αρχηγού και υπαρχηγού του κράτους. Δεν μπορεί να πάει και να πει ότι μετανοιώσαμε. Απαξ και δημοσιευθεί όμως η συνταγματική τροποποίηση και γίνει συνταγματική διάταξη, εφόσο δεν υπάρχει ρητή πρόνοια δεν μπορεί να υπάρξει κατασταλτικός έλεγχος όπως υπάρχει στην περίπτωση νόμου που ψηφίστηκε από την Βουλή και ο έλεγχος δεν μπορεί να υπάρξει δυνάμει του άρθρ.139.” 30 35

Διαφωνώ με τις πιο πάνω θέσεις του Γενικού Εισαγγελέα. Το άρθρο 182(3) του συντάγματος προνοεί ρητά πως οποιαδήποτε τροποποίηση του συντάγματος γίνεται με νόμο. Η διάταξη δε αυτή δεν είναι τυχαία. Ο νόμος αυτός ελέγχεται από το Ανώτατο Δικαστήριο όπως οποιοσδήποτε άλλος. Το άρθρο 179(1) του συντάγματος επιτάσσει πως το σύνταγμα είναι ο υπέρτατος νόμος της Δημοκρατίας. Παραθέτω αυτούσια την δεύτερη παράγραφο του: 40

5 “Ουδείς νόμος ή απόφασις της Βουλής των Αντιπροσώπων ή εκατέρας Κοινοτικής Συνελεύσεως ως και ουδεμία πράξις ή απόφασις οιοιδήποτε οργάνου, αρχής ή προσώπου εν τη Δημοκρατία ασκούντος εκτελεστικήν εξουσίαν ή οιονδήποτε διοικητικόν λειτούργημα δύναται να είναι καθ’ οιονδήποτε τρόπον αντίθετος ή ασύμφωνος προς οιανδήποτε των διατάξεων του Συντάγματος.”

10 Η “αναθεωρητική εξουσία” της Βουλής, όπως ονομαζόταν σε αυτή τη διαδικασία, είναι αυτή που ρητά ορίζει το άρθρο 182 του συντάγματος. Το δικαίωμά της δηλαδή να τροποποιεί “διά μεταβολής, προσθήκης, ή καταργήσεως” κάθε διάταξη του συντάγματος εφόσον τηρείται η προϋπόθεση της ψήφισης του νόμου από 15 την ξεχωριστή πλειοψηφία των 2/3 των Ελλήνων και Τούρκων βουλευτών.

20 Αν η θέση του Γενικού Εισαγγελέα γινόταν δεκτή, και εφόσο συνεχίζεται η δια των όπλων της Τουρκίας διαίρεση της Κύπρου, αυτό θα σήμαινε πως ο εκάστοτε Πρόεδρος της Δημοκρατίας και Βουλή των Αντιπροσώπων με κοινή συμφωνία θα μπορούσαν ανεξέλεγκτα να αναθεωρήσουν όλα τα μη θεμελιώδη άρθρα του συντάγματος. Αυτό όμως θα οδηγούσε, κατά την ταπεινή μου γνώμη, στην ανατροπή της συνταγματικής τάξης και του κράτους δικαίου.

25 Για τους λόγους που εκθέτω πιο πάνω θα απέρριπτα τις προκαταρκτικές ενστάσεις της Βουλής των Αντιπροσώπων και θα προχωρούσα στην ακρόαση της προσφυγής της Εκκλησίας πάνω στα υπόλοιπα θέματα που εγείρονται σε αυτή.

30 *Η προδικαστική ένσταση γίνεται αποδεκτή και η προσφυγή απορρίπτεται κατά πλειοψηφία.*

Αριθμός 95 του 89Ο ΠΕΡΙ ΤΡΟΠΟΠΟΙΗΣΕΩΣ ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ ΝΟΜΟΣ ΤΟΥ 1989

Προοίμιο. Επειδή το Άρθρο 111 του Συντάγματος της Δημοκρατίας προβλέπει τη ρύθμιση θεμάτων προσωπικού θεσμού αποκλειστικά από εκκλησιαστικούς νόμους,

Και επειδή η αποκλειστική αυτή αρμοδιότητα εμποδίζει την επιβαλλόμενη αναθεώρηση και αναπροσαρμογή με πολιτειακούς νόμους των κανόνων που διέπουν τα θέματα προσωπικού θεσμού σύμφωνα με σύγχρονες αρχές δικαίου και κοινωνικές αντιλήψεις καθώς και με τις υποχρεώσεις της Δημοκρατίας που απορρέουν από διεθνείς συμβάσεις καθώς και συστάσεις του Συμβουλίου της Ευρώπης,

Και επειδή το Άρθρο 111 του Συντάγματος δεν περιλαμβάνεται στα θεμελιώδη Άρθρα του Συντάγματος τα οποία δεν μπορούν με οποιοδήποτε τρόπο να τροποποιηθούν ή να καταργηθούν,

Και επειδή η Γνωμάτευση του Ανωτάτου Δικαστηρίου στην Αναφορά του Προέδρου της Δημοκρατίας αρ. 1/86 σύμφωνα με την οποία κρίθηκε ως ανεπίτρεπτη η τροποποίηση των Αρθρων 63 και 66, που περιέχουν διατάξεις που αφορούν τόσο την ελληνική κοινότητα, όσο και την τουρκική, δεν εμποδίζει την τροποποίηση συνταγματικών διατάξεων που αφορούν μόνο την ελληνική κοινότητα, όπως είναι οι διατάξεις του Αρθρου 111 του Συντάγματος,

Και επειδή το Άρθρο 111 του Συντάγματος αναφέρεται μόνο σε θέματα προσωπικού θεσμού πολιτών της Δημοκρατίας που ανήκουν στην ελληνική κοινότητα και δεν αφορούν ή επηρεάζουν με οποιαδήποτε τρόπο την τουρκική κοινότητα,

Η Βουλή των Αντιπροσώπων ψηφίζει ως ακολούθως:

Συνοπτικός τίτλος. 1. Ο παρών Νόμος θα αναφέρεται ως ο περί της Πρώτης Τροποποίησης του Συντάγματος Νόμος του 1989.

Ερμηνεία. 2. Στον παρόντα Νόμο -

“Δημοκρατία” σημαίνει την Κυπριακή Δημοκρατία:
“Νόμος” σημαίνει νόμο της Βουλής των Αντιπροσώπων.

Τροποποίηση του Αρθρου 111 του Συντάγματος. 3. Το Άρθρο 111 του Συντάγματος τροποποιείται ως ακολούθως:

(α) Με την διαγραφή από την πρώτη παράγραφο των λέξεων “το διαζύγιο”, “το διαζύγιον”, “τον χωρισμόν από κοίτης και τραπέζης ή την συνοίκειον των συζύγων η τας οικογενειακός σχέσεις εξαχουμένης της διά δικαστικής αποφάσεως νομιμοποιήσεως ή της υιοθεσίας”, (τέταρτη μέχρι έβδομη γραμμές) και των λέξεων “και διαγιγνώσκειται υπό του εκκλησιαστικού δικαστηρίου εκάστης εκκλησίας, εκατέρω δε Κοινοτική Συνέλευσις στερείται της αρμοδιότητος να αποφασίση αντιθέτως προς τας διατάξεις του εκκλησιαστικού νόμου”. (δέκατη μέχρι δέκατη τρίτη γραμμές) και την προσθήκη στο τέλος της παραγράφου των ακολούθων:

“Νόμος θέλει προβλέψει περί της ενώπιον Επισκόπου αποπείρας συνδιαλλαγής ή της πνευματικής λύσεως του γάμου.”

και

(β) με την προσθήκη των ακόλουθων νέων παραγράφων ως παραγράφων 2, 3, 4 και 5, αφού αναριθμηθεί η υφιστάμενη παράγραφος 2 σε παράγραφο 6:

“2.- Α. Παν ζήτημα των ανηκόντων εις την ελληνικήν ορθόδοξον Εκκλησίαν σχέσιν έχον προς το διαζύγιον, τον χωρισμόν από κοίτης και τραπέζης ή την συνοίκησιν των συζύγων ή τας οικογενειακάς σχέσεις διαγιγνώσκεται υπό οικογενειακών δικαστηρίων έκαστον των οποίων σύγκειται:

- (α) Εις την περί διαζυγίου δίκην εκ τριών δικαστών, ο εις των οποίων είναι αξιωματούχος κληρικός, νομομαθής διοριζόμενος υπό της ελληνικής ορθοδόξου Εκκλησίας και προεδρεύει τούτου, οι δε έτεροι δύο επιλέγονται μεταξύ νομομαθών ανωτάτου επαγγελματικού και ηθικού επιπέδου ανηκόντων εις την ελληνικήν ορθόδοξον Εκκλησίαν, και διορίζονται υπό του Ανωτάτου Δικαστηρίου. Εις ην περίπτωσιν δεν διορίζεται αξιωματούχος κληρικός ως ανωτέρω, το Ανώτατο Δικαστήριο διορίζει και τον Πρόεδρον του Δικαστηρίου.
- (β) Εις πάσαν άλλην δίκην εξ' ενός δικαστού ως νόμος θέλει ορίσει.

Β. Το διαζύγιον χωρεί μόνο -

- (α) Διά τους εις το Καταστατικόν της Αγιωτάτης Εκκλησίας της Κύπρου λόγους ως ούτοι ισχύουν κατά την ημερομηνίαν ψηφίσεως υπό της Βουλής των Αντιπροσώπων του περί της Πρώτης Τροποποιήσεως του Συντάγματος Νόμου του 1989, εφόσον ούτοι δεν αντίκεινται προς το Σύνταγμα·
- (β) όταν αι μεταξύ των συζύγων σχέσεις έχουν κλινισθή τόσο ισχυρώς από λόγον ο οποίος αφορά το πρόσωπον του εναγομένου ή και των δύο συζύγων, ώστε βασιμώς η εξακολούθησις της εγγάμου σχέσεως να είναι αφόρητος διά τον ενάγοντα· και
- (γ) δι' οιονδήποτε έτερον λόγον ως νόμος θέλει ορίσει, αφού ακουσθώσιν αι απόψεις της ελληνικής ορθοδόξου Εκκλησίας της Κύπρου.

3. Παν ζήτημα των ανηκόντων εις θρησκευτικήν ομάδα δι' ην ισχύουσιν αι διατάξεις της τρίτης παραγράφου του άρθρου 2, σχέσιν έχον προς το διαζύγιον, τον χωρισμόν από κοίτης και τραπέζης ή την συνοίκησιν των συζύγων ή τας οικογενειακάς σχέσεις διαγιγνώσκεται υπό οικογενειακού δικαστηρίου, περί της ιδρύσεως, της συνθέσεως και της δικαιοδοσίας του οποίου νόμος θέλει ορίσει, τηρουμένων των αναλογιών προς τα ανωτέρω.

4. Νόμος θέλει προβλέψει περί της εφέσεως κατά των αποφάσεων των οικογενειακών δικαστηρίων, περί της συνθέσεως των δικαζόντων και αποφασιζόντων επί των εφέσεων τούτων, ως και περί της δικαιοδοσίας και της εξουσίας των δευτεροβαθμίων τούτων δικαστηρίων. Νόμος συμφώνως ταις διατάξεσι της παρούσας παραγράφου δύναται να ορίση ότι το δευτεροβάθμιο δικαστήριο δύναται να απαρτίζηται εξ' ενός ή πλειόνων δικαστών του Ανωτάτου Δικαστηρίου, συνεδριάζόντων μόνον ή μετ' άλλου ή άλλων δικαστών της δικαστικής υπηρεσίας της Δημοκρατίας, ως ο νόμος θέλει ορίσει.

5. Ανεξαρτήτως των διατάξεων της πρώτης παραγράφου του παρόντος άρθρου εις τους ανήκοντας εις την Ελληνικήν Κοινότητα προσφέρεται η ελεύθερη επιλογή πολιτικού γάμου.”

Μεταβατικές
Διατάξεις

4. Εκκρεμείς διαδικασίες κατά την ημερομηνία έναρξης της ισχύος του παρόντα Νόμου συνεχίζονται και ολοκληρώνονται ενώπιον του δικαστηρίου στο οποίο εκκρεμούν συγκροτούμενου ως πρηγουμένως και ανεξαρτήτως της τροποποίησης του Συντάγματος που προνοείται στον παρόντα Νόμο.

Ημερομηνία
έναρξης της
ισχύος του
παρόντα
Νόμου.

5. Η ισχύς του παρόντα Νόμου αρχίζει την 1.1.1990.